

**BANDIRMA
ONYEDİ EYLÜL
ÜNİVERSİTESİ**

SAD | **Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**
SSRJ | Social Sciences Research Journal

Cilt / Volume:6

Sayı / Issue: CEEİK 2023 Özel Sayısı

Yıl / Year: 2023

e-ISSN 2651-2599

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi

Social Sciences Research Journal

Sahibi/Owner

Prof. Dr. Süleyman ÖZDEMİR (Rektör)

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü/Responsible Publication Manager

Doç. Dr. Ahmet AYDIN

Editörler/Editors

Doç. Dr. Ahmet AYDIN

Doç. Dr. Çağatay BAŞARIR

Özel Sayı Editörü

Doç. Dr. Bülent ARPAT

Alan Editörleri /Field Editors

Prof. Dr. Zekai METE

Prof. Dr. Osman ÜNLÜ

Doç. Dr. Özer YILMAZ

Doç. Dr. Altuğ GÜNNAR

Doç. Dr. Orsolya FALUS

Doç. Dr. Cemile ŞAHİN

Dr. Öğr. Üyesi Sibel KOCAER

Dr. Öğr. Üyesi Yalçın KAHYA

Bilim ve Danışma Kurulu /Scientific & Advisory Board

Prof. Dr. Süleyman ÖZDEMİR (Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi)

Prof. Dr. Muhsin KAR (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)

Prof. Dr. Alpaslan SEREL (Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi)

Prof. Dr. Bedriye TUNÇSİPER (İzmir Demokrasi Üniversitesi)

Prof. Dr. Rıza ARSLAN (Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi)

Prof. Dr. Özcan KARAHAN (Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi)

Prof. Dr. Serap PALAZ (Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi)

Prof. Dr. Cüneyt AKAR (Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi)

Prof. Dr. Selami SEZGİN (Osmangazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Jülide YILDIRIM ÖCAL (TED Üniversitesi)

Prof. Dr. Serpil AYTAÇ (Uludağ Üniversitesi)

Prof. Dr. Özlem İŞİĞİÇOK (Uludağ Üniversitesi)

Prof. Dr. Ahmet SELAMOĞLU (Kocaeli Üniversitesi)

Prof. Dr. Harun ARIKAN (Çukurova Üniversitesi)

Prof. Dr. Oğuz KARADENİZ (Pamukkale Üniversitesi)

Prof. Dr. Ömer İŞBİLİR (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi)

Prof. Dr. Fethi GEDİKLİ (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Recep KARACAKAYA (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)

Prof. Dr. Mustafa Güler (Afyon Kocatepe Üniversitesi)

Prof. Dr. Mustafa Yaşar TİNAR (Dokuz Eylül Üniversitesi)

Prof. Dr. Slavoljub MILOVANOVIC (University Of Nis)

Prof. Dr. Surhan CAM (Cardiff University)

Prof. Dr. Meryem DUYGUN (University of Nottingham)

Prof. Dr. Mohamed SHABAN (University of Leicester)

Prof. Dr. Saniye DEDEOĞLU (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)

Prof. Dr. Şennur SEZGİN (Osmangazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Metehan YILGÖR (Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi)

Doç. Dr. Marija ANDJELKOVIC (University Of Nis)

Doç. Dr. Zeynep YÜCEL (Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi)

Doç. Dr. NEVENKA POPOVIĆ ŠEVIĆ (Faculty of Contemporary Art-Belgrad)

Doç. Dr. Mirsad Karić (International University of Sarajevo)

Lecturer Anton VORINA (Vocational College of Economics, SLOVENIA)

Yayın Kurulu Sekreteryası/Editorial Board Secretaries

Öğr. Gör. Hayrullah ALTINOK

Arş. Gör. Sena ERŞAN

Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi (BANÜSAD)
Editörlüğü, 10200, Bandırma/ BALIKESİR

Telefon: +90 266 717 01 17

Fax: +90 266 717 00 30

E-posta: banusad@bandirma.edu.tr

Kasım/November 2023

Cilt: 6/Volume 6

Sayı: CEEİK 2023 Özel Sayısı /Issue: CEEİK 2023 Special Issue

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi sosyal bilimler alanında ulusal ve uluslararası düzeyde bilimsel ve nitelikli çalışmaları yayımlayarak bilim dünyasına ve akademik hayata yeni bir soluk getirmeyi amaçlamaktadır.

Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde yayımlanan İktisat, İşletme, Maliye, Kamu Yönetimi, Uluslararası İlişkiler, Endüstri ilişkileri, Sosyal Politika, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik, Tarih, Sosyoloji, Coğrafya, Eğitim Bilimleri, Edebiyat ve Yabancı Diller Ana Bilim Dalları gibi başlıkların oluşturduğu geniş bir alanda özgün ve nitelikli bilimsel çalışmaları desteklemeyi ve yayımlamayı amaçlayan uluslararası hakemli bir dergidir. Dergide özgün makalelerin yanı sıra kitap tanıtımı ve eleştirileri ile editöre mektuplar, toplantı ve konferans raporları da yayımlanabilir. Dergi, Haziran ve Aralık aylarında olmak üzere yılda 2 kez yayımlanacaktır.

Dergi, Sosyal Bilimler alanını ilgilendiren konularda yayın yapan elektronik bir dergidir. Dergide, Türkçe ve İngilizce dillerindeki makaleler yayımlanmaktadır. Değerlendirilmek üzere gönderime gönderilen makalelerin, daha önce yayınlanmamış olması, yayımlanmak üzere kabul edilmemiş olması, yayımlanmak için değerlendirilme sürecinde olmaması gerekir. Değerlendirme sürecinde olan ve yayımlanan eserlerin sorumluluğu tümüyle yazar(lar)a aittir. Yayımlanan eserlerin telif hakları Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi'ne aittir. Yayımlanması istenilen çalışmalar dergi yazım kuralları ve yayın ilkelerinde belirtilen koşullara uygun şekilde hazırlanıp gönderilmelidir. Dergiye sunulan makaleler öncelikle şekil ve içerik yönünden ön inceleme tabi tutulmaktadır. Şekil ve içerik olarak uygun bulunan makaleler hakem tayin edilmek üzere yayın kuruluna sunulmaktadır. Değerlendirme sürecine geçildikten sonra hakemlik süreci ortalama 3 ile 5 hafta arası sürmektedir. Yayın Kurulu tarafından incelenen ve uygun bulunan makalelere üç hakem atanmaktadır. Hakemlerden gelen raporlar doğrultusunda, makalenin yayımlanmasına, rapor çerçevesinde yazar(lar)dan düzeltme, ek bilgi ve kısaltma istenmesine veya yayımlanmamasına karar verilmektedir. Hakemlerden iki olumlu ve bir olumsuz rapor verilmesi halinde ilgili çalışma Dergi Editörlüğü tarafından uygun görülmesi halinde yayımlanabilmektedir.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi **CEEİK 2023 Özel Sayısı İçin Önsöz**

22. Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Kongresi 8-10 Eylül 2023 tarihleri arasında Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü ev sahipliğinde geniş tabanlı bir katılımı gerçekleştirilmiştir.

Bu yıl kongremizin ana teması “Cumhuriyet’in 100. Yılında Türkiye’de Sosyal Politikaların ve Çalışma İlişkilerinin Dünü, Bugünü ve Geleceği” olarak belirlenmiş ve bu bağlamda çalışma ilişkileri ve sosyal politika mirasımızı yeniden düşünme ve değerlendirme fırsatı doğmuştur. Kongremizde 2’si davetli oturum olmak üzere 26 farklı oturumda toplamda 88 bildiri sunulmuş, 32 farklı üniversite ve ilgili kurumlardan yaklaşık 150 meslektaşımız, kurum uzmanları ve sendika yetkilisi katılım sağlamıştır.

Yaklaşık çeyrek yüzyıl önce Dokuz Eylül Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü tarafından bölümümüzün sorunlarını kendi aralarında konuşmak ve camiamızın birbirini yakından tanıması amacıyla, Prof. Dr. Fevzi DEMİR’in büyük çabaları ile başlayan ve sonrasında çalışma hayatının güncel sorunlarının ele alındığı ve irdelendiği bir sürece evrilen kongremizde, emeği geçen tüm bölümlerimize, bildiri ve katılımları ile kongreye bilimsel bir derinlik kazandırmış olan tüm akademisyenlerimize teşekkürlerimizi sunarız. Bundan sonra da geleneğimizin devam etmesi için tüm bölümlerimizin aynı özveriyle hareket ederek sosyal politika ve çalışma ilişkilerinin temel ve değişmeyen güncel konularını tartışmaya ve çözüme yönelik öneriler üretmeye devam edeceğine olan inancımız tamdır.

Bilindiği üzere çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri, ekonominin ve toplumun temel taşlarından biridir. İnsanların çalışma yaşamlarını iyileştirmek, iş yerlerinin daha verimli ve adil olmasını sağlamak, toplumsal ve insani bir sorumluluktur. Kongremizin amacı, bu alanlarda yapılan son araştırmaları paylaşmak, deneyimleri ve görüşleri bir araya getirerek, iş dünyasının ve toplumun bu konulardaki ihtiyaçlarını ele almak ve daha iyi bir gelecek için çözümler üretmek olmuştur. Kongremizde sözlü olarak sunulan tüm bildiriler *Özet Bildiriler Kitabı’nda* yayınlanmıştır. Birbirinden kıymetli çalışmaların yer aldığı kongremizde sunulan bildirilerin bir kısmı yazarlardan gelen talep doğrultusunda *Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi özel sayısında* yayımlanmak üzere hakem değerlendirmesine sunulmuştur. Elinizde bulunan bu özel sayıda çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri alanında hazırlanmış altı özgün ve nitelikli makale yer almaktadır. Çalışma hayatına ilişkin dünyada ve Türkiye’de yaşanan gelişmeleri ele alarak sosyal politika ve çalışma ilişkileri alanında yaşanan problemlere çözüm bulmaya odaklanan bu değerli çalışmaların bu konulara ilgi duyan tüm okuyuculara fayda sağlamasını ve yeni çalışmalara ışık tutmasını temenni ederim.

22. ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ KONGRESİ

DÖNEM BAŞKANI

Prof. Dr. SERAP PALAZ

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi **Social Sciences Research Journal**

Cilt / Volume: 6

Sayı / Issue: CEEİK 2023 Özel Sayısı

Kasım / November 2023

İÇİNDEKİLER / CONTENT

DİJİTAL TOPLULUKLARDAN SİBER İNSANA: WEB TEKNOLOJİLERİ HAKKINDA BİR İNCELEME <i>FROM DIGITAL COMMUNITIES TO CYBER HUMAN: A REVIEW OF WEB TECHNOLOGIES</i> Dursun Can ŞİMŞEK	1-8
DİJİTAL EKONOMİK PLATFORMLARDA DIŞSAL EMEK KULLANIMI, İSTİHDAM VE SOSYAL KORUMA İLİŞKİSİ <i>EXTERNAL LABOUR, EMPLOYMENT AND RELATIONSHIP OF SOCIAL PROTECTION ON DIGITAL ECONOMY PLATFORMS</i> İbrahim DEMİRBILEK	9-44
YAPAY ZEKÂNIN İŞ HAYATINDAKİ YERİ: AVANTAJLAR, DEZAVANTAJLAR VE POLİTİKALAR <i>THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN BUSINESS: ADVANTAGES, DISADVANTAGES, AND POLICIES</i> Kardelen Devrim DORUKÖZ, Berk USLU	45-62
TÜRKİYE’NİN ULUSLARARASI SOSYALİZASYONUNDA ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ KARAR VE GİRİŞİMLERİNİN SOSYAL POLİTİKA ÜZERİNE ETKİLERİ <i>THE EFFECTS OF EARLY REPUBLICAN PERIOD DECISIONS AND INITIATIVES ON SOCIAL POLICY IN TURKEY’S INTERNATIONAL SOCIALIZATION</i> Merve AKSU KAYA	63-78
TÜRKİYE’DE SOSYAL GÜVENLİK POLİTİKALARININ SİYASET KURUMU TARAFINDAN KULLANILMASININ TARİHSEL ELEŞTİRİSİ <i>HISTORICAL CRITICISM OF THE USE OF SOCIAL SECURITY POLICIES BY POLITICAL INSTITUTION IN TURKEY</i> Ali Kemal NURDOĞAN, Makbul ULUĞ	79-92
TÜRKİYE’DE KAYIT DIŞI İSTİHDAM SORUNU KALITSAL MIDIR? <i>IS THE UNREGISTERED EMPLOYMENT IN TURKEY HEREDITARY?</i> Tuna ÇELİK	93-110

DİJİTAL TOPLULUKLARDAN SİBER İNSANA: WEB TEKNOLOJİLERİ HAKKINDA BİR İNCELEME¹

Dursun Can ŞİMŞEK²

ÖZET

Bu çalışmanın amacı web teknolojilerinde meydana gelen gelişmeler içerisinde insan-makine ve veri arasındaki etkileşimin nasıl bir değişime uğradığını ortaya koymaktır. Bu noktada web teknolojileri ile ilgili yapılmış çalışmalar amaçlı örneklemeyle sınırlandırılarak hermenötik bir yöntemle gözden geçirilmiş ve yorumlanmıştır. Böylece teorik bir çerçeve çizilmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın gerçekleştirmiş olduğu teorik tartışmalar; web teknolojilerinin gelişimi siber uzamda insan-insan ya da insan-makine ilişkisi yönünde değil makine-makine veya makine-veri ilişkisine doğru bir eksen kaymasının gerçekleştiği sonucunu ortaya çıkarmıştır. Siber uzamda insan ve makinenin simbiyotik birlikteliği web teknolojilerinin belirlemiş olduğu vizyonlarla birlikte bir rol değişimine uğramıştır. Gelişmelerin gösterdiği eğilim makinenin rolünü insanın karar verici rolüne eşitlemek noktasında kendini göstermektedir.

Anahtar kelimeler: Web, Sosyal Medya, Yapay Zekâ, Siber Kültür

FROM DIGITAL COMMUNITIES TO CYBER HUMAN: A REVIEW OF WEB TECHNOLOGIES

ABSTRACT

The aim of this study is to reveal how the interaction between human-machine and data has changed within the developments in web technologies. At this point, studies on web technologies were reviewed and interpreted with a hermeneutic method by limiting purposive sampling. Thus, it is aimed to draw a theoretical framework. The theoretical discussions carried out by the study revealed that the development of web technologies has resulted in an axis shift in cyberspace, not in the direction of human-human or human-machine relationship, but towards machine-machine or machine-data relationship. The symbiotic coexistence of man and machine in cyberspace has undergone a role change

¹ 8-9 Eylül 2023 tarihinde Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, ÇEEİ bölümü tarafından gerçekleştirilen 22. Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Kongresinde sözlü olarak sunulmuştur.

² Dr., Araştırmacı, csimsek05@gmail.com

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi

Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1359375.

BANÜSAD, 2023; 6 (CEEİK 2023 Özel Sayısı), 1-8

with the visions determined by web technologies. The tendency of the developments is to equalise the role of the machine to the decision-making role of the human.

Keywords: Web, Social Media, Artificial Intelligence, Cyber Culture

1. GİRİŞ

Web teknolojilerinin ortaya çıkışı bilginin/enformasyonun bir noktadan başka bir noktaya aktarımı üzerine temellenmiştir. Bu aktarıma ek olarak enformasyonun depolanması ve bilgiye erişimin metinlerarasılığı bu teknolojinin orijini meydana getirmektedir. Kurumsal kullanımdan gündelik yaşama geçişi çeşitli pratikleri de beraberinde değiştirme potansiyelini getirmiştir. Başlangıç olarak bu teknolojilerin kullanımı görece bir statikliğe karşılık gelmekteydi. Teknoloji ve tekniğin etkileşimli ilerleyişi internete erişimi de beraberinde daha aktif bir hale getirmeye başladı. Kişisel bilgisayarların yaygınlaşması ve beraberinde internete ulaşımın yaygınlaşmasıyla birlikte kişilerarası iletişim topluluklar olarak kümelmiştir. Bu topluluklar yabancıların yabancılarla buluştuğu ve iletişim kurduğu alanlar olarak kendilerini göstermişlerdir.

Temel bilgisayar teknolojilerinin yarattığı bu esnekliğe genel olarak Web 1.0 denmektedir. World Wide Web protokollerinin aracılığıyla belgeler hiper metinsel bir çalışma sistemine bağlanmıştır. WWW protokolleri belirlenen iki nokta arasında bilginin nasıl taşınacağına dair bir dizi anlaşmayı ifade etmektedir (Cloudry, 2012, s.18) Wu Song bu buluşmanın yarattığı topluluklara “vizyoner komünal topluluklar” adını vermiştir. Ayrıca yazar bu toplulukların kapitalist kültüre dahil edilme potansiyellerinin de altını çizmiştir. Buna rağmen sadece ekonomik çıkarlar ekseninde bir yapıya sahip değillerdir; WELL gibi erken dönem gruplar karşı-kültürel ideallerin temel alınarak kurulmuştur ancak 1990’ların ortasındaki patlamayla beraber çevrimiçi reklamcılığın hyper-text’ler yoluyla internet sitelerinde çevrimiçi reklamcılığa olanak sağlamıştır (Wu Song, 2009: 84-85).

Geleneksel medya interneti ve World Wide Web’i anlamlandırmak adına bir bakış açısı ve başlangıç noktası sunmaktadır. Bu bakış açısı Web 2.0 ve 3.0’dan ziyade Web 1.0 ile alakalıdır. WWW’i mümkün kılan teknolojik yapıyı sağlamasına karşın internet bununla sınırlı kalmamıştır. Web 1.0 internetin bilgiye ve statik web sayfalarına erişmek için kullanıldığı bir aşamaya karşılık gelirken, Web 2.0 çevrimiçi ortamın, sosyal bağlantı ve etkileşim için yeni imkanlar sunmuştur (Green, 2010: 4-5).

Web 2.0 Wu Song’un kavramsallaştırdığı ‘vizyoner komünal topluluklar’ı daha da ileriye taşımış, etkileşim imkanlarını sınırsızlaştırmıştır. İnsanların sanal ortamlarda birbirleriyle olan bağlantıları sosyal medya mecralarının şekillenmesiyle daha karmaşık bir yapıya evrilmiştir. Web teknolojilerinin çıkış noktası insanların insanlarla olan bağlantıları ve bilgiye interaktif bir biçimde erişmek, depolamak ve taksim etmek üzerine odaklanmışlardı. Ancak Web 2.0’dan -buna görece 2.5’de dahil edilebilir- sonra

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi

Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1359375.

BANÜSAD, 2023; 6 (CEEİK 2023 Özel Sayısı), 1-8

ortaya çıkan 3.0 ve Web 4.0 ve 5'in vizyonu insanların birbirleriyle olan bağlantısından ziyade siber uzamın ve makinelerin insanlarla olan münasebetlerine odaklanmış görünmektedir. Semantik Web'in temel amacı doğası gereği kullanıcılara okunabilir, yazılabilir ve çalıştırılabilir ortak ve birlikte çalışabilir bir ortam yaratmaktır (Parvathi ve Mariselvi, 2017: 170). Bu anlamsal ağ temelde insan ve makine arasındaki iletişimin geliştirilmesinde kritik bir rol oynamaktadır. Fakat Semantik Web ile artık bilgi yalnızca insan tarafından anlamlı bir girdi olmaktan çıkmıştır. İnternette yer alan tüm veriler makineler tarafından anlamlandırılıp, öğrenilebilir duruma gelmiştir yani yapay zekâ öğrenmesi ve bu öğrenmenin çıktıları gündelik yaşam pratiklerine entegre olmaya başlamıştır.

Semantik Web'in ve sonrası için ortaya atılan vizyonların sağladığı ve sağlayabileceği imkanlar yeni birtakım imkanlarla beraber soruları da beraberinde getirmektedir. Bu çalışmanın amacı Web teknolojilerinin sunduğu ve sunabileceği imkanlara genel bir bakış sunarak bu çerçevede yaşanan değişiklikleri sistematik bir biçimde ortaya koymaktır.

2. WEB 1.0'DAN 4.0'A: İNSANLARIN WEB'İNDEN MAKİNELERİN WEB'İNE

Web teknolojileri oldukça kısa bir geçmişe sahip olmasına rağmen sundukları imkânlar ve ilerleme olanakları sayesinde çokça değişime uğramışlardır. WWW protokolünün temeli 1980 yılına dayanmaktadır. Bilgisayarların bir organizasyon için yapmadığı şeylerden birisinin farklı şeyler arasındaki rastgele ilişkileri depolamak olduğunu belirten Tim Berners-Lee:

“1980’de rastgele bağlantılarla bilgi depolayan programlarla oynadım ve 1989’da Avrupa Parçacık Fiziği Laboratuvarı’nda çalışırken, ağ üzerinden erişilebilen her türlü bilgiye tek bir ‘Evrensel Belge Tanımlayıcısı’ ile atıfa bulunabilecek küresel bir hiper metin alanı oluşturulmasını önerdim. Patronum Mike Sendall’ın denemelere izin vermesiyle 1990 yılında ‘NeXT’ makinesinde çalışan ‘World Wide Web’ adlı bir hiper metin editörü programı yazdım” (1998)

Berners-Lee, 1998 yılında kaleme aldığı “The World Wide Web: A very short personal history” adlı yazısında bu teknolojinin ardında yatan hayalin bilgi paylaşarak iletişim kurulan ortak bir alan olduğunu dile getirmiştir. 1990 yılında her türden zengin materyalin Web’e aktarılmasını ise ‘rüyanın ilk kısmı’ olarak nitelendirmiş ve henüz ikincisinin gerçekleşmediğini vurgulamıştır. Yazı da dikkat çekici noktalardan bir diğeri ise insanlar tarafından okunabilir veri ağı, makineler tarafından anlaşılabilir veri ağı ile birleşmesi hedefidir. Birlikte çalışan ve Web üzerinden iletişim kuran insan ve makine karışımının potansiyelini ise ‘muazzam’ olarak nitelemiştir (1998).

Berners-Lee’nin Web için ortaya koyduğu vizyonun büyük bir kısmı gerçekleşmiş ve gerçekleşmeye devam etmektedir. Bahsi geçen ortak bir yaşam alanında iletişim kuran insan ve makine karışımı ‘şeyin’ yapay zekâ aygıtları olduğunu söylemek mümkün görünmektedir.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi

Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1359375.

BANÜSAD, 2023; 6 (CEEİK 2023 Özel Sayısı), 1-8

Bu gelişmelerin oluşturduğu internet veri depolamanın ve bunlara metinler-arası ulaşımın gündelik yaşamda kullanılmaya başlaması birçok pratiği beraberinde dönüştürmüş ve yenilerini ortaya çıkarmıştır. Temel bilgisayar teknolojileri kullanılarak yaratılan bu esneklik ise Web 1.0 olarak tanımlanmaktadır. İnternetin erken dönemlerinde ortaya çıkarılan dijitallik avantajları kendisinden sonra gelecek ve eklemlenecek gelişmeler için sınırsız bir taban oluşturmaktadır. Buna rağmen etkileşimden yoksun bir yapıya sahiptir.

Web 1.0 yabancıların yabancılarla buluştuğu dijital topluluklar olarak kendini var etmiştir. Wu Song bu buluşmanın yarattığı topluluklara “vizyoner komünal topluluklar” adını vermiş ve Web kültürünün kapitalist kültüre dahil edilme potansiyelinin altını çizmiştir (2009: 136). Bu topluluklar daha statik bir yapıya sahipti bunun sebebi ise Web 1.0’ın yapısından kaynaklanmaktadır. Web 1.0 internetin bilgiye ve statik web sayfalarına erişmek için kullanıldığı aşamaya atıfta bulunurken, Web 2.0 çevrimiçi ortamın sosyal bağlantı ve etkileşim için yeni fırsatlar sunar (Green, 2010: 4-5).

Web 2.0, 2004 yılında Dale Dougherty tarafından “okuma-yazma web’i” olarak tanımlanmıştır. Ayrıca “zekâ web’i, birey odaklı web ve katılımcı web” olarak da tanımlanır. Web 2.0’ın gelişim gösterdiği noktalar, sosyal bağlantılarda düzenli çıkarları olan dünya çapında büyük grupların toplanmasına ve denetlenmesine izin verir. Web 2.0’ın en dikkat çekici noktası Facebook, Twitter, LinkedIn, Zynga, Google+, Flickr, Foursquare ve Youtube gibi web tabanlı yaşam alanlarıdır. Web tabanlı yaşam, bireyleri sadece birkaç on yıl önce anlaşılamayan şekillerde evrensel olarak ilişkilendirmiştir (Önday, 2019: 2).

Web 3.0 ya da semantik web, web üzerinde makineler tarafından anlaşılabilir bir içerik sunarak insanların görevlerini ve seçimlerini azaltmayı, bunları makinelere bırakmayı amaçlamaktadır. Anlamsal gelişmeler Web’in en üst noktasında uygulanabilecek açık önlemlerden bahseder; sosyal kayıt koşulu, insan-makine ortak faaliyetlerine ve çok sayıda sosyal web ağının sıralanmasına olanak tanımaktadır (Önday, 2019: 1). Web 3.0 dünya çapında veri tabanını ve daha önceki aşamada belge ağı olarak tanımlanan web odaklı mimariyi desteklemektedir. Esas olarak statik HTML belgeleri ile ilgilenir ancak dinamik olarak oluşturulan sayfalar ve alternatif formatlar mümkün olduğunda aynı kavramsal düzel standartlarını takip etmektedir ve bağlantılar belgeler veya bunların bir kısmı arasında gerçekleşir (Choudhury, 2014: 8098).

Web 3.0’ın yarattığı imkanlar makine algılaması ve zekasının daha ileri bir konuma evrilmesini sağlamaktadır. Bu evrim simbiyotik bir alanın yaratılmasının başlangıcı sayılabilir niteliktedir. Anlamsal ağ örgüsü bilgiyi/enformasyonu makineler için sadece bunları sunmak ya da ilişkilendirmekten öte bir alımlamaya karşılık gelmektedir. Bu karşılık insan-makine simbiyozunu da başka bir boyuta taşıma potansiyeline sahiptir. Web 4.0 ise Web 3.0’ın evrimi olarak 2020-2030 yılları arasında inşa edilmesi

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi

Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1359375.

BANÜSAD, 2023; 6 (CEEİK 2023 Özel Sayısı), 1-8

beklenmektedir. Bu ultra akıllı web, yapay zekâ nano teknoloji, tele-iletişim ve kontrollü ara yüzlerin ilerlemesini içerir. Web içeriğini okumak ve hangi içeriğin yürütüleceğine karar vermek makinelerin ana işlevleri arasındadır. Web 4.0 gerçek ve sanal dünyadaki tüm cihazları gerçek zamanlı olarak birbirine bağlamaktadır. “Simbiyotik web” olarak adlandırılan ve birbirleriyle iletişim sağlayan Web 4.0 geliştirilmektedir (Parvathi ve Mariselvi, 2017: 170).

3. TOPLUMSAL OLANDAN SİMBİYOZA; DEĞİŞEN NEDİR?

Web 2.0’ın insanlığa kattığı en büyük yenilikler Facebook, Twitter ve Instagram gibi mecraların ortaya çıkabilme imkânı olmuştur. Sosyalleşme ve kamusallaşmanın sanal mekanları olarak sosyal medya mecraları aynı zamanda büyük bir kapitalist potansiyel de taşımaktadır ve bu her geçen gün gelişmektedir. Bu gelişim yalnızca kâr etmek zorunda olan şirketlerin gerçekleştirdiği bir değişim değildir. Bilinçli ya da bilinçsiz bir biçimde makine insan ilişkisinin ortaya çıkardığı veriler her türden gelişim ve verimlilik için kullanılabilir hale gelmiştir.

Web teknolojilerinin dünyaya sunmuş olduğu altyapısal imkanların taşıdığı gelecek potansiyelinden önce geçmiş zamandan şimdiki zamana ne gibi bir değişikliğe yol açtığını ya da nasıl bir yere sahip olduğunu belirlemek gelecek için daha sistematik birtakım çıkarımlarda bulunmak adına zorunluluk arz etmektedir.

Web 2.0’ın yaratmış olduğu etkileşimlilik insan-insan arasındaki bir bağa atıfta bulunur. Sosyal medya mecralarında inşa edilen siber kimlikler ve yaşamlar günümüzde kendi döngülerine sahiptir. Gerçek yaşamı etkiler ve biçimlendirir, başlangıçta var olan taklitsel etkileşim bu yaşam mekanlarının gelişimiyle birlikte karşılıklı etkileşim gittikçe yavaşlamış, sanal olanın gerçek olan üzerindeki biçimlendirici etkisi artmıştır. Böylece bir insan Instagram’a arkadaşlarıyla geçirdiği güzel bir akşamdan fotoğraflar yükleyebilir, Twitter’da bir ulusu ya da tüm dünyayı ilgilendiren bir konu hakkında görüş bildirebilir, akışa dahil olabilir ya da Facebook hesabından ilkokul arkadaşlarıyla bağlantı kurabilir. Yalnızca yakın çevresine değil hayranı olduğu bir sanatçıya ulaşabilir ya da takip ettiği bir yazarla iletişim kurarak eserleri hakkında karşılıklı etkileşime geçebilir. Ünlüler, sanatçılar ve politikacılarla doğrudan bir iletişim kurmak imkanını elde etmiştir artık. Böylelikle alternatif bir gerçekliğe dahil olan birey bir dijital vatandaş’a dönüşmüştür. Karen Mossberger, Caroline J. Tolbert ve Ramona S. McNeal Digital Citizenship The Internet, Society and Participation isimli eserlerinde dijital vatandaşlığı interneti düzenli ve etkili bir şekilde, yani günlük olarak kullananlar olarak tanımlar (2008: 1).

Dijital vatandaşlar çok parçalı bir bütüne dahildirler. İnternetin ulus devletler ya da birlikler gibi sınırları yoktur. Gereken tek ön koşul internete erişebilmekten geçmektedir. Web 2.0’ın temel özelliği kişiler arası iletişim ve etkileşimin imkanlarını çok çeşitli hale getirmiş olmasıdır. Gündelik yaşamın memetik bir kopyası yalnızca iletişimsel anlamda değil mekânsal olarak da kendini var etmiştir. Yeni bir

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi

Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1359375.

BANÜSAD, 2023; 6 (CEEİK 2023 Özel Sayısı), 1-8

organikliğin de başlangıcı sayılabilecek bu gelişmeler kamusal ediminin biçimini de değiştirmeye başlamıştır.

Bu değişim gündelik yaşamda dilin ve dilin karşılık geldiği eylemlerin yapıları arasındaki bir etkileşime işaret eder. Kamusal olmak edimi temelde iletişime bağlıdır. Bu bağ hem dilsel hem biçimsel olarak şekil değiştirmiştir. Coğrafi sınırlar ortadan kalkmış, gerçek zamanlı ve gecikmesiz bir iletişim mümkün kılınmıştır. Ayrıca sosyal medya mecralarının görece organik yapısı gündelik yaşamın işleyişini soğurmuş, gerçek dışı bir hızla işlemeye başlamıştır. İki düzlem/alan arasındaki zamansal bağı ortadan kaldırmıştır hatta hız kültürünün öngörülemez yükselişi ve yayılışı zaman algısını tümünden başkalaştırmıştır.

Web teknolojilerinin sunduğu imkanlar ve beklentiler, bulut teknolojileri, big data ve beraberinde gelişen dataist yaklaşımlar insanlar arasındaki iletişimin bağlamını enformasyona indirgemıştır. Enformasyon yalnızca bilgiyi, bunun kullanımını ve iletimini içerir dolayısıyla bağlamdan yoksundur. Bağlamdan yoksunluk beraberinde zamanı yalnızca ‘şimdiye’ indirgemıştır. Sonsuz bir etkileşim ve şimdilik içerisinde negatiflikten arındırılmış bir yaşamsal alanın var oluşundan söz etmek yanlış olmayacaktır. Siber kültür kesintiyi ve olumsuzluğu dışlar. Böylece kesintiden ve negatiflikten arındırılmış şeffaf bir siber yaşam alanı inşa edilmiştir.

Web 2.0’dan 3.0’a geçiş insan merkezli bir yapılanmanın dışına çıkmış izlenimi vermektedir. Makine öğrenmesi ve yapay zekânın gündelik yaşamın birçok alanında inisiyatif sahibi olabilmesi için yapılan vizyoner çalışmalar ve ön görüler, makineler için simbiyotik bir yaşamsal alanın oluşturulmasına odaklanıldığını göstermektedir. Makineler ve insanların ortak bir simbiyozda nasıl konumlanacağını ön görmeye çalışmak manipülatiflikten öteye geçmeyecektir.

John D. Kelleher ve Brendan Tierney’in Veri Bilimi adlı eserinde yazarlar bir veri piramidi önermektedir; veri kaynakları, veri toplama, veri keşfi, yapay öğrenme ve karar alma (2022: 50). Bu piramidin en tepesinde ‘karar alma’ bulunur. Yani yapay öğrenme, karar alma adımının gerçekleşebilmesi için en son aşamadır. Verilerin toplanması tek başına bir anlam ifade etmez, bu verileri hızlı bir biçimde işleyebilecek bilgisayarlar da insanlığın big data’yı kullanması için yeterli değildir. Bu verilerle ne yapacağını bilen makineler yaratmak ve bu bilinçle karar verme yetilerini ortaya çıkarmak Web teknolojilerin geleceğini oluşturmaktadır.

Sosyal medya mecralarının yükselişte olduğu zamanlarda bu alanlar fazlasıyla toplumsal bir işleve karşılık gelmekteydi. Bu mekanların araç olmak görevleri öncelikli yaklaşımı oluşturmaktadır. Teorik olarak web teknolojilerine indirgemeci ya da eleştirel yaklaşımlar her dönemde mevcuttu ancak

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi

Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1359375.

BANÜSAD, 2023; 6 (CEEİK 2023 Özel Sayısı), 1-8

bir kitle iletişim aracı olarak sanal mekanlar³, toplumsal meselelerin konuşulduğu, tartışıldığı ve gerçek yaşamı etkileyebilecek bir enerjinin yaratılabildiği mekanlar olarak kendilerini var etmişlerdir.

Yapay zekâ ve öğrenmenin sunduğu imkanlar geliştikçe web teknolojilerinin hem işlevi hem de vizyonu değişim göstermiştir. Siber yaşamın sınırlarının genişlemesi makine ve insan arasında simbiyotik bir bağ oluşturmuş ve alternatif bir yaşam alanının varlığını zorunlu hale getirmiştir. Değişen; web teknolojilerinin ortaya çıkardığı bir düzlemde insan-insan ilişkilerinin ya da bu ilişkinin kusursuzlaştırılması için insan-makine ilişkisine odaklanılırken sınırları çizilmeye çalışılan gelişmeler ve ötesinin oluşturduğu potansiyel artık makine-makine ilişkisi üzerinde odaklanılan bir çalışma düzenini vurgulamaktadır. İnsanın taklidi ya da kopyalanması yapay zekâ için bilincin varlığının imkanları bu değişimin temel parametreleri olarak görünmektedir.

4. SONUÇ

Web teknolojilerinin yaratmış olduğu gelişimin çıktıları birçok alanda aktif olarak kullanılmaktadır. Bu çalışmanın odaklandığı nokta ise bu çıktıların yaratmış olduğu değişikliklerin nasıl bir seyir izlediğini ortaya koymak olmuştur. Tekno-indirgemeci bir yaklaşımdan tümüyle uzak durmakla birlikte, farklı imkanlar sunan ve kendi dinamiklerine sahip yeni organik bir uzamın varlığını reddetmeye de mesafeli yaklaşmıştır. Günümüzde reel ve sanal mekanlar arasındaki ayrımı ya da başlangıç noktasını kesin bir biçimde işaret etmek mümkün görünmemektedir. Bu sebeple bir ortak yaşamdan söz etmek yerinde olacaktır.

Web teknolojileri çağında insanlar kolaylıkla kendilerine yeni kimlikler inşa edebilme yetisine sahip olmuşlardır. Sanal mekanlarda gezinirken oluşturulan profil, sunulan benlik ve kullanılan dil somut karşılığının tam tersi bir biçimde inşa edilebilir bir hale gelmiştir. Bunun yanında siber bir bireyin varlığını ya da siber bireyselliğin/öznelliğin var olabilme ihtimalini de tartışmaya açar. Nihayetinde siber uzam bağlamdan uzak, enformasyonu yani veri üzerine temellenmiş bir yapıda işler. İnsanın makineyle olan bağında ya da ortak yaşamında bir bireysellikten bahsetmenin mümkün olup olmadığı halen belirsizliğini korumaktadır.

Bu noktada makine ve insan arasındaki simbiyotik bir ilişkide taraflar insanın kopyalanabilir ya da varlığın sürdürülmesi noktasında bir konak konumunda olduğunu söylemek mümkün görünmektedir. Web 4.0 ve sonrası için görülmüştür ki; karar alma süreçlerinde insan faktörünün ortadan kaldırılması ya da azaltılması gündemdedir. Yapay zekanın varlığının somut dayanaklardan kurtarılması, giyilebilir teknolojiler, şeylerin interneti, bulut depolama vb. teknolojilerin karar alma sürecinde kullanılacak

³ Arap Baharı, Occupy Hareketi vb. toplumsal olaylarda toplanmak ve iletişim kurmak için sosyal medya mecralarının bir araç olarak kullanılmasına atıfta bulunmaktadır.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi

Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1359375.

BANÜSAD, 2023; 6 (CEEİK 2023 Özel Sayısı), 1-8

düzleme eklenmesi dışarıdan bir müdahaleyi de zorlaştırmıştır. Bu durum yeni birkaç soruyu ortaya çıkarmaktadır. Siber ya da sanal yaşamın varlığının reel yaşamdan görece koptuğunu/bağımsızlaştığını söylemek mümkün müdür? Siber uzamda ortak bir yaşamın varlığını tesis eden şey ya da şeyler nelerdir? Makinelerin karar verme mekanizmalarının gelişiminin altında yatan algoritmik indirgemecilik iletişimsel bağlamı tümüyle ortadan kaldırma potansiyeli taşıyor mu?

Sonuç olarak web teknolojilerinde yaşanan gelişmeler odak noktasının insan-insan arasındaki etkileşimden makine-veri ya da makine-makine ilişkisine kaydığını göstermektedir. Böylece siber insanın makineyle olan ilişkisinin simbiyotik ilişkisinin nasıl bir değişim göstereceği belirsizliğini korumaktadır.

KAYNAKÇA

- Berners-Lee, T. (1998). The World Wide Web: A very short personal history. <https://www.w3.org/People/Berners-Lee/ShortHistory.html> (08.09.2023)
- Choudhury, N. (2014). World Wide Web and Its Journey from Web 1.0 to Web 4.0. *International Journal of Computer Science and Information Technologies*, 5 (6): 8096-8100.
- Cloudry, N. (2012). Media, Society, World: Social Theory and Digital Media Practice. Cambridge: Polity Press.
- Green, L. (2010). The Internet An Introduction to New Media. New York: Berg.
- Kelleher, J. D., Tierney, B. (2022). Veri Bilimi. (Çev.: O. Öztürk). İstanbul: Tellekt.
- Mossberger, K., Tolbert, C. J., McNeal, R. S. (2008). Digital Citizenship The Internet, Society and Participation. London: The MIT Press.
- Önday, Ö. (2019). Web 6.0: Journey From Web 1.0 To Web 6.0. *Journal of Media & Management*. 1(1): 1-6.
- Parvathi, M., Mariselvi, R. (2017). A bird's eye on the evolution: Web 1.0 to Web 5.0: Lib 1.0 to Lib 5.0. *International Journal of Advanced Research Trends in Engineering and Technology*. 4:167-176.
- Wu Song, F. (2009). Virtual Communities: Bowling alone, online together. Oxford: Peter Lang.

**DİJİTAL EKONOMİK PLATFORMLARDA DIŞSAL EMEK KULLANIMI,
İSTİHDAM VE SOSYAL KORUMA İLİŞKİSİ¹**

İbrahim DEMİRBİLEK²

ÖZET

Dijital ekonomik platformlar, günümüzün baskın ekonomik faaliyet alanları olarak belirginleşmektedir. Küresel düzlemde birçok işletme, dijital ortamda faaliyet gösterme eğilimine girmiştir. Covid-19 pandemi süreci bu durumu daha da görünür hale getirmiştir. Ürün satışından hizmet sunumuna, ev hizmetlerinden konaklama ve ulaşım, eğlenceden bilgi ve iletişime kadar hemen her alanı kapsayan dijital ekonomik faaliyetler, giderek başat ekonomik faaliyet alanı haline dönüşmektedir. Bu durum, klasik ekonomik yapılanma biçiminde geçerli olan standart ve tam zamanlı emeğe dayalı ekonomik faaliyeti, geçici ve dışsal emeğe dayalı ekonomik faaliyete dönüştürme eğilimine sahiptir.

Çalışmada, dijital platform ekonomisi içinde oluşan dijital emek platformlarının biçimi, kapsamı ve işleyişi incelenecektir. Dijital ekonomik platformlar aracılığıyla oluşturulan yeni istihdam biçimleri ile emeğin durumu, standart iş ilişkisi ve çalışma biçiminin değişim ve dönüşümü kapsamında irdelenecektir. Dijital emek platformları aracılığıyla emeğin standart iş ilişkisinden soyutlanarak, muğlaklığa terk edilmesiyle oluşan yeni tip istihdam biçimlerinin, klasik çalışma ilişkileri ve sosyal koruma sistemleri karşısındaki konumu tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Platform Ekonomisi, Dijital Emek Platformları, Çalışma İlişkilerinin Dönüşümü, Dışsal Emek, Sosyal Koruma.

**EXTERNAL LABOUR, EMPLOYMENT AND RELATIONSHIP OF SOCIAL PROTECTION
ON DIGITAL ECONOMY PLATFORMS**

ABSTRACT

Digital economic platforms has been becoming evident as today's dominant areas of economic activity. Many businesses on the global plane have been tended to operate in the digital environment. The Covid-19 pandemic process has made this situation even more visible. Digital economic activities,

¹ 8-9 Eylül 2023 tarihinde Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, ÇEEİ bölümü tarafından gerçekleştirilen 22. Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Kongresinde sözlü olarak sunulmuştur.

² SGK Merkez Müdürü / Doktora Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, idemirbileksgk@gmail.com

which cover almost every field from product sales to service provision, from home services to accommodation and transportation, from entertainment to information and communication, has been increasingly becoming the dominant area of economic activity. This situation has a tendency to transform economic activity based on standard and full-time labor, which is valid in the classical form of economic structuring, into economic activity based on temporary and external labor.

In the study, the form, scope and functioning of digital labor platforms formed within the digital platform economy will be examined. The situation of labor with new forms of employment created through digital economic platforms will be examined within the scope of the change and transformation of the standard employment relationship and working style. The position of the new types of employment, which is formed by abstracting the labour from the standard business relationship and leaving it to ambiguity through digital labour platforms, will be discussed, against the classical labour relations and social protection systems.

Keywords: Platform Economy, Digital Labour Platforms, Transformation of Working Relationships, External Labour, Social Protection.

1. GİRİŞ

Dijital ekonomik platformlar, dijital çağın belirgin ekonomik yapılanma biçimleridir. Günümüz dijital çağda e-ticaret uygulamaları üzerinden ürün satın almak, yemek siparişi vermek, buna ilişkin ödeme yapmak şeklindeki işlemler birkaç dakika gibi kısa sürede gerçekleşebilmektedir. Aracı dijital platformlar aracılığıyla küresel düzlemde herhangi bir yerde konaklama gereksinimi giderilebilmekte ya da ulaşım gereksinimi yine aracı dijital platformlar aracılığıyla sağlanabilmektedir. Bununla birlikte kimi dijital platformlar üzerinden yer değiştirmeksizin ofis ya da evden bağlanılan dijital ortamlarda kalabalık çalışma, mikro işler ya da yarışmaya dayalı işler yapılarak gelir elde edilebilmektedir.

Ürün satışı ya da kullanımından hizmet sunumu ve organizasyonuna, ev hizmetlerinden konaklama ve ulaşım, eğlenceden bilgi ve iletişimin sağlanmasına kadar hemen her alanı kapsayan dijital ekonomik faaliyetler, günümüz dijital ve küresel çağda giderek yaygınlaşmaktadır. Dijital ekonomik platformları aracılığıyla sağlanan bu tür faaliyetlerin bir kısmı, işletmelerin dijital çağa uyum sağlamaları gerekçesiyle fiziki satış yerlerinin (mağazalar) sanal ortama (e-mağaza) taşınması şeklinde gerçekleşir. Bir kısmı ise ulaşımından konaklamaya, ev hizmetlerinden kişisel bakım hizmetlerine kadar hemen tüm hizmetlerin dijital aracı platformların sağladığı uygulamalar aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bununla birlikte son dönemlerde serbest pazar yerleri, mikro görev içerikli kalabalık çalışma, iş topluluğu, yarışmaya dayalı yaratıcı çalışma gibi yeni tip dijital iş ve istihdam biçimleri, küresel düzlemde gerçekleştirilen dijital ekonomik faaliyetler olarak gelişmektedir.

Dijital ekonomik platformları, günümüz dijital çağın baskın ekonomik faaliyet alanları olarak belirginleşmektedir. Bu durum, Covid-19 pandemi sürecinde daha da görünür olmuştur. Küresel düzlemde birçok işletme, giderek dijital ortamda faaliyet gösterme eğilimine girmiştir. Bununla birlikte günümüzdeki gelişmelere bağlı olarak dijital ortamda giderek yeni tip ekonomik faaliyet alanları da belirginleşmektedir. Dijital ekonomik platformlar üzerinden gerçekleşen bu tür yeni ekonomik faaliyetler, yeni tip iş ve istihdam biçimleri ile emek piyasalarını da dönüştürme gücüne sahiptir.

Dijital emek platformları, dijital ekonomik faaliyetlerin sonucu olarak gelişen nispeten yeni tür emek sunumu ve istihdam biçimine ilişkin platformlardır. Dijital ekonomik platformlarda sunulan emek biçimi, geleneksel standart iş ve çalışma ilişkisinde geçerli olan emek sunumu ve istihdam biçiminden farklılık göstermektedir. Bu farklılaşma; ifa edilen iş, işyeri, işçi, işveren, iş sözleşmesi gibi tipik iş hukuku kavramlarını da tartışmaya değer biçimde değiştirmiştir. Günümüzde, standart iş ve çalışma ilişkisinde geçerli olan neredeyse tüm kavramların, yeniden tanımlanması zorunluluğu giderek belirginleşmektedir. Böylece istihdam ve çalışma biçimlerinin değiştiği bu süreçte, iş hukukunun geleneksel kavramları üzerine kurulu olan sosyal koruma sistemleri de tartışmaya açık hale gelmiştir.

2. DİJİTALLEŞME VE PLATFORM EKONOMİSİ

Dijitalleşme, bilgi ve iletişim ile internet teknolojisi başta olmak üzere teknolojik alanda son dönemlerde (ILO, 2021: 31) yaşanan gelişmelere bağlı olarak ekonomi, iletişim, eğitim, sağlık gibi hemen her alanına yansıyan bir olgudur.

Verilerin toplanması, depolanması, kullanılması ve aktarılmasını kolaylaştıran, böylece pek çok verinin işlenmesine olanak tanıyan dijitalleşme, dijital platformların ortaya çıkmasına ve genişlemesine yol açmıştır. Bu durum, çok büyük ve karmaşık verileri, değerli ve stratejik ekonomik kaynak haline getirmiştir. Elde edilen verileri işlemek, depolamak ve paylaşma yeteneği ise veri madenciliği, yapay zekâ ve makine öğrenmesi gibi teknolojiler sayesinde değer kazanır. Böylece dijitalleşme, ekonominin farklı sektörlerde giderek daha fazla yayılmıştır (ILO, 2021: 39, 58). Bilgi işlem teknolojisi (BİT) devrimi olarak da tanımlanan dijitalleşme dönemi, başta ekonomik alan olmak üzere karmaşık süreçlerin uzaktan denetimi ve eşgüdümün sağlanması kolaylaşmıştır. Böylece ulusal bazlı mikro ekonomik yapılanma biçimleri giderek küresel düzleme yayılmıştır (Boldwin, 2021: 85, 111).

2.1. Ekonomide Dijitalleşme: Dijital Ekonomi

İnternetin ortaya çıkması ve yayımlanması akabinde 2000'li yıllarla birlikte bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, dijital ekonominin belirginleşmesine ve genişlemesine yol açmıştır. Sanayinin dördüncü (Sanayi 4.0) evresiyle yakından ilişkili olan dijital ekonomi, giderek küresel ekonominin itici gücü haline gelmektedir. Dijital ekonomi, günümüz ekonomik ve sosyal ilerlemenin tetikleyicisi olarak kabul görmektedir (Mastar Özcan, 2016: 74). Akıllı telefon, tablet, bilgisayar, 3D yazıcı gibi nesnelerin yanı sıra akıllı fabrika ve depolar gibi giderek daha fazla nesne, nesnelerin interneti yoluyla birbirine bağlanmaktadır. Bulut bilişim uygulamaları, dijital platformlar, dijital hizmetler gibi dijital modeller, büyük veri, veri analitiği, algoritmik karar verme süreçleri gibi yazılım alanına ilişkin genişlemelerin yanı sıra yeni otomasyon sistemleri ve robotik gelişmeler de günümüz dijital çağa ilişkin giderek belirginleşen unsurlardır (Bukht and Heeks, 2018: 2). Dijital ekonomik, insanlar, işletmeler, cihazlar, veriler ve süreçler arasında her gün milyarlarca çevrimiçi bağlantıdan oluşan ekonomik bir faaliyet olarak da tanımlanmaktadır (Doloitte, t.y.). Bu bağlamda dijital ekonomi; bilgi işlem ve iletişim teknolojisi aracılığıyla hızlı, etkin ve yaygın üretim ve tüketimi gerçekleştirebilen küresel çağa özgü ekonomik bir model olarak tanımlanabilir (Yüce ve Akbulut, 2018: 109).

Dijital ekonomi; bilgi ekonomisi, enformasyon ekonomisi, bilgiye dayalı ekonomi gibi bilgi sürümlü ekonomik kavramlarla eş anlamlı olarak da kullanılabilir (Gürdal, 2004: 50). Bu bağlamda günümüzde dijital ekonomi; e-ticaret, online mağaza uygulamaları, web tabanlı reklamcılık, bulut bilişim uygulamaları, 3D yazıcı, sanal para (bitcoin vb.) gibi bilgi işlem, bilişim ve iletişimi içeren veri ve veri işlenmesine dayalı teknolojik ilerleme ve genişlemeyle beslenen ve buna bağlı olarak gelişen tüm ekonomik faaliyetleri kapsamaktadır (Mastar Özcan, 2016: 74).

Dijital çağda internetin yaygınlaşması ve bu kapsamda bilgi teknolojisinin gelişmesi, dijital ekonomik faaliyet alanını genişletmiş, böylece mal ve hizmetlere ulaşım hızlı ve kolay hale gelmiştir. İnternet ve dijitalleşmedeki ilerleme ve genişlemeyle, ürün ve hizmetlerin istenilen yer ve zamanda tüketiciye ulaştırılması geçmişe oranla çok daha hızlı ve kolay gerçekleşebilmektedir. Bu durum, bir yandan ürün ve hizmetlerin yerel herhangi bir zorlukla karşılaşmadan küresel düzlemde gerçekleşmesini sağlarken, diğer yandan da küresel düzlemde tüketimin giderek artmasına yol açmıştır (Gacar, 2018: 22). Bu nedenle günümüz dijital çağda küresel düzlemde tüketimin genişlemesini sağlayan unsurlardan biri de ekonomide dijitalleşme ve buna bağlı olarak dijital platform üzerinden tüketimin hızlı ve kolay gerçekleşebilmesidir.

Endüstri 4.0 olarak da adlandırılan sanayinin dördüncü evresiyle birlikte internet ve dijital teknolojide yaşanan baş döndürücü ilerleme ve genişlemeler, ekonomik ve ticari faaliyetlerin çoğunluğunu web tabanlı mağazalar üzerinden yapılabilmesinin önünü açmıştır. Bu durum da giderek artış eğilimi göstermektedir. Günümüzde gelirlerinin tamamını sadece dijital mağazalar üzerinden elde eden işletmelerin yanı sıra, Dünya çapında piyasa değeri en yüksek olan işletmelerin³ gelirlerinin büyük kısmı, teknoloji ve dijital ticaret üzerinden gerçekleşmektedir. Günümüzde hemen her sektörde üretici ve tüketiciler sanal ortamda bir araya gelmektedir. Mal ve hizmet üretim ve tüketimi, ürünün tasarım ve tanıtımı, talep alınması, sözleşme yapılması, ödemeye ilişkin bankacılık işlemleri gibi geleneksel ekonomik ve ticari faaliyetlerin yanı sıra video, müzik, dijital kitap, dijital oyun gibi yeni tip dijital ürün olarak betimlenebilecek ürünlerin ticareti de dijital ortamda hızlı ve güvenli şekilde gerçekleştirilebilmektedir (Kara ve Öz, 2016: 31).

2.2. Platform Ekonomisi

Platform ekonomisi, dijitalleşme ve dolayısıyla dijital ekonomiyle doğrudan bağlantılıdır (Bukht and Heeks, 2018: 13). *Dijital platform* ya da *online platform* terimi; internet aracılığıyla çevrimiçi olarak ulaşılabilecek serbest pazar yerleri, arama motorları, sosyal medya, yaratıcı içerik mağazaları, uygulama mağazaları, iletişim hizmetleri, ödeme sistemleri gibi iş ve hizmetlerin yanı sıra konaklama, ulaşım, ev ve kişisel hizmetler gibi kolektif çalışmaya dayalı veya geçici çalışmayı içeren hizmetler gibi çok daha fazlasını içeren iş ve/veya hizmeti tanımlamak için kullanılmaktadır. Dijital ekonomik platformlar, ürün ya da hizmeti dijital ortamda sağlayan çevrimiçi ortamlardır. Bu platformlar aracılığıyla iki veya daha fazla ancak birbirine bağımlı kullanıcı (işletme ya da birey) grubu internet üzerinden etkileşime girerek ürün alışverişi ya da hizmet sunumunu gerçekleştirir (ILO, 2021: 33; OECD, 2019: 20).

Ekonomik ve sosyal alanda giderek artan sayıda dijital olarak etkinleştirilmiş faaliyetleri kapsayan platform ekonomisi, dijital temelli yeni ekonomileri algılayış ve yaklaşım bağlamında türetilen çeşitli isimlerle de kullanılabilir. Bu bağlamda platform ekonomisi, mal ve hizmet alışverişi veya paylaşımını sağlanması nedeniyle genellikle paylaşım ekonomisi ile ilişkilendirilmektedir. Bununla birlikte platform ekonomisi vasıtasıyla geçici nitelikteki ev işleri, ulaşım, konaklama ya da yemek siparişi gibi işgücü arz ve talebi içeren hizmet sunumuna ilişkin işleri de kapsadığından talebe bağlı ekonomi ya da geçici ekonomi olarak da değerlendirilebilmektedir (Kenney and Zysman, 2016; Bossuyt, 2020). Dijital platformların giderek daha hızlı şekilde

³ Eylül 2021 itibariyle piyasa değeri en yüksek olan ilk 15 şirketi içinde yer alan Apple (2,5 trilyon \$), Microsoft Corp (2,2 trilyon \$), Alphabet Inc. (1,9 trilyon \$), Amazon (1,7 milyar \$), Facebook (1,0 trilyon \$), Tesla (737 milyar \$), Tencent (609 milyar \$), NVIDIA (557 milyar \$), Visa (502 milyar \$), Alibaba (453 milyar \$) gibi teknolojik işletmeler (Value.Today).

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1367133

BANÜSAD, 2023; 6 (CEEİK 2023 Özel Sayısı), 9-44

genişlemesi, platform ekonomisi kavramını giderek daha karmaşık hale getirmektedir (Bossuyt, 2020).⁴

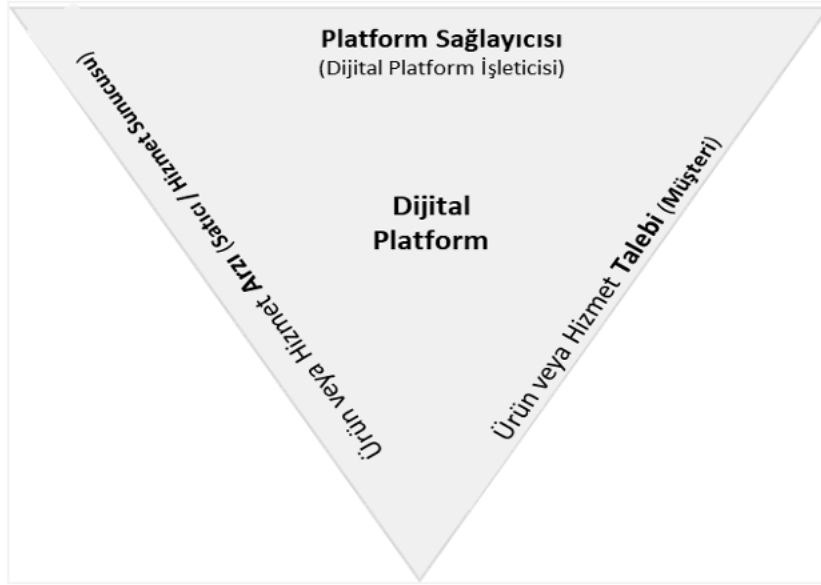
Airbnb platform uygulaması örneğindeki şekliyle konaklama için ev veya oda paylaşımı, *Uber* platform uygulaması örneğindeki şekliyle ulaşım için araç paylaşımı ya da benzer şekilde ürün ve hizmetlerin paylaşımı olarak tanımlanabilecek paylaşım ekonomisi⁵, günümüz dijital çağda sanal ortamda gerçekleştiğinden platform ekonomisiyle iç içe geçmiş durumdadır. Ancak platform ekonomisi, paylaşım ekonomisini de içerecek şekilde ve paylaşım ekonomisini aşan, sanal mağaza, e-ticaret, doğrudan dijital ortamda emek sunumunu içeren iş topluluğu ya da kalabalık çalışma gibi olguları da kapsayan daha geniş bir ekonomik alandır (Schmidt, 2017: 6-7). Bu kapsamda platform ekonomisi; dijital ortamda oluşturulmuş platformlar üzerinden ürün satışı ya da kiralanmasını; konaklama, ulaşım, ev hizmetleri gibi yerel tabanlı hizmetlerin sunulmasını; iş topluluğu veya kalabalık çalışmaya dayalı dijital ortamlarda emeğin doğrudan sunumunun yanı sıra sosyal medya, haber, bilgi ve eğlenceye yönelik paylaşım sitelerinin kullanımını içeren dijital çağa özgü küresel yeni tip ekonomik yapılanma biçimi olarak tanımlanabilir.

Avrupa Birliği (AB), platformlar üzerinde gerçekleşen fiili çalışmanın, platformun özelliğine bağlı olarak dijital ya da fiziki, iç veya dış kaynaklı, yüksek ya da düşük vasıflı, büyük ya da küçük ölçekli, kalıcı ya da geçici olabileceği, platformlar üzerinde ya da platformlar aracılığıyla sağlanan çeşitli standart ya da standart dışı çalışma ilişkilerini içerebileceğini dikkate alarak, platformlar aracılığıyla çeşitli sektörlerde gerçekleşen gündelik çalışma, bağımlı serbest çalışma, enformel çalışma, parça başı çalışma, evde çalışma gibi çeşitli emek ilişkilerini içermesi nedeniyle “*platform ekonomisi*” ve “*platform çalışması*” kavramlarının daha nesnel olduğunu kabul etmektedir (Eurofound, 2018b: 2; European Parliament, 2017: 21-22; Ünal ve Temiz, 2022, 170-171).

⁴ Platform ekonomisinin geçici (gig) ekonomi, paylaşım ekonomisi gibi kavramlarla iç içe geçmiş şematize biçimi için Bkz., (Bukht, and Heeks, 2018: 13)’de kayıtlı Şekil 3. Bununla birlikte AB ülkelerinde platform çalışması için; “sharing economy”, “platform economy”, “gig economy”, “crowd employment”, “on-demand economy”, “collaborative economy”, “crowd sourcing”, “peer-to-peer economy (P2P)” ve “freelance” gibi alternatifli terimler de kullanılmaktadır. (Eurofound, 2018a: 10).

⁵ “Paylaşım Ekonomisi” kavramı, unsurları, gelişimi ve literatür taraması hakkında detaylı bilgi için Bkz., (Koçak ve Ulema, 2020: 3022; Kiracı ve Kayabaşı, 2017: 77-79).

Şekil 1. Dijital Platformların Mimarisi (Üçlü Yapı)

Kaynak: Schmidt, s. 10.

Dijital teknolojinin gelişmesiyle belirginleşen dijital platformlar, ürün ve hizmeti kaynağından nihai tüketiciye ulaşmasını gerçekleştiren “*sanal aracı*” konumunda bulunmaktadır. Arz ve talebi çevrimiçi eşleştiren dijital platformlar aracılığıyla ürün ya da hizmetin sunumu gerçekleşmektedir. Şekil 1’de gösterildiği biçimiyle platform ekonomisinde arz ve talep, dijital ortamda sunulan “*ürün/hizmet sunucusu – platform – müşteri*” şeklindeki üçlü platform mimarisi üzerinden sağlanır. Bu üçlü mimaride platformlar, diğer iki tarafın sağladığı arz ve talep aracılığı, dijital altyapı vasıtasıyla sağlarlar (Schmidt, 2017: 10; Berg vd., 2020: 33).

Çevrimiçi dijital işletme olarak tanımlanabilecek olan dijital platformlar, ürün ya da hizmet sağlayıcılar ile müşteriler arasında ürün satışı ya da hizmet sunumuna aracılık ederler. Bu yapılanma biçiminden dolayı dijital platform ekonomisinde tipik olarak üç taraf bulunur. Bu taraflar: talep eden olarak müşteri, aracı olarak platform ve arz eden olarak ürün ya da hizmet sunandan oluşmaktadır. Farklı yapılanma biçimleri olmakla birlikte, dijital platformların genel işlevi arz ve talebi eşleştirmektir (ILO, 2018: 2).⁶

⁶ ILO yaklaşımı dahil literatürde dijital platformlar, genellikle dijital emek platformları üzerinden ele alındığından, arz-talep tarafı emeğin sunumuna göre belirlenmektedir. Bu nedenle, literatürde genellikle arz ve talep tarafları emeğin arzı ve talebi kapsamında vurgulanmaktadır. Bu çalışmada da dijital emek platformlarına odaklanılmakla birlikte, dijital emek platformlarının yanı sıra ürün satışı da içeren genel ekonomik platformların da açıklığa kavuşması ve her iki platform türü arasında ayrımın belirlenebilmesi için ürün satışı üzerine kurulu ekonomik platformlar ile emek sunumu üzerine kurulu platformlar birlikte değerlendirilmiştir. Bu nedenle ürün satışı üzerine kurulu ekonomik platformlar ile emek sunumu üzerine kurulu platformlardaki arz-talep tarafları değişebilmektedir. Örneğin, herhangi bir platform işçisi, dijital emek platformunda

2.3. Platform Ekonomisinin Türleri ve Tasnifi

Dijital ekonomik platformlar, genellikle hibrit (melez) özellikler barındırdıklarından rijit tasnifi güçtür. Ancak bu tür platformlar; ekonomik yapılanma (sunulan hizmet) biçimi ve platformda yapılan çalışma (emek sunumu) biçimine göre iki farklı şekilde tasnif edilebilmektedir (Schmidt, 2017: 6-7).⁷

Platform ekonomisine ilişkin geniş ve bütüncül bakış yaklaşımıyla oluşturulmuş tasnifi *Tablo 1*'e işlenmiştir. *Tablo 1* içeriğine göre dijital platform ekonomileri; ürün satışı ya da kullanımına (kiralınması) dayalı platformlar (A), doğrudan emek içeren web veya yerel hizmet sunumuna dayalı platformlar (B) ve diğer (C) platformlar olmak üzere üç ayrı kategoride değerlendirilmektedir. Her bir kategori, platformun ekonomik yapılanma biçimine, başka bir ifadeyle platformda yapılan iş türü ve işlevine göre oluşturulmakla birlikte, aynı zaman da hangi kategorinin doğrudan ya da dolaylı emeği kullandığını da içermektedir.

Dijital platformların geniş tasnifi; platformların sunduğu ekonomik ürün ve hizmete göre yapılmaktadır. Buna göre *Amazon, eBay, etsy, hepsiburada* ya da *trendyol, Airbnb, Jumia* (maddi ürün satış veya kiralanması), *App-Store, iTunes, Spotify, Netflix* (gayri maddi ürün satış veya kiralanması) gibi hibrit uygulamalar dahil maddi ve gayri maddi ürün satış ya da kiralanması ilişkin platformlar (A), *Upwork, Amazon MTurk, 99designs* gibi web tabanlı kalabalık çalışma içeren platformlar ile *Uber, Airbnb, Helping* gibi konum tabanlı geçici hizmet sunumuna ilişkin platformlar (B) ve *YouTube, Google News, Google Search, Facebook, Indiegogo, Klickstarter, Tinder, Yelp* gibi bilgi, iletişim, eğlence, sosyal medya, para ve kredi hizmeti sunumuna ilişkin platformlar (C) olmak üzere üç temel kategoride tasnif edilmektedir (Schmidt, 2017: 6).

Tablo 1'de verili olduğu üzere dijital platformların geniş tasnifinde her bir kategori, aynı zamanda ilgili kategoride emeğin doğrudan ve/veya dolaylı kullanımını da içerdiğinden, platformda yapılan çalışma (doğrudan emek kullanımı) biçimine göre ise “web tabanlı çalışma: *web-based*

---

arz tarafında konumlanırken, aynı işçi (emek), ürün satışı platformlarında alıcı/müşteri olarak talep eden tarafta konumlanabilmektedir. Bununla birlikte, her iki platform türü arasındaki ayrımı belirginleştirmek gayesiyle; çalışmanın özellikle ilk kısmında literatürde genel olarak sadece dijital emek platformlarına yönelik yapılan tanım ve kapsamlar, her iki platform türünü kapsayacak şekilde genelleştirilmiş, çalışmanın ileriki aşamasında özel olarak emek platformlarına odaklanıldığından, burada dijital emek platformları üzerinde daha detaylı belirteçlere yer verilmeye çalışılmıştır.

⁷ Bununla birlikte dijital ekonomik platformlar; i)- “çevrimiçi emek, kalabalık çalışma, dijital emek ve mikro çalışma” şeklinde çalışma ve emek odaklı, ii)- “çevrimiçi dış kaynak kullanımı (Online Outsourcing) ve kitle kaynak kullanımı (Crowdsourcing)” şeklinde işveren (emek talebi) odaklı ve ii)- “gig ekonomisi, dijital platform ekonomisi” şeklinde platform odaklı yaklaşımlar olarak literatürde farklı tasnife tabi tutulabilmektedir (Çiğdem, 2019: 180-181). Ayrıca dijital platformların alternatif tasnifine ilişkin tipolojik haritalaması için Bkz., (European Parliament, 2017: 32).

labour” ve “konum/lokasyon tabanlı çalışma: *location-based labour*” olmak üzere iki ana kategoride tasnif edilmektedir (Schmidt, 2017: 5).⁸

Tablo 1. Platform Ekonomisinin Tasnifi

DİJİTAL PLATFORM EKONOMİSİ							
EKONOMİK İŞLEM TÜRÜ VE KAPSAMI			UYGULAMALAR (Örnek Uygulamalar)			Dışsal Emek Kullanımı	
A - ÜRÜN SATIŞ VEYA KULLANIMI	A/1- MADDİ ÜRÜN	Satış	Amazon	Mercado Libre	Alibaba	Dolaylı Dışsal Emek Kullanımı (Teslimat / Dağıtım / Kurye)	
			eBay	etsy	Trendyol		
			n11	Hepsiburada	Getir		
		Kiralama / Kullanma*	Airbnb	Homestay	Makemytrip		
			Uber	Bolt	Ola		
			Lyft	Martı			
	A/2- HYBRID (Çoklu hizmet ve/veya ürün platformları)			Jumia	Gojek	Grab	
	A/3- GAYRİ MADDİ ÜRÜN	Satış	App-Store	Google Play Store	Aptoide		
			App-Store	iTunes	Spotify		
		Kiralama / Kullanma	Netflix				
A/4- DANIŞMA ve ARACILIK	Üretim Pazarı ve Analitiği	AnyFactory	Laserhub	Xometry			
	Tarım Pazarı ve Analitiği	Agri Marketplace	FarmCrowdy	Ninjacart			
	Finansal Borç ve Analitiği	Ant Group	Avant	Nummo			
B- HİZMET SUNUMU (DİJİTAL EMEK PLATFORMLARI)	B/1- WEB TABANLI ÇALIŞMA (Cloud Work)	Serbest ve Yarışmaya Dayalı Çalışma	Upwork	Freelancer	99designs	Doğrudan Dışsal Emek Kullanımı	
			Kabanchik	Jovoto	Quirky		
		Rekabetçi Programlama	Codeforces	HackerRank	Topcoder		
		Tıbbi Danışma	1Doc3	DocOnline	MDLive		
	Mikro Görev İçerikli Kalabalık Çalışma	Amazon MTurk	Clickworker	Crowdfunder			
		Microworkers					
	B/2- KONUM TABANLI / GEÇİCİ YEREL ÇALIŞMA (Gig Work)	Konaklama, Seyahat/Tatil*	Airbnb	Homestay	Makemytrip		
			Uber	Bolt	Ola		
		Ulaşım*	Lyft	Martı	BinBin		
			Meituan	Rappi	Uber Eats		
		Teslimat (Dağıtım / Kurye)	Instacart	banabikurye	Trendyol Express		
			Lieferando				
	Ev Hizmeti ve Servisleri	Doit4u	Task Rabbit	Urban Company			
		Helping	Taskrabbt	Kaufmich			
Armut							
Batmaid		BookMyBai	SweepSouth				
Bakım ve Yerel Mikro Hizmetler	Care24	CareLinx	Greymate Care				
	App-Jobber	Streetspotr					
C- DİĞER	İLETİŞİM		Skype	Viber	Zoom		
	SOSYAL MEDYA		Facebook	Youtube	Instagram		
	ELEKTRONİK ÖDEME		Twitter	LinkedIn	TikTok		
	KİTLE FONLAMA		PayPal	Paystack	Paytm		
			Indiegogo	Klickstarter	Catarse		
			Ketto				
	Diğer	Haber	Google News	BuzzFeed			
		Bilgi, Arama, İnceleme	Google Search	Yelp	Feedly		
		Reklam	Gumtree	Kenhoo	OLX		
		Flört/Sevgili	Tinder				

* *Airbnb*, *Uber* gibi konaklama ve ulaşım için uygulamalar, aynı zamanda ürün kiralama/sı/ kullanımı ve geçici çalışmayı birlikte içerdiğinden her iki alanda da tasnif edilmiştir.

⁸ Web tabanlı platformlar, küresel düzlemde sanal hizmetleri içermeleri nedeniyle “*Sanal/Küresel Hizmetler*”; konum tabanlı platformlar ise ağırlıklı olarak fiziksel hizmetleri içermeleri nedeniyle “*Fiziksel/Yerel Hizmetler*” olarak da tanımlanabildiğinden, bu şekilde de tasnif edilebilmektedir (De Groen and Maselli, 2016: 2).

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi

Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1367133

BANÜSAD, 2023; 6 (CEEİK 2023 Özel Sayısı), 9-44

Kaynak: Schmidt, 2017: 6-7’de kayıtlı Şekil 1-2’deki çizimler ile (ILO, 2021: 40)’da kayıtlı Şekil 1.1’deki kayıtların birleştirilmesi ve Türkiye’de faaliyet gösteren benzer bazı uygulamaların eklenmesiyle/güncellenmesiyle oluşturulmuştur.

Doğrudan emek kullanımına dayalı biçimde oluşturulan web tabanlı çalışma ve konuma bağlı geçici çalışma platformları aynı zamanda “*Dijital Emek Platformları*” olarak da tanımlanmaktadır. Dolayısıyla dijital emek platformları, platform çalışanları ya da tedarikçileri ile ürün ya da hizmet talebinde bulunan müşterileri dijital ortamda buluşturan “*aracı*” ortamlardır (ILO, 2021: 33).

Dijital emek platformları içinde yer alan ve doğrudan emek kullanımına dayalı oluşturulan konum tabanlı platformlar, yerel bazlı geçici iş ya da hizmetleri kapsadığından geçici ekonomi (*gig economy*) kapsamında değerlendirilir. Bu kapsamda konum tabanlı platformlar; *Airbnb* gibi konaklamaya (*accommodation*) ilişkin platformlar; *Uber*, *Lyft*, gibi ulaşıma (*transportation*) ilişkin platformlar; *banabijurye*, *Lieferando* gibi teslimat/kargo hizmetlerine (*delivery*) ilişkin platformlar; *Taskrabbit*, *Helpling* gibi ev hizmetlerine ilişkin platformlar ve *App-Jobber*, *Streetspotr* gibi kişisel hizmetlere (*household and personal services*) ilişkin platformlar şeklinde beş alt grupta tasnif edilebilmektedir. (Schmidt, 2017: 5, 7; Berg vd., 2020: 24).⁹

Öte yandan dijital ekonomik platformlar, işlevleri bakımından da farklılık gösterebilirler. Bu kapsamda örneğin *Google*, *Facebook*, *Instagram*, *Linkedin* gibi platformlar, arama ve sosyal medya sunan dijital platformlar olmakla birlikte, diğer platformlar için altyapı sağlama özelliği de taşırlar. *Amazon*, *Etsy* ve *eBay*, *hepsiburada*, *trendyol* gibi platformlar, kendilerine ve/veya üçüncü kişi ya da işletmelere ait ürünleri pazarlayan sanal mağaza platformları özelliğindedir. *Airbnb* ve *Uber*, gibi platformlar ise sanal platformlarda oluşturulan dijital uygulamalar aracılığıyla kişilere konaklama, ulaşım gibi hizmetlerin sunulmasını sağlayan aracı kuruluşlar olarak belirlemektedir (Kenney and Zysman, 2016).

Türü ne olursa olsun tüm dijital ekonomik platformlar, *Şekil 1*’de gösterildiği üzere arz ve talebi, dijital ortamda oluşturulan platformlarda buluşturan üçlü mimariden oluşmaktadır. Bazı platformlar, doğrudan satıcı ya da hizmet sunucusunun sahipliğinde olabilir. Bu durumda platform işleticisinin hem “işletici” hem de “satıcı, hizmet sağlayıcı” özelliği bulunmaktadır. Bu tür yapılanmalarda satıcı ile işletici aynı işletme ya da kişide buluşabilir. Ancak dijital ekonomik platformların genel ekseriyeti alıcı ve satıcının küresel düzlemde farklı kişi ya da işletmelerden oluştuğu üçlü mimari şeklinde gerçekleşmektedir. Bu üçlü mimaride bir yandan ürün ya da hizmet talebinde bulunan müşteri, diğer yandan ise ürün ya da hizmeti sunan satıcı/hizmet sunucusu dijital platform üzerinde buluşmaktadır. Bu bağlamda dijital ekonomik platformlar, ekonomik faaliyetin

⁹ Ancak bazı kaynaklar, sadece konum tabanlı platformları değil, türü ne olursa olsun geçici çalışmayı içeren tüm platformları (konum tabanlı platformların yanı sıra web tabanlı platformları da içerecek şekilde) *gig ekonomisi* kapsamında değerlendirmektedir (Görmüş, 2020: 229-230).

gerçekleşmesi için bir tür “dijital piyasa” ortamı oluşturma vasfına sahiptirler (Schmidt, 2017: 10; Görmüş, 2020: 229).

3. DİJİTAL EKONOMİK PLATFORMLARDA EMEK KULLANIMI

Platform ekonomisinin tasnifine dair *Tablo 1* içeriğinde de belirtildiği üzere dijital platformların hizmet sunumuna ilişkin (B) satırında kayıtlı hizmet sunumuna ilişkin platformların tamamı *dışsal emek*¹⁰ kullanımı üzerine kuruludur. *Tablo 1*'in (A) satırında kayıtlı ürün satış ve kullanımına dair platformlardan maddi ürün satış ve kullanımına dair platformlar (A/1) ile çoklu hizmet ve/veya ürün sunumuna ilişkin platformlar (A/2) ise dolaylı dışsal emek kullanırlar. Doğrudan dışsal emek kullanımı üzerine kurulu (B) satırında kayıtlı hizmet sunumuna ilişkin platformlar ise kendi içinde “web tabanlı çalışmaya dayalı platformlar” ve “geçici, yerel çalışmaya dayalı platformlar” olmak üzere iki grup şeklinde alt kategoriye ayrılır.

Doğrudan ve dolaylı dışsal emek kullanan bu platformları, emek kullanımı üzerine inşa edilmeleri nedeniyle genel dijital ekonomik platformlardan ayırarak “*Dijital Emek Platformları*” adı altında ayrıca tasnif edilmektedir (ILO, 2021: 18, 40). Ancak bu çalışmada; maddi ürün satışına ilişkin platformların dolaylı emek kullanımı da dikkate alındığından, dijital emek platformları; “web tabanlı emek (*Tablo 1, B/1*)”, “geçici, yerel emek (*Tablo 1, B/2*)” ve “dolaylı emek (*Tablo 1, A/1-2*)” platformları olmak üzere üç grup şeklinde tasnif edilerek incelenmiştir.

Platform ekonomisi, teknolojik ilerleme ve genişleme bağlamında son 20-30 yıl içinde internet ve dijital teknolojik alanda yaşanan gelişmeler sonucu ekonominin giderek dijital alana taşınmasıyla oluşan ve gelişen nispeten yeni tür ekonomik faaliyet alanıdır. Son 10 yıl içinde dijital emek platformlarını oluşturan sadece web tabanlı çalışma ve konum tabanlı (ulaşım, teslimat ve hibrit) çalışmayı içeren platformların sayısı 142’den 777’ye (aktif platform)¹¹ çıkarak yaklaşık 5 kat genişlemiştir. Sadece bu platformlara yapılan yatırım ise 119 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu emek platformları tarafından 2019 yılı içinde oluşturulan gelir ise 52 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir (ILO, 2021: 19-20, 30, 46-47, 63).

Covi-19 pandemi dönemi sonrası meydana gelen değişimler etkisini halen sürdürmektedir. Bu süreçte dijital platform ekonomisini ve bu kapsamda dijital emek platformlarını daha da genişletmiş ve

¹⁰ Bu çalışmada, “*dışsal emek / external labour*” ya da “*dışsal emek kullanımı / use of external labour*” ifadesi; *Şekil 1* ve *Şekil 2*'de işleniş belirtilen platform ekonomisinde, ürün ya da hizmet sunumunun nihayetlenmesi için gereksinim duyulan emeğin platform sağlayıcı tarafından doğrudan istihdam edilmesi yerine, platformla doğrudan bağlantılı olmayan/olamayan, geçici ve genellikle parça başı ücret karşılığı sunulan emeği refere etmek üzere kullanılmıştır. “*Dışsallık*”, bir yandan emeğin organik olarak platformdan ayrışıklığını belirtirken, diğer yandan da sunulan emeğin maliyet, risk, sorumluluk gibi unsurlarının platform dışına itilmesini vurgular.

¹¹ Nispeten yeni olgu olan platformların tasnif ve tanımlamalarındaki güçlük nedeniyle platform sayıları hakkında kesin bir tespit yapılamamakla birlikte, kesin olmayan ve belirli sayıdaki araştırmalara göre 2017 yılı itibarıyla AB'deki aktif emek platformu sayısının 173 olduğu belirtilmektedir (Eurofound, 2018a: 11-12).

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi

Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1367133

BANÜSAD, 2023; 6 (CEEİK 2023 Özel Sayısı), 9-44

belirginleştirmiştir (ILO, 2021: 56). Avrupa İş Sağlığı ve Güvenliği Ajansı (EU-OSHA) tarafından yapılan bir çalışmaya göre dijitalleşmenin de etkisiyle Covid-19 pandemi süreciyle birlikte Avrupa’da tele çalışmanın benzeri görülmemiş şekilde yaygınlaştığı tespit edilmiştir. (EU-OSHA, 2021: 4). Ekonomi ve işgücü piyasalarını şekillendiren dijital ekonomik platformlar, günümüzde geçerli olan yeni tip ekonomik ve sosyal ortamın önemli bir unsuru haline gelmiştir. Bu kapsamda AB’de dijital emek platformu ekonomisindeki gelirlerin son beş yılda yaklaşık %500 oranında büyüdüğü ve giderek genişlemeye devam ettiği belirtilmektedir. AB’de 28 milyondan fazla insanın dijital işgücü platformları aracılığıyla çalıştığı, bu sayının 2025’te 43 milyona ulaşmasının beklendiği belirtilmektedir (European Commission, 2021a: 1).

Dijital emek platformlarında çalışma giderek yaygınlaşmakla birlikte, bu tür platformlarda istihdam edilen sayıya ilişkin veriler genellikle tahminlerin üzerindedir (ILO, 2021: 47; ILO, 2018:1). İstihdam verilerine ilişkin tespit zorunluluğu ve takibi konusundaki problemler bir yandan bu tür platformların nispeten yeni olgular olmasından ve sürekli gelişmekte olmalarından kaynaklanırken diğer yandan ve asıl olarak, bu tür dijital emek platformlarındaki çalışma biçiminin standart çalışma ilişkisinden farklı olmaları ve dolayısıyla da standart kayıtlardan azade olmalarından kaynaklanmaktadır.

Dışsal emeğe ilişkin olarak, çoğu platformun aktif katılımcı (işçi) sayısını açıklamaması ve dolayısıyla veri azlığı nedeniyle dışsal istihdam sayılarının tespitini zorlaştırmaktadır (ILO, 2021: 47; De Stefano, 2016: 1). Ancak dışsal emeğin iç emekten katbekat fazla olduğu bilinmektedir. Örneğin *99designs* (139), *Appen* (800), *HackerRank* (200), *Meituan* (54.800), *PeoplePerHour* (50), *Rappi* (1.500) ve *Uber* (26.900) gibi firmalarda toplamda 84.169 kişi iç emek şeklinde doğrudan istihdam edilmekteyken, bu platformlar üzerinden kullanılan dışsal emek sayısının yaklaşık iç emek sayısının 300 katına yakın şekilde 24.612.000 kişi olduğu tahmin edilmektedir (ILO, 2021: 30). Sadece web tabanlı platformlarda çalışan sayısının yüz milyonlarca olduğu düşünülmektedir (ILO, 2021: 106).

Avrupa’ya ilişkin olarak yapılan çalışmalara göre 2018 yılı itibariyle AB’deki 14 ülkede çalışma çağındaki (16-74 yaş) nüfusun yaklaşık %2’sinin ana işinin platform çalışması olduğu, yaklaşık %6’sının gelirinin önemli kısmını platform çalışması üzerinden elde ettiği ve yaklaşık %8’inin ise yılda en az bir defa platform üzerinde çalıştığı tespit edilmiştir. AB ülkelerindeki ulusal veriler ise nüfusun %3 ila %20 arasında daha geniş farklılıklar içermektedir (Eurofound, 2018a: 12-13).

Dijital emek platformlarında çalışanların sadece bir kısmı asıl gelirini bu tür platformlardaki çalışmalardan elde etmektedir. Özellikle web tabanlı platformlar olmak üzere dijital emek platformlarında çalışanların bir kısmı bu platformları ek gelir elde etmek için değerlendirmektedir.

Web tabanlı platformlara ilişkin olarak yapılan çalışmalara göre 2017 yılı itibariyle ana gelir kaynağı platform olanların oranı, ortalama %40'lar seviyesinde iken, ek gelir kaynağı olarak platformlarda çalışan oranının ortalama %60'lar seviyesinde olduğu tespit edilmiştir (Berg vd., 2020: 64; Erdut, 2021: 34-35). Öte yandan asıl gelir kaynağı farklı olanların yanı sıra öğrenciler, yaşlılar (71-83 yaş), ev kadınları, çocuğu olan kadınlar gibi aktif işgücü piyasasında yer almayan kişiler de bu tür platformlar üzerinde emek sunarak gelir elde edebilmektedir (Berg vd., 2020: 55-56, 60).

3.1. Web Tabanlı Emeğe Dayalı Platformlar

Web tabanlı emeğe dayalı platformlar, *Tablo 1*'in (B/1) satırında örnek verilen dijital platform türleridir. Bu tür platformlar, esas itibariyle doğrudan dışsal emek kullanımı üzerine kurulu çevrimiçi dijital çalışma platformlarıdır. *Şekil 1*'de verildiği üzere doğrudan emek kullanımına dayalı bu tür emek platformlarında işçiler, emek arzını sunduklarından arz tarafında konumlandırılırlar. Talep tarafında ise dijital ortamdaki mikro görevlerin yapılmasını talep eden farklı kişi ya da işletmeler yer almaktadır. Platform ise emek arzı ile talebini buluşturan “aracı” ya da “piyasa organizatörü” konumunda yer almaktadır.

Web tabanlı emek platformları (*Tablo 1*, B/1); *Upwork, Freelancer, Kabanchik, 99designs, Jovoto* gibi serbest pazar yerleri ve yarışmaya dayalı yaratıcı çalışma platformları, *Codeforces, HackerRank* gibi rekabetçi programlama içerikli platformlar, *IDoc3, DocOnline* gibi tıbbi danışma platformları ve *Amazon MTurk, Clickworker, Crowdfunder, Microworkers* gibi mikro görev içerikli kalabalık çalışma içeren platformlardan oluşmaktadır.

Kalabalık çalışma, internet üzerinden sınırsız sayıda işletme ve bireyle iletişim kuran ve potansiyel olarak müşterilerle çalışanları küresel düzlemde birbirine bağlamaya olanak tanıyan çevrimiçi platformlar aracılığıyla yürütülen iş olarak tanımlanmaktadır (De Stefano, 2016: 1). Bu platformlar genellikle iş topluluğu (kalabalık çalışma: crowdwork / crowdsourcing: kitle kaynak kullanımı) çalışma biçimini içeren platformlardır. İnternet ve bilgisayar aracılığıyla çevrimiçi olarak uzaktan yapılabilen ve çoğunlukla küçük büro tipi görevlerden oluşan mikro görevler; “i)- veri toplama, ii)- sınıflandırma, iii)- içerik erişimi, iv)- doğrulama ve onaylama, v)- içerik denetimi, vi)- pazar araştırması ve incelemeleri, vii)- yapay zeka ve makine öğrenmesi, viii)- transkripsiyon (ses ve görüntünün yazılı formata çevrilmesi), ix)- içerik oluşturma ve düzenleme ile x)- anketler ve deneyler” şeklinde 10 temel kategoriden (Berg vd., 2020: 36-43) oluşmaktadır. Genel olarak bu şekilde kategorize edilen ve mikro görev olarak tanımlanan bu tür görevler, bilgisayar ve internet aracılığıyla çevrimiçi olarak uzaktan yapılabilen, çoğunlukla küçük büro işlerini kapsayan ve genellikle basit, tekrarlayan, rutin ve kısa süreli iş ve işlemlerden oluşmaktadır (Berg vd., 2020: 2).

Web tabanlı emek platformlarında yapılan iş ve işlemler, genellikle çok sayıda ve 3-5 dk. gibi kısa süreli mikro görevlerden oluşmaktadır (Berg vd., 2020: 27-28). Bu tür platformlarda çalışma (istihdam), dijital platformlara yapılan kayıtlı başlamaktadır. Platforma emek arzı talebiyle kaydolun kişi, platformlarda mevcut olan çok sayıda mikro görevlerden istediği sayıda ve istediği görevleri seçerek tamamlamakta ve yapılan görevin uygun bulunması (reddedilmemesi¹²) halinde karşılığında platformda o görev için belirlenen düşük miktarda¹³ ödeme/ücret alabilmektedir. Bu durum, platforma emeğini arz eden işçiye özerklik ve serbestlik tanımakla birlikte, esas itibarıyla işletmelere küresel düzlemde 7/24 süresince çok sayıda alternatif, esnek ve ucuz işgücü potansiyeli sağlamaktadır. Başka bir ifadeyle, bu tür dijital emek platformları, işletmelere çok sayıda küçük, hızlı ve genellikle de tekrarlayan görevleri yerine getirmeleri için küresel düzlemde işgücüne ucuz ve 7/24 sürecinde erişimi sağlayan dijital ortamlardır (Berg vd., 2020: 27-30). Böylece işletmeler, küresel düzlemde internet bağlantısına sahip olan her bir işçiye kolaylıkla erişebilme imkanına sahip olabilmektedir (Çiğdem, 2019: 176).

3.2. Yerel Emeğe Dayalı Platformlar

Yerel emeğe dayalı platformlar, *Tablo 1*'in (B/2) satırında örneklendirilen dijital platform türleridir. Bu tür platformlar da web tabanlı platformlardakine benzer şekilde geçici ve doğrudan dışsal emek kullanımı üzerine kurulu platformlardır. Geçici, yerel emeğe dayalı platformlar; *Airbnb*, *Homestay* gibi konaklama platformları; *Uber*, *Bolt* gibi ulaşım platformları, *Meituan*, *banabikurye* gibi teslimat/kurye platformları, *Helpling*, *Taskrabbit* gibi ev hizmeti ve servisi platformları ve *Care24*, *App-Jobber* gibi bakım ve yerel mikro hizmet platformlarından oluşmaktadır.

Web tabanlı platformlar ile yerel emeğe dayalı platformlar arasındaki en belirgin fark; birincisinde internete bağlı bilgisayarla herhangi bir yerde yapılabilirken, ikincisinde sadece hizmete

¹² Yapılan çalışmalara göre platformlarda, yapılmış görevin reddedilme (ödemeye hak kazanama) oranının, ortalama %15 seviyesinde olduğu tespit edilmiştir. (Berg vd., 2020: 101).

¹³ Yapılan bir kısım çalışmalara göre 2017 verileriyle ücretli iş (çalışanın görevi tamamlamak için harcadığı süre) için saat başına tekabül eden ortalama kazancın 4,43 dolar olduğu, ancak buna ücretsiz iş süresinin (platformdaki iş ya da görevi arama, nitelik kazanma, talep sahiplerini çevrimiçi ortamda araştırma, talep sahibi müşterilerin önceki görevlere ilişkin ödemelerin yapılıp yapılmadığı, onaylanan veya reddedilen görevlerin tespiti gibi konular hakkında inceleme ve araştırma için geçen süre) eklenmesi halinde bu defa saat başına ortalama kazancın 3,29 dolar seviyesine gerilediği tespit edilmiştir (Berg vd., 2020: 71-72). Bu tespite göre bir işçinin 7/24 kesintisiz şekilde günde ortalama 8 saat ücretli işe zaman harcaması halinde bir ay içinde elde edebileceği toplam kazancı: $4,43 \times 8 \times 30 = 1.063,20$ dolar, ücretsiz sürenin dikkate alınması halinde bu defa $3,29 \times 8 \times 30 = 789,60$ dolar seviyesinde gerçekleşecektir. Ancak hayatın olağan akışına uygun olmayan bu durum, işçinin platformda uygun iş ve görevlere ulaşabilmesi; 7/24 sürecinde günde ortalama 8 saat kesintisiz çalışması ve yapılan görevin reddedilmemesi [ödememin yapılması] halinde elde edilebilecek maksimum seviyedir. Oysa yapılan araştırmalara göre platform çalışanlarının haftalık ücretli iş ortalamasının 18,6 [günlük 2,65] saat, ücretsiz sürenin dahil olması halinde ise 24,5 [günlük 3,5] saat (Berg vd., 2020: 15) olduğu tespit edilmiştir. Bu tespite göre platform çalışanlarının kesintisiz şekilde günde 3,5 saat çalışması, bu kapsamda göreve erişimin olması ve yapılan görevin reddedilmemesi halinde aylık ortalama kazancı; $3,29 \times (3,5 \times 30) = 345,45$ seviyesinde gerçekleşebilecektir. Bu tutardan %15 seviyesinde gerçekleşen reddedilme oranı düşüldüğünde aylık kazancın ortalama 300 doların altına düşeceği anlaşılmaktadır. ILO'nun güncel (2021) hesaplamalarına göre web tabanlı platform çalışmalarında ücretli ve ücretsiz süre dahil saatlik kazanç seviyesinin önceki tespitlerle paralel şekilde ortalama 3,5 dolar seviyesinde olduğu teyit edilmiştir (ILO, 2021: 184).

gereksinim duyulan yerde yapılabilmesidir. Bir diğer ayırım ise web tabanlı platformlar, ağırlıklı olarak büro tipi iş ve görevlere ilişkin olan ve beyin gücüne dayalı iken, yerel tabanlı platformların ağırlıklı olarak fiziksel hizmete dayalı olmalarıdır. Bununla birlikte web tabanlı görevleri yapabilmek için sadece bilgisayar ve internet gibi iş ekipmanı yeterli olabilirken, yerel tabanlı işlerin konaklama, ulaşım, araçlı dağıtım gibi hizmetlerin gerçekleşmesi için salt emek harici bir takım iş ekipmanlarına da gereksinim duyulmaktadır. Bu bağlamda web tabanlı platformların aksine yerel tabanlı platformlarda, platformlar yönünden sadece emeğin dışsallaştırılması değil, aynı zamanda da emeğin sunulması için gerekli olan taksi, bisiklet ya da ev gibi diğer araçlar ile bu araçların maliyet ve risklerinin de dışsallaştırılması söz konusudur.

Yerel hizmet sunumunu sağlayan *Airbnb*, *Homestay* gibi konaklama, *Uber*, *Bolt* gibi ulaşım, *Meituan*, *banabikurye* gibi teslimat/kurye ya da *Helpling*, *Taskrabbıt* gibi ev hizmetine ilişkin platformlardaki hizmet sunumları; ücret ya da belirli oran karşılığında hizmet sahibi kişi ya da işletmeler ile hizmeti almak isteyen müşteriyi birbirine bağlayan aracı ortamlar şeklinde gerçekleşmektedir. Bu yapılanma biçiminde aracı konumundaki platformlar, nihai kullanıcılarla doğrudan etkileşime girmedikleri gibi, platform üzerinde işlem gören hizmetlere de sahip değildirlir. Sadece ücret ya da prim karşılığı hizmetin müşterilere sunulmasının sağlanması için oluşturulan sanal platform işleticisilerdir (Bossuyt, 2020). Dolayısıyla ev hizmetleri, konaklama ya da ulaşım gibi hizmet sunumuna ilişkin bu tür platformlarda hizmetin fiziki sunumu ile gerekli tüm ekipmanların maliyeti ve riski tamamen hizmet sunucunun sorumluluğundadır.

3.3. Dolaylı Dışsal Emeği İçeren Platformlar

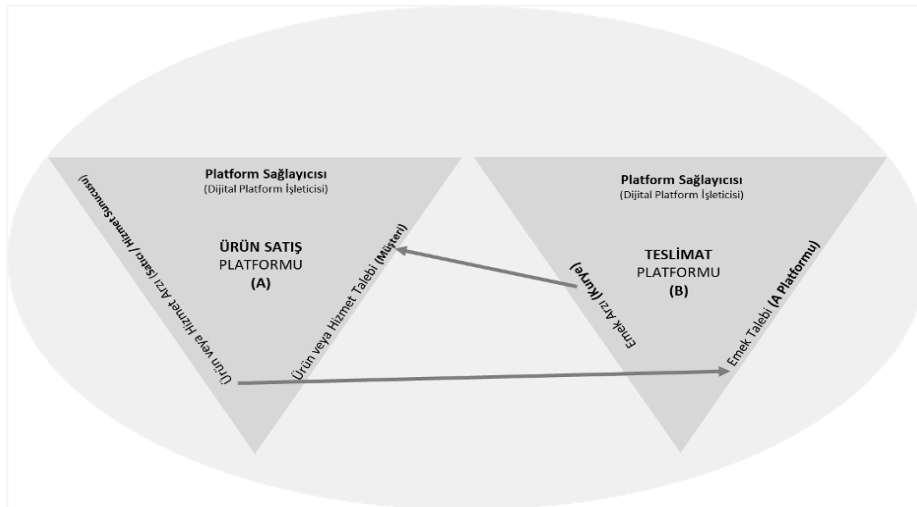
Literatürde dolaylı dışsal emeğe dayalı platformlara ilişkin herhangi bir tasnife rastlanılmamaktadır. Ancak bu çalışmada maddi ürün satışına dayalı platformlar (*Tablo 1, A/1*) ile hibrit platformların (*Tablo 1, A/2*) dışsal emeğe olan gereksinimi ve dışsal emeği kullanım biçimi üzerinde ayrıca odaklandığından, dolaylı dışsal emek ayrı başlık altında tasnif edilmiştir. *Tablo 1*'de gösterilen teslimat platformları yerel tabanlı platformlar (*Tablo 1, B/2*) altında tasnife tabi tutulmuştur. Ancak maddi ürün satışına dayalı platformlar, *Şekil 2*'de gösterildiği biçimiyle teslimat platformlarını besleyen platformlardır. Başka bir ifadeyle, teslimata ilişkin platformların varlığı, maddi ürün satışına dayalı platformların varlığında saklıdır.

Gerek maddi ürün satışına dayalı platformlar gerekse de hibrit platformlar küresel düzlemde geniş yelpazeye sahip platformlardır. Bu tür platformlar, doğrudan ürün satıcısı olan işletmenin (ürün arzı gerçekleştiren işletme) bizzat kendisine ait olabileceği gibi bağımsız platformlar aracılığıyla da ürün satışını gerçekleştirebilmektedir. Bu tür platformlarının dijital emek platformlarıyla olan bağı;

online mağaza üzerinden satılan maddi ürünün nihai tüketiciye ulaştırılması sırasında yerel emeğ (teslimat: kargo/kurye) duyulan zorunlu gereksinimden kaynaklanmaktadır.

Günümüzde alışveriş ve tüketim gibi ekonomik faaliyetlerin giderek sanal ortamda oluşturulan e-ticaret platformları üzerinden gerçekleştirilebilmesi, fiziki olarak herhangi bir mağazaya sahipliğine ya da kiralamaya olan gereksinimi ortadan kaldırmaktadır. Sadece sanal ortamda sergilenen ve talep halinde tüketiciye gönderilmek üzere stoklarda tutulan ürünlerin muhafazası için depo gibi fiziki mekanlara ihtiyaç duyulabilmektedir. Bu da sadece kendi ürününün satışı için oluşturulan platformlar için geçerlidir. Pazarlanan herhangi bir ürün ya da hizmete sahip olmadan “aracı” olarak organize olmuş *Airbnb*, *Uber* hizmet platformlarıyla, ürün satış platformu olmakla birlikte kendisinin sahibi olduğu herhangi bir ürün olmaksızın sadece üçüncü kişilerin ürünlerini satışa sunan *Amazon*, *hepsiburada*, *trendyol* gibi platformlarda buna da gereksinim duyulmamaktadır. Alıcı ya da satıcıyla herhangi bir fiziksel etkileşime girmeyen, işleme konulan tüketim ürünü ya da hizmetle de herhangi bir etkileşimleri olmayan bu tür platformlar; anlaşmalı olduğu satıcının ürün ya da hizmetinin sanal ortamda sergilenerek pazarlanması, siparişin alınması, siparişin gerçekleşmesi halinde ödemenin yine online ortamda banka ya da kredi kuruluşları aracılığıyla tamamlanması, ürün ya da hizmetin tüketiciye ulaşması için satıcı ya da hizmet sunucusuna ve gerekliyse kargo/kurye işletmesine bilgi iletilmesi, ürünün iadesi ya da hizmetin iptali halinde yapılmış sanal işlemlerin geri alınması şeklinde alışverişin nihayetlenmesi aşamasına kadar ürün ya da hizmeti sergileme, pazarlama, sipariş, ödeme, ürün ve/veya ödemenin iadesi gibi işlemlerin takibi ile alıcı ve satıcı arasında iletişimin sağlanmasını gerçekleştirirler.

Şekil 2. Ürün Satış Platformlarının Dolaylı Dışsal Emek Kullanımı

Kaynak: Şekil 1 esas alınarak yazar tarafından tasarlanmıştır. Ürün satışı platformunda (A) ürün ya da hizmet arzını sağlayan satıcı/hizmet sunucusu, teslimat platformunda (B) emek taleplisi konumunda yer almaktadır. Benzer şekilde A platformunda ürün ya da hizmet taleplisi olan müşteri B platformunda emeğini sunan kurye olabilmektedir.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi

Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1367133

BANÜSAD, 2023; 6 (CEEİK 2023 Özel Sayısı), 9-44

Sanal mağazada sergilenen ve pazarlanan ürünün fiziki olarak satıcıdan teslim alınarak tüketiciye teslimine; gerekirse iadesine kadar tüm fiziksel süreçlerde ise dağıtım/taşıma (kargo/kurye) işletmeleri devreye girmektedir. Bu bağlamda sanal platform işletmesinin görev ve yükümlülüğü; oluşturduğu “sanal mağaza” / “sanal fuar” ortamında ürün ve hizmetlerin sergilenmesi, pazarlanması, siparişin alınması ve takibi, ödeme, iade gibi işlemlerin takibi ve satıcı ya da hizmet sunucusu ile alıcı arasında iletişimin sağlanmasından ibarettir. Böylece *Amazon*, *hepsiburada*, *trendyol*, *Airbnb*, *eBay*, *Uber* gibi sanal platformlar; depolama, taşıma, ürün zayıyatı, iş ve işçi gibi maliyet ve risk unsurlarını dışsallaştırarak bertaraf edebilmektedir. Günümüz dijital çağda bu tür sanal platformların belirginleşen bir başka önemli unsuru ise alıcı ile satıcı ya da hizmet sunucusu arasında yerel herhangi bir kıstasa bağlı kalmadan hizmet, alışveriş veya tüketimin küresel düzlemde hızlı ve kolay şekilde sağlanabilmesidir.

Uygulamada genellikle teslimat görevleri için *Meituan*, *Rappi*, *Uber Eats*, *Instacart*, *banabikurye*, *Trendyol Express*, *Lieferando* gibi ürün satış platformlarından ayrı olarak organize olmuş teslimat platformları oluşturulmakla birlikte, bu platformlar ya *Trendyol Express* platformunda olduğu şekliyle maddi ürün satışına ilişkin olan *Trendyol* platformu sahipliğinde, ya da *banabikurye* uygulamasında olduğu şekliyle teslimat platformuyla ürün satışı platformu arasındaki anlaşma yoluyla gerçekleşmektedir. Bu, *Şekil 2*'de gösterildiği üzere iki farklı platformun iç içe geçmesi durumunu göstermektedir. Zira maddi ürün satışına dayalı platformda ürünü satın alan müşteri ile teslimatı gerçekleştiren kurye iki farklı platformda gerçekleşen ekonomik faaliyetin birleştirilmesi sonucu bir araya gelmektedir.

Şekil 2'deki haliyle iç içe geçmiş iki ayrı platformda teslimatı gerçekleştiren kuryenin emeği, teslimat platformu için doğrudan; ürün satışı platformu için ise dolaylı dışsal emek konumundadır. Gerçek durumda, teslimatı gerçekleştiren kurye, ne üçlü platform yapısının tarafı olduğu teslimat platformundan ne de dolaylı olarak dahil olduğu ürün satışı platformundan bağımsızdır. Ancak platformların dijital ortamda ve küresel düzlemde emek arz ve talebini eşleştirebilme kabiliyeti, emeği platformlardan dışlayarak, onu platform içinde görünmez kılabilir.

4. PLATFORMLARIN İSTİHDAM VE SOSYAL KORUMAYA ETKİSİ

Ekonominin dijital alana taşınması, işgücü ve istihdama yönelik değişim ve dönüşümleri de beraberinde taşımaktadır. Dijital ekonominin bazı işleri ortadan kaldıracığı, bazı işlerin formatını dönüştüreceği ve yeni işler oluşturacağı öngörülmektedir. Yapılan araştırmalar, dijital ekonomi ve bu kapsamda teknolojinin işgücü piyasasını etkileyeceği; ihtiyaç duyulan işgücü profili ile istihdam edilebilirlik becerilerinde değişimin zorunlu olacağını göstermektedir. Dolayısıyla değişen ve gelişen

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi

Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1367133

BANÜSAD, 2023; 6 (CEEİK 2023 Özel Sayısı), 9-44

teknoloji ve bu kapsamda dijital ekonomi, tüm ekonomik faaliyetleri etkileyen yeni iş ve iş organizasyonlarını da beraberinde değiştirip dönüştüreceği anlaşılmaktadır (World Economic Forum, 2016: 3; Bughin, Lund, Remes, 2016: 44-47; Kılıç, 2019: 17-18; Erdut, 2021: 39-40).

Günümüzde platform ekonomisinin giderek daha da belirginleşmesi ve gelişmesi, işgücü piyasasına ilişkin birçok tartışmayı da beraberinde taşımaktadır. Teknolojinin ikame etkisi nedeniyle artan ve kalıcı hale gelen işsizlik sorununun yanı sıra dijitalleşme ve dijital platformların iş organizasyonları sonucu eksik, eğreti ve esnek istihdamın artışı; platformlarda çalışanların iş, iş sözleşmesi, ücret, bağımlılık gibi işçi-işveren ve iş ilişkisinde yaşanan muğlaklık ve çalışanların sosyal korumadan yoksun biçiminde güvencesiz çalışma koşulları, tartışmaya açık sorunların en önemlileri arasında sayılabilir.

Dijitalleşmeyle birlikte gelişen dijital ekonomik platformlar ve bu kapsamda dijital ekonomiye yönelik olumlu ve olumsuz birtakım eleştiriler de giderek belirginleşmektedir. Dijital ekonomiye yönelik eleştirilerin, genel olarak üretim ve tüketim biçimleriyle işgücü piyasası çevresinde toplandığı anlaşılmaktadır. Olumlu yöndeki eleştirilere göre yeni fırsatların habercisi olan dijital ekonominin birbiriyle bağlantılı cihazlardan oluşan ağ cenneti aracılığıyla her türlü ihtiyaç ya da arzuya hitap edebilen, bol ve esnek hizmetlerin sunulabileceği, çalışanların kariyer kısıtlamasından kurtulabileceği, dilediği yer ve zamanda mal satışı ya da hizmet sunumu gerçekleştirerek esneklik fırsatı bulabileceği ileri sürülmektedir. Olumsuz eleştirilere göre ise dijital ekonomi; ücretli çalışmanın ortadan kalkmasına, hizmetlerin tamamen serbestleşmesine ve vahşi rekabet koşullarının yaygınlaşmasına yol açması muhtemeldir. Böylece sosyal modellerin sona ereceği, çalışma ve iş hukuku alanına ilişkin düzenlemelerin ortadan kalkacağı, klasik işyeri ve mesai saatlerinin olmayacağı, her yer ve zamanın iş ve işyeri ortamı olarak belirginleşeceği bir yapılanmaya doğru dönüşüm gerçekleşmektedir. Bunun sonucunda da yeni tip işgücü piyasasının oluşacağı ileri sürülmektedir (Erdut, 2021: 38-39).

Yapılan çalışmalara göre Avrupa'daki ülkelerin genelinde platform çalışmasına ilişkin en çok tartışılan konuların başında platform çalışanlarının çalışma statüsü gelmektedir. Bunu; çalışma koşulları, sosyal koruma, vergilendirme, girişimcilik gibi konuların takip ettiği tespit edilmiştir (Eurofound, 2018a: 41). Dijital ekonomik platformların, dijital ortam üzerinden küresel düzlemde oluşturdukları yeni tip ekonomik yapılanma biçimleri, bu platformlar üzerinden yürütülen ekonomik faaliyetler ile bu faaliyetler kapsamında oluşturulan yeni istihdam biçimlerini dönüştürdüğü giderek belirginleşen gerçekliktir. Dijital ekonomik faaliyetler üzerinden oluşturulan yeni tip istihdam biçimleri, klasik istihdam biçimi üzerine kurulu yasal düzenlemeler ve sosyal koruma alanlarını da sorunsal hale getirmektedir.

4.1. İstihdam Biçimi

Dijital emek platformları genellikle iki tür istihdam ilişkisi sunarlar. Bunlardan birincisi platformlar tarafından doğrudan istihdam edilenlerden (*iç istihdam - internal employment*) oluşmaktayken, ikincisi ise katılımı ve/veya çalışmaları platformlar aracılığıyla gerçekleşen istihdam (*dışsal istihdam - external employment*) biçiminden oluşmaktadır (ILO, 2021: 47). Dış/dışsal istihdam, kendi içinde kalabalık (crowd) çalışma ve talep üzerine yerel çalışma olmak üzere belirgin olarak iki şekilde gerçekleşmektedir (Çiğdem, 2019: 177). Dışsal istihdamın birinci biçimi, web tabanlı platformlardaki şekliyle kalabalık çalışmayı içeren, çevrimiçi platformlarda oluşturulan kısa süreli basit ve rutin görevleri tamamlama üzerine kurulu çalışmayı kapsar. İkincisi ise ürün satışı platformları üzerinden kullanılan, böylece dolaylı dışsal emeği kapsayan konum tabanlı platformlar üzerinden gerçekleşen yerel çalışmayı kapsamaktadır.

Çeşitli ekonomik sektörlerde faaliyet gösteren dijital emek platformlardaki çalışma; gereksinim duyulan beceri düzeyine ve işin platformlar tarafından organize edilme ve kontrol edilme şekline göre değişmektedir. Araç çağırma, mal teslimi, temizlik veya bakım hizmetleri gibi yerinde hizmetler (geçici, yerel emek) sunan platformlarda çalışanların yanı sıra kimileri de veri kodlama, çeviri veya tasarım (web tabanlı emek) gibi hizmetlerle yalnızca çevrimiçi olarak çalışmaktadır (European Commission, 2021a: 1).

Dijital ekonomik platformlarda çalışma, tek tip ve bağdaşık bir yapıya sahip değildir (De Stefano, 2016: 3). Arz ve talebi eşleştiren dijital platformlar; ulaşım, konaklama, yemek siparişi, ev ya da temizlik hizmeti gibi yerel iş ve görevlerin yanı sıra kalabalık çalışmayı içeren mikro görevler, web site kurulumu, tasarım, belge çevirisi gibi web tabanlı iş ve görevleri içeren ekonomik faaliyetleri kapsamakta ve bu faaliyetlerin alanı giderek çeşitlenmekte ve genişlemektedir. İş ve görevlerin görülmesinde platformların “aracı” konumu; platformdaki ekonomik faaliyetin tamamlanabilmesi için kullanılan emeğin genellikle bağımsız yüklenici, serbest çalışan ya da kendi nam ve hesabına çalışan olarak kabul görmesine yol açmaktadır. Bu bağlamda dijital platformlar, işin verilmesi kadar emek yönünden dış kaynak kullanımına (dışsal emek) ya da taşeronluğa da aracılık etmektedir. Bu durumun dijital teknolojideki gelişmeler vasıtasıyla küresel düzlemde kolaylıkla gerçekleşebilmesi, emeğin de küresel düzlemde istihdam edilebilmesine olanak sağlayarak, platformdaki iş ve görevlerin küresel düzlemde alternatifli, hızlı ve ucuz halde görülebilmesine imkân tanımaktadır (Kaya, 2021: 23). Dolayısıyla dijital emek platformları, alternatif iş düzenleme yöntemleriyle emeği bağımsız yükleniciler, serbest çalışanlar, kitle çalışanları haline dönüştürmektedir. İşletmelere küresel düzlemde dış emek kaynağına erişimin yenilikçi yollarını sunan, nispeten yeni tip aracı oluşumlar olarak karşımıza çıkmaktadır (ILO, 2021: 106).

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi

Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1367133

BANÜSAD, 2023; 6 (CEEİK 2023 Özel Sayısı), 9-44

Paylaşım ekonomisi yaklaşımının aksine dijital platformlar, temel olarak ortak malların paylaşımına değil, kişi veya işletmeler tarafından sunulan çeşitli mal veya hizmetlerin ticari koordinasyonuna dayanmaktadır. Bu durum, ihtiyaç halinde işletmelere devasa bir işgücüne erişim imkânı sağlamakta ve işgücü piyasalarının yapısında değişim ve dönüşüme yol açmaktadır. Bu bağlamda platform ekonomisinin iş modelleri esas itibarıyla, anlık olarak işe alınabilen ya da gerektiğinde çıkarılabilen, geçici ve kısa süreli işleri yapabilecek bağımsız kişilerden oluşan bir işgücü yapısına dayanmaktadır (Schmidt, 2017: 3; Erdut, 2021: 46).

Geçici ekonomi (gig economy), paylaşım ekonomisi gibi yeni tip ekonomik yaklaşımları da kapsayan platform ekonomisi, çalışanlara güvencesiz, ancak esnek ve özerk olabilecekleri görev odaklı kısa süreli geçici işleri sunmaktadır. Dolayısıyla platform ekonomisi, esas itibarıyla iş çıktıkça, başka bir ifadeyle, kendisine iş verildikçe kendi adına bağımsız çalışanlardan oluşmaktadır. Bu bağlamda günümüz dijital çağda teknolojik gelişme ve uygulamalar sonucu küresel düzlemde dağılmış dinamik, akışkan ve genellikle geçici işlerden oluşan bir çalışma alanı giderek belirginleşmektedir (Çiğdem, 2019: 175).

Platform çalışmasında dışsal emek olarak gerçekleşen istihdam, klasik istihdam yapısından tamamen farklıdır. Görev bazlı ve görevle sınırlı gerçekleşen platform çalışması, tanımlanan görevin yerine getirilmesiyle sona ermektedir. Başka bir ifadeyle çalışanın platformla olan bağı, görevin kendisine verilmesiyle başlamakta ve görevin bitimiyle de sonlanmaktadır. Böylece görev süresince “aktif” olarak platforma dahil olan çalışan, görevin yerine getirilmesi süresince platformda aktif durumdayken, görevin nihayetlenmesiyle birlikte platformla olan bağı tekrar “pasif”e konuma geçmektedir.

Bir tür kesintisiz “aktif-pasif” döngüsü içinde bulunan platform çalışanları, aktif süreçte dahi platformla doğrudan herhangi bir etkileşime de girmedikleri gibi platformlarla olan bağları da sadece sanal ortamda gerçekleşmektedir. Örneğin sıradan bir *Uber* sürücüsü ya da *Upwork* web tasarımcısı, çalıştığı platformun fiziksel olarak dünyanın neresinde olduğunu dahi bilmemektedir. Bunlar için önemli olan kendisine işi atayan ve karşılığında ödemesini yapan dijital platformdur (Drahokoupil and Fabo, 2016: 1). Dolayısıyla dijital platformda dışsal emek, platform aracılığıyla kendisine atanan görevin yerine getirilme süresince geçerlidir. Görevlerin olası tekrarı ve sıklığı, her bir görev için sunulan emeğin geçiciliğini değiştirmemektedir. Zira platformlarda istihdam, klasik biçimdeki gibi tam zamanlı istihdamın aksine, belirli [anlık] süreli iş sözleşmesi kapsamındadır. Yapılan görev, duruma göre web tabanlı çalışma platformları için genellikle 3-10 dk.’lık; yerel tabanlı platformlar için ise genellikle 1-2 saatlik sürelerle sınırlıdır.

Platform çalışması, esas itibarıyla esnek ve geçici iş ilişkisi üzerine kuruludur. Atipik çalışmanın bir türü olarak belirginleşen dijital platformlardaki bu tür geçici ve esnek çalışma, giderek yeni standart çalışma biçimi olma eğilimi göstermektedir.¹⁴ Teknolojik yenilikler ile bu tür geçici ve esnek iş ilişkilerini bir araya getiren dijital ekonomik platformlar, sermayenin küresel düzlemde esnek işgücü yapısından yararlanabilmesine fırsat sunmaktadır (Erdut, 2021: 43). Böylece sermaye, küresel düzlemde ucuz, esnek ve geçici emeğe çok daha kolay ve hızlı ulaşabilmektedir.

4.2. İstihdam Statüsünün Belirsizliği ve Tanımlama Zorluğu

Dijital platformlar, emek piyasasının klasik düzenleyici çerçevesi dışında kalan yeni tür ekonomik faaliyet alanını temsil etmektedir (Erdut, 2021: 30). Bu tür yeni ekonomik faaliyet alanı içinde gerçekleşen çalışma biçimleri de giderek klasik çalışma biçimlerinden farklılaşmaktadır. Platform ekonomisinde gerçekleşen yeni tip çalışma biçimleri, klasik işçi-işveren ilişkisinde değişime yol açarak, yeni tip bağımlılık¹⁵ ilişkisini sunmaktadır. Bu yeni tür bağımlılık ilişkisi ise genellikle; işletmeler arasında geçici görevlendirme, dış kaynaklardan yararlanma, iş sözleşmelerini ticari sözleşmelerle değiştirme, kendi hesabına çalışma, taşeronluk verme gibi klasik iş ve çalışma ilişkisinden farklı biçimlerde gerçekleşmektedir. Dolayısıyla yeni tür ekonomik faaliyet alanı içinde gerçekleşen bu tür eğreti ve esnek çalışma ilişkileri, platformlarda çalışanların hukuksal statüsünü belirsizleştirmektedir (Erdut, 2021: 44).

Dijital emek platformlarındaki istihdam biçimi, emeğin platform içindeki görünümünü dışsallaştırarak muğlaklaştırdığından, emeğin klasik iş ve çalışma hukuku kavramları karşısındaki konumunu tartışmalı hale getirmektedir. Bu durum, bir yandan emeğin kayıt altına alınmasını zorlaştırırken, diğer yandan ve buna da bağlı olarak klasik iş ve çalışma hukuku kavramlarının platformlardaki istihdam biçimi karşısında yetersiz ve işlevsiz kalmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla,

¹⁴ ILO, platform ekonomisinde gerçekleşen yeni tip çalışma biçimine ilişkin olarak; dönemin Almanya Başbakanı Merkel'in 2018 yılında bir kongrede yaptığı konuşmaya atıfla, "19. yüzyılın çalışma uygulamalarını ve gelecek nesil 'dijital gündelik işçileri' yeniden oluşturabileceği" yönünde tespitte dikkat çekmektedir (ILO, 2019: 18, 68; Yıldız, 2021: 32). Bununla birlikte, küresel dönem atipik çalışma biçiminin özü itibarıyla; "... sanayi toplumu öncesi zanaat toplumunda geçerli modelin günümüze uyarlanmış biçimi olan siparişe dayalı üretim..." olduğu yönündeki daha eski tespit için Bkz., (Erdut, 2004: s. 14-15).

¹⁵ Türkiye'de yargıya taşınan bir hizmet tespiti (Freelance- serbest çalışma) davasında Yargıtay 10. Hukuk Dairesi, 18/10/2021 günlü, 2021/1489 Esas ve 2021/13086 Karar sayılı kararıyla, tipik çalışma ile atipik çalışma biçimleri yönünden "bağımlılık" unsurunun tespitine ilişkin hususları iş sözleşmesi, iş ve sosyal güvenlik hukuku kapsamında tartışarak: "... işverenin iş organizasyonunun niteliği ve faaliyet alanı esas alınmak suretiyle; verilen işin spesifik bir iş yapımı (eser) hakkında mı yoksa düzenli olarak işverenin faaliyeti ile ilgili rutin işleri hakkında mı olduğu; işin kontrol ve denetiminin nasıl yapıldığı, işverence beğenilmeyen çalışmalar olduğunda düzeltmenin nasıl sağlandığı, çalışanın bilgi ve cevap verme hükümlüğü olup olmadığı; işin teslimi/yapılması için sürenin nasıl belirlendiği, süresinde teslim edilmemesi/yapılmaması halinde yaptırımının ne olduğu; çalışmanın düzenli olarak her gün yapılıp yapılmadığı, günde kaç saat çalışıldığı; ilişkinin sona erme sebebinin ne olduğu; iş görenin başka kişilere de aynı yöntemle hizmet verip vermediği; evden çalışma şeklinde de olsa kendisine ait bir iş organizasyonu olup olmadığı, iş görenin başkasını çalıştırıp çalıştırmadığı; ilişkilerin bozulmasına dair bir risk söz konusu olmadan verilen işi reddedip edemeyeceği; ücretin nasıl belirlendiği, telif ücreti mi, aylık mı olduğu, ekstra ödeme yapılıp yapılmadığı konuları araştırılmalıdır. ..." yönünde karar tesis etmiştir (Yargı Kararları, 2022).

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi

Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1367133

BANÜSAD, 2023; 6 (CEEİK 2023 Özel Sayısı), 9-44

platform ekonomisiyle gelişen yeni tip çalışma biçimleri; aynı zamanda iş, işyeri, işçi, işveren, bağımlılık, ücret gibi kavramlarını da dönüştürmekte ve bunları yeniden tanımlama zorunluluğuna dair gereksinimi belirginleşmektedir.

Dünya genelinde olduğu gibi Avrupa’da da platform ekonomisi veya platform çalışmasına ilişkin ortak bir tanım veya kavramsallaştırmaya ulaşılamamaktadır. Avrupa’da platform çalışmasının tanımıyla ilgili ana tartışma; çevrimiçi hizmetlerin ve yerel bazda fiziki olarak sunulan hizmetlerin yanı sıra *Airbnb* uygulamasında olduğu şekliyle bir mülkün kiralanması gibi herhangi bir mal tahsis edilirken örtük biçimde gerçekleşen hizmetlerin dahil edilmesiyle (buna, *Şekil 2*’de gösterildiği üzere ürün satışına ilişkin platformların dolaylı dışsal emek kullanımı da eklenebilir) ilgilidir. Tartışmalar genellikle, platform ekonomisi ve platform çalışmasının artan ayrışık yapısı ve bunun çalışma ve istihdam koşulları üzerindeki etkileri konusundaki belirsizliklerden kaynaklanmaktadır (Eurofound, 2018a: 59).

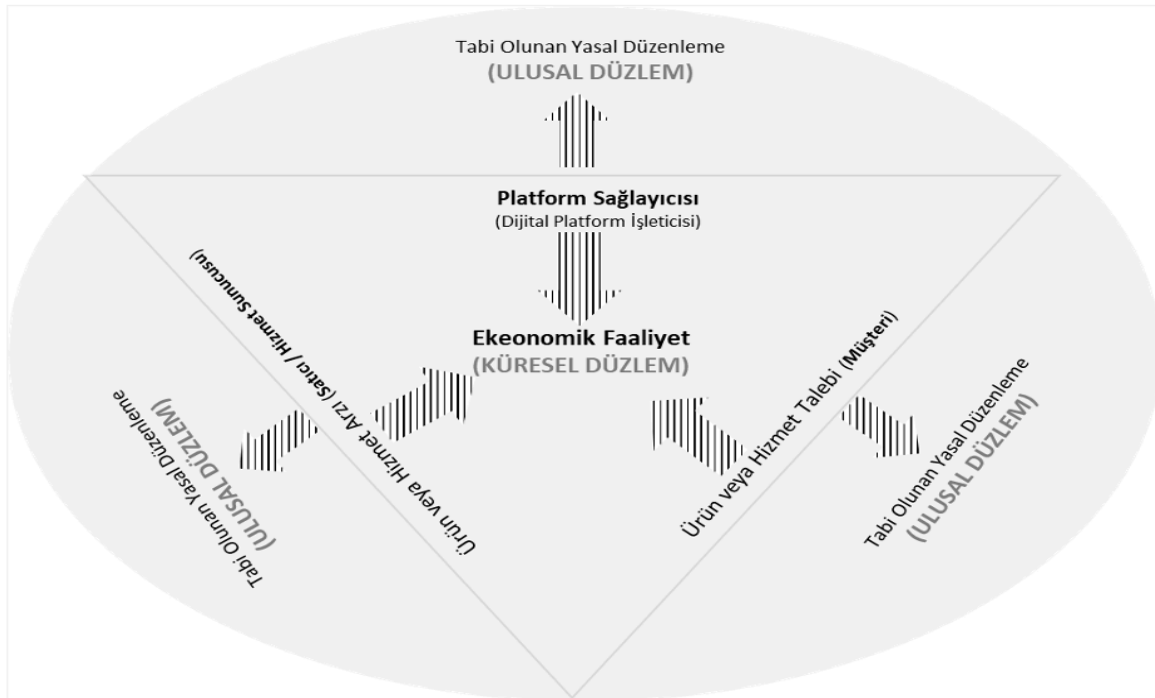
Platform çalışmasında taraflar arasındaki iş ilişkisinin niteliği hakkında literatürde tam bir uzlaşma yoktur (Ünal ve Temiz, 2022: 171). Bu belirsizlik, dijital emek platformlarında gerçekleşen istihdamın statü belirsizliği ile tanımlama zorluğundan kaynaklanmaktadır. Bu da esas itibarıyla, platformların üç tür yapısal özelliğinden kaynaklanmaktadır. Her birinin diğerini de etkilediği bu yapısal özelliklerinden birincisi platformların *üçlü mimari yapısı*dır. İkincisi, *küresel düzlemli yapılanma* iken, üçüncüsü ise *dijital yapılanma* özelliğidir.

Platformların *üçlü mimari yapısı*, klasik iş hukuku kapsamındaki işçi-işveren ilişkisi üzerine kurulu ikili yapıyı, “*işçi-aracı-işveren*” şeklinde üçlü yapıya evirerek, klasik işçi-işveren ilişkisini muğlaklaştırmaktadır. *Şekil 1*’de verili üçlü mimari yapılanma biçiminde emeğin arzı ile talebi doğrudan gerçekleşmemektedir. Platformların bu tip üçlü mimari yapılanma biçiminde iş ilişkisi “geçicilik” üzerine kurulu olmakla birlikte esas itibarıyla “işçi”nin konumu değişmemektedir. Ancak işverenin konumu, emeği talep eden ile platform sağlayıcı arasında muğlaklaşmaktadır. Böylece emeği talep edenin hangi taraf olduğu sorunsal hale gelmektedir. Başka bir ifadeyle, üçlü mimaride gerçekte emeği talep edenin ve dolayısıyla da istihdamı gerçekleştirenin; talep eden mi? Yoksa platform sağlayıcısı mı? olduğu muğlaktır. Bu muğlaklık, *Şekil 2*’de gösterilen ilişki biçimiyle daha da artmaktadır.

Platformların *küresel düzlemli yapılanması*, bir yandan emeğin küresel düzlemde istihdama erişimini kolaylaştırma ve yeni istihdam fırsatları gibi olumlu yansımalar yaratırken, diğer yandan ise küresel düzlemde geçici ve ucuz emeğe erişimi işçi aleyhine kolaylaştırmaktadır. *Şekil 3*’de gösterildiği üzere platformların küresel düzlemli yapılanması; “*talep-aracı-arz*” şeklindeki üçlü

mimarinin her bir tarafında konumlanan aktörler, küresel düzlemde gerçekleşen ekonomik faaliyette bulunmalarına rağmen, ulusal düzlemlile yasal düzenlemelere tabi olmalarına imkân sunmaktadır. Böylece küresel düzlemlile ekonomik faaliyeti gerçekleştiren platform sağlayıcısı, lehine olan ulusal düzlemlile düzenlemelere erişebilmekte, aleyhine olan düzenlemelerden ise kolayca kaçınabilmektedir. Platformun diğer saç ayaklarını oluşturan hizmet sunucusu ile müşteriler ise ulusal düzlemde gerçekleşen ekonomik faaliyet içinde olmadıklarından genellikle ulusal düzlemlile korumalara dahi erişememektedir.

Şekil 3. Küresel Düzlemlile Yapılanma, Ulusal Düzlemlile Düzenleme

Kaynak: Yazar tarafından tasarlanmıştır. Şeklin içeriği, metin içinde (4.2 başlığı altında) detaylandırılmıştır.

Dijital ekonomik platformlar, genellikle herhangi bir ülkede konumlanmalarına rağmen, küresel düzlemde birçok yerde yerleşik kişiler aracılığıyla ekonomik faaliyette bulunabilirler. Örneğin AB'deki platformlar aracılığıyla çalışanların %59'u başka bir ülkede bulunan müşterilerle ilişki içindedir. Sözleşme ilişkilerine karmaşıklık katan bu durum, küresel düzlemde platform çalışması yapan kişilerin çalışma koşulları ve sosyal koruma kapsamını belirsizleştirmektedir. Zira platform çalışanları buldukları ulusal düzlemdeki hak ve yasalara tabidir. İş denetçileri, sosyal koruma kurumları ya da vergi makamları gibi ulusal kurumlar genellikle ülkelerinde hangi dijital çalışma platformlarının aktif olduğunu, bu platformlarda kaç kişinin çalıştığını ve işin hangi istihdam statüsü altında yapıldığını bilememektedir. Bu durum, ulusal düzlemdeki kayıt, denetim ya da yaptırım

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi

Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1367133

BANÜSAD, 2023; 6 (CEEİK 2023 Özel Sayısı), 9-44

güçleştirirken, kayıt dışı çalışmayla mücadeleyi de sekteye uğratmaktadır (European Commission, 2021a: 9).

Küresel düzlemlerle yapılanma biçimi içinde ekonomik faaliyette bulunulmaya karşın ulusal düzlemlerle düzenlemeye tabi olma durumu, üçlü mimari özelliğine sahip platformun her bir tarafı için farklı sonuçlara yol açabilmektedir. Bu kapsamda aracı konumunda bulunan platform sağlayıcı ile emek talebi konumunda bulunan ürün satıcısı ya da hizmet taleplisi; geçici ve ucuz emeğe küresel düzlemde kolay ve hızlı şekilde ulaşarak, ekonomik faaliyet sonucu elde ettiği geliri bağlı olduğu ulusal düzleme çekmektedir. Buna karşılık emek arzı konumunda bulunan platform çalışanı, emeğini küresel düzlemde sunmasına rağmen (burada aslında kendisinin tabi olmadığı; platform aracılığıyla emek talebinde bulunanın ya da platform sağlayıcının tabi olduğu ulusal düzleme sunmakta) sunduğu emek karşılığı gerek ekonomik alan gerekse de iş ve sosyal koruma alanına ilişkin ulusal düzlemlerle düzenlemelere tabidir. Bu durum, üçlü mimarinin taraflarından platform sağlayıcı ile emek talep eden tarafların; küresel düzlemde eriştikleri emeğin tabi olduğu ulusal düzlemlerle düzenlemelerden kaçınılabilmelerine yol açarken, emek arzını gerçekleştiren tarafın, tabi olduğu ulusal düzlemde geçerli olan yasal düzenleme ve korumaya erişimini engellemektedir.

Platformların *dijital yapılanma özelliği* ise platformlardaki ekonomik faaliyetlere ilişkin tüm iş ve görevlerin çalışanlara tanımlanması veya atanmasının tamamen dijital ortamda gerçekleşmesine imkân sunmasıdır. Bu durum, bir yandan platformlardaki çalışma biçiminin standart ve tam zamanlı yapısında uzaklaştırarak, kısa süreli ve geçici istihdam biçimine evrilmesini kolaylaştırırken, diğer yandan da küresel yapılanma özelliğinin yarattığı sonuçtaki haliyle istihdama ilişkin ulusal kayıt ve düzenlemelerden dışlanmasına yol açmaktadır. Böylece platform taraflarından emek talebinde bulunan taraf ile platform sağlayıcısı ulusal düzlemlerle düzenlemelerden kaçınılabilmekte, emeği sunan taraf ise ulusal düzlemlerle korumalara erişimi engellenmektedir.

Dijitalleşmenin bir kısım işleri ortadan kaldırması, yeni tip iş ve görevleri oluşturması, işlerin yapılma biçiminde değişikliğe yol açması gibi klasik iş ve istihdam biçiminde yarattığı değişim ve dönüşüm, platformların dijital yapılanma özelliğiyle daha da artmaktadır. Böylece fiziksel işlerin yanı sıra yeni tip dijital iş ve görevler belirginleşmekte, fiziksel işlerin yapılma biçimi değişmekte, fiziksel işlerin çalışana tanımlanması/verilmesi giderek dijital ortamlar üzerinden gerçekleşmektedir. Bu durum ise ekonomik faaliyet ve dolayısıyla da istihdamın klasik yapılanmanın aksine giderek ulusal düzlemde küresel düzleme eklenmesini hızlandırmakta ve klasik iş ve işyerinin fiziksel yapı anlayışının muğlaklaşmasına yol açmaktadır.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi

Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1367133

BANÜSAD, 2023; 6 (CEEİK 2023 Özel Sayısı), 9-44

Öte yandan, dolaylı dışsal emek kullanımına ilişkin olarak alıcı ve satıcıyı çevrimiçi eşleştirerek maddi ürün satışına ilişkin ekonomik faaliyetin gerçekleşmesini sağlayan *Amazon, Alibaba, hepsiburada, trendyol, getir, getir yemek, yemek sepeti* gibi işletmelerde olduğu haliyle pazarlanması istenen maddi ürün, platform işleticisinin bizzati kendi ürünü olabildiği gibi üçüncü kişilere ait ürünler de olabilmektedir. Bu tür platformlarda ürün satışı, platform işleticisinin dijital ortamda oluşturduğu platform (e-ticaret mağazası; online satış) aracılığıyla kendisinin ya da üçüncü kişinin ürününün tüketiciye doğrudan sunulması şeklinde gerçekleşmektedir. Bu kapsamda, platform işletici ile müşteri arasında dijital iletişim aracılığıyla doğrudan etkileşim olduğundan platform için çalışanların ekonomik ve sosyal sorumluluğu bakımından çok fazla belirsizlik söz konusu değildir. Bu kategorideki asıl belirsizlik; müşterinin sanal mağaza üzerinden aldığı ürünün fiziki teslimi aşamasına ilişkindir. Uygulamada bu tür ürün satışında teslimat; sabit kargo işletmeleri aracılığıyla ya da kendi adına bağımsız çalışan kuryeler aracılığıyla yapılmaktadır. Bu kategori için ekonomik sosyal alanda yaşanan belirsizlik ve güvencesizlik tam da bu noktada belirmektedir. Zira bu tür bağımsız kuryelerin kiminle ve ne tür iş ilişkisi içinde buldukları hakkında belirsizlik ve güvencesizlik söz konusudur. Ürün sahibi ve/veya platform işleticisi ile müşteri arasındaki ilişkisi ticari bir ilişkidir. Ancak ürün sahibi ve/veya platform işleticisi ile ürünün müşteriye dağıtımında görev alan bağımsız kuryeler arasındaki ilişkinin ne tür bir ilişki olduğu muğlaktır. Uygulamada, bu tür bağımsız kuryeler komisyon karşılığı iş çıktııkça çalışan, geçici bağımsız çalışanlar olarak belirmektedir. Bu durum, ürün sahibi satıcı ile platform sunucusu olan aracı açısından dağıtım sürecinde, çalışanlara ilişkin ücret, iş riski, iş güvencesi gibi ekonomik ve sosyal risklerin dışsallaştırılmasını mümkün kılabilir. Zira bu tür bağımsız kuryelerin kiminle ve ne tür iş ilişkisi içinde buldukları hakkında belirsizlik ve güvencesizlik söz konusudur.

Günümüzde gelinen aşamada, dijitalleşme ve dijital ekonomik platformlar, bir yandan geçici ve ucuz emeğe erişimi küresel düzlemde kolay ve hızlı şekilde gerçekleşmektedir. Diğer yandan da emeğin istihdam statüsünü muğlaklaştırarak istihdam ve çalışma biçiminin tanımlanmasını ve tasnif edilmesini zorlaştırarak, platformlarda çalışanların ulusal düzlemli yasal düzenlemeler ve sosyal korumaya erişimi engellemektedir. Bu durum, emeğin statüsünün belirsizleşmesine, ulusal düzlemli yasal düzenleme ve kavramların yetersizliğine ve işlevsizleşmesi yol açmaktadır.

Platform ekonomisinin işgücü ve piyasasına yansıyan bu yöndeki belirsizlik ve güvencesizlik durumu, AB tarafından da tespit edilmiştir. Bu kapsamda platform çalışmasına ilişkin olarak Avrupa Komisyonu, Aralık 2021 tarihinde platform çalışmasında çalışma koşullarını iyileştirmek ve AB'deki dijital çalışma platformlarının sürdürülebilir büyümesini desteklemek için bir dizi önlemleri içeren “*Platform Çalışanlarının Çalışma Koşullarının İyileştirilmesi Hakkında Direktif Tasarısı*” hazırlamıştır. Tasarı ile dijital çalışma platformları aracılığıyla çalışan kişilerin istihdam durumunu doğru bir şekilde belirlemeye yönelik önlemleri ve algoritmik yönetime ilişkin işçiler ve serbest

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi

Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1367133

BANÜSAD, 2023; 6 (CEEİK 2023 Özel Sayısı), 9-44

çalışanlar için çalışma koşullarının iyileştirilmesi, yasal istihdam statüsünün belirlenmesi gibi çalışma hakkı ve sosyal korumadan faydalanabilmelerine yönelik bir dizi önlemler önerilmiştir (European Commission, 2021b). Tasarıyla, gelişmekte olan dijital emek platformlarının işletmelere ve tüketicilere daha geniş bir erişim, gelirleri çeşitlendirme ve yeni iş kolları geliştirme fırsatları sunarak ekonomik büyüme ve genişlemeye yapacağı katkılar belirtilmiştir. Yeni istihdam olanaklarının yaratılması, işgücü arz ve talebinin verimli şekilde eşleştirebilme kabiliyeti nedeniyle işgücü piyasasına da olumlu yansımalar sunabileceğinin belirtildiği Tasarıda, dijital emek platformlarının yeni iş organizasyonu biçimleriyle, iş hukuku ve sosyal korumaya ilişkin mevcut hak ve yükümlülüklerle meydan okumakta olduğu vurgulanmıştır (European Commission, 2021a: 1-2).

Tasarıyla, AB'nin amaçlarından birinin; tam istihdamı ve sosyal ilerlemeyi hedefleyen, rekabetçi bir sosyal piyasa ekonomisine dayalı olarak halklarının refahını ve Avrupa'nın sürdürülebilir kalkınmasını teşvik etmek olduğu, bu kapsamda her işçinin sağlığına, güvenliğine ve onuruna saygılı çalışma koşulları hakkı ve işçilerin bilgi alma ve danışma hakkının *Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı*'nda yer aldığı vurgulanmıştır. Avrupa Sosyal Haklar Tabanının; “istihdam ilişkisinin türü ve süresi ne olursa olsun, işçilerin çalışma koşulları ve sosyal korumaya erişim konusunda adil ve eşit muamele görme hakkı olduğunu” yönündeki hükmünün vurgulandığı Tasarıyla, AB’de dijital çalışma platformlarının sürdürülebilir büyümesi için koşulları desteklemek de dahil olmak üzere, platformlar aracılığıyla çalışanların, çalışma koşullarını ve sosyal haklarını iyileştirme olduğu belirtilmiştir. Bu kapsamda Direktifle; “i)- platformlar aracılığıyla çalışan kişilerin dijital çalışma platformuyla olan fiili ilişkileri ışığında doğru istihdam statüsüne sahip olmalarını veya bu statüyü elde edebilmelerini ve geçerli çalışma ve sosyal koruma haklarına erişim kazanmalarını sağlama; ii)- platform çalışması bağlamında algoritmik yönetimde adalet, şeffaflık ve hesap verebilirliği sağlama ve iii)- Platform çalışmasındaki gelişmelere ilişkin şeffaflığı, izlenebilirliği ve farkındalığı artırmak ve sınırlar ötesinde faaliyet gösterenler de dahil olmak üzere platformlar aracılığıyla çalışan tüm insanlar için geçerli kuralların uygulanmasını iyileştirme” hedeflenmiştir (European Commission, 2021a: 1, 3).

4.3. Sosyal Koruma Sorunsalı

Dijital ekonomik platformların küresel düzlemlerle yeni tip iş organizasyonu ve işleyişi, bu tür platformlarda çalışanların sosyal koruma bakımından kısmen ya da tamamen yoksun kalmasına ilişkin önemli endişeleri de beraberinde taşımaktadır. Platform çalışanlarının çoğunun, hastalık ya da işsizlik sigorta edimlerine sınırlı eriştiği ya da hiç erişemediği Covid-19 pandemi süreciyle daha da belirginleşmiştir (ILO, 2021: 174).

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi

Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1367133

BANÜSAD, 2023; 6 (CEEİK 2023 Özel Sayısı), 9-44

Dijital ekonomik platformlarının oluşturduğu yeni çalışma biçimi ve iş organizasyonu, platform çalışanlarının iş hukuku ve sosyal korumaya ilişkin mevcut hak ve yukmllklere erişimini güçleştirmektedir (European Commission, 2021a: 2). Gerek web tabanlı gerekse konum tabanlı dijital ekonomik platformlar, giderek daha önemli hale gelmekte ve birçok alanda "yıkıcı" değişikliklere yol açabilmektedir. Bu değişim, bir yandan klasik ekonomik yapılanma biçimi sergileyen işletmeler yönünden geçerli olurken, diğer yandan da klasik ekonomik yapılanma modeli üzerine kurulu sosyal devlet ve refah sistemleri yönünden ciddi glklr oluşurmaktadır. Dijital ekonomik platformların potansiyel yıkıcı gücü, tüketicinin korunması, işçi hakları, asgari ücret düzenlemeleri ve sosyal güvenlik primleri gibi birçok alanda giderek daha da belirginleşmektedir (Schmidt, 2017: 9).

Küresel düzlemde ekonomik faaliyet gösteren dijital platformlar, genellikle kısa süreli ve geçici işlerden oluşmaktadır. Geçici ve kısa süreli işler üzerine kurulu dijital platformlarının küresel dzlemliler l mimari yapısı; bu platformlarda sunulan "emek" tarafının belirgin olmasına, ancak "işveren" tarafının; emek talebinde bulunanla platform sağlayıcısı arasında muęlak¹⁶ olmasına yol açmaktadır. Bu bağlamda, küresel dzlemliler dijital platformların, kısa süreli ve geçici işler üzerine kurulu iş organizasyonu ve işleyişinin yanı sıra "işveren" tarafının muğlak olması; platform ekonomisi içindeki "işçi-işveren" ilişkisi ve buna bağlı olarak klasik iş ve sosyal güvenlik kavramlarını soyutlaştırmaktadır. Böylece klasik iş ve istihdam kavramları üzerine kurulu sosyal güvenlik sistemleri, işlevsiz ve yetersiz konuma düşmektedir.

Platform alışanları, genellikle riskleri kendilerine ait olmak üzere kendi hesabına, düşük ücretlerle ve sosyal korumadan yoksun biçimde çalışan bağımsız yüklenicilerden oluşmaktadır (Schmidt, 2017: 2). İçinde buldukları ekonomik faaliyetin küresel dzlemliler yapısı, platformda kayıtlı çalışma süresine bağlı olarak geçici istihdama tabi olmaları, bu tür platformlarda çalışanların ulusal mevzuata ve sosyal korumaya erişmelerini engellemektedir (European Commission, 2021a: 2).

"Emeğin sosyal maliyetini bertaraf eden" (Schmidt, 2017: 25) platformlar, riskleri kendilerine ait olan, düşük ücret ve güvencesiz çalışan bağımsız yüklenicilerin oluşturduğu emek piyasası üzerine kurulu olduklarından platform sağlayıcıları ya da nihai tüketiciler, çalışanın hiçbir sorumlğunu stlenmezler. Ulusal mevzuat kapsamındaki işçi yararına korumalar, sağlık ve güvenlik düzenlemeleri, işin kalitesi, sosyal güvenlik primleri gibi sorumluluklar genellikle bağımsız çalışan olarak kabul edilen yüklenicilerin üzerindedir. Böylece, platform ya da platform müşterileri, küresel düzlemde emeğe kolaylıkla erişebilirken, emeği sunan bağımsız yükleniciler olarak platform çalışanları, yasal düzenlemeler ve sosyal korumadan yoksun biçimde, güvencesiz çalışma koşullarına terk edilmektedir (Schmidt, 2017: 2, 13).

¹⁶ AB, "işveren" olarak platform sağlayıcılarını kabul etme eğilimindedir (European Commission, 2021a: 4).

ILO tarafından yapılan tespitlere göre dijital ekonomik platformlarda çalışanların çoğu sosyal koruma kapsamında değildir (ILO, 2021: 249). Gerek web tabanlı gerekse konum tabanlı platformlarda çalışanların sadece bir kısmı sosyal koruma kapsamında bulunmaktadır. Daha çok hastalık sigortasına erişim söz konusu olabilmektedir. Diğer sigorta alanlarına erişim daha sınırlıdır (ILO, 2021: 174, 176).

Uluslararası Çalışma Örgütü verilerinden (ILO, 2021: 174, 176) derlenen *Tablo 2* verileri, web tabanlı platformlar ile taksi ve teslimata ilişkin konum tabanlı platformlarda çalışanların sosyal koruma kapsamındaki genel görünümünü sergilemektedir. *Tablo 2* verileri, özel sigorta¹⁷ ve sosyal koruma programlarını birlikte içermektedir. Bununla birlikte *Tablo 2*'de yer alan veriler, kişilerin platformda yaptıkları çalışmaya bağlı sosyal koruma kapsamını göstermemektedir. Başka bir ifadeyle kişilerin ana işleri (platform üzerinde yapılan çalışmanın ek iş olarak yapılması halinde) ya da eşleri üzerinden sosyal koruma kapsamını da içermektedir (ILO, 2021: 174, Dipnot "4").

Tablo 2. Sosyal Koruma Türlerine Göre Platformlarda Çalışanların Sosyal Koruma Kapsamı (%)

Platform Türü	Sağlık	İş Kazası	İşsizlik	Sakatlık	Emeklilik	
Web Tabanlı	41	15	12	12	20	
Konum Tabanlı	Taksi	51	27	5	4	18
	Teslimat	53	31	7	6	17

Kaynak: (ILO, 2021: 174,176)'de kayıtlı "Table 4.5" ve "Table 4.6" verilerden derlenmiştir.

Kamu ve özel sigorta dahil, ana işleri ya da eşleri üzerinden erişilebilen genel sosyal koruma kapsamını gösteren *Tablo 2* verilerine göre platform çalışanlarının sadece yarısı herhangi bir sağlık hizmeti kapsamındadır. Bu kapsam, kamu ve özel dahil ana iş ya da eşler üzerinden sağlanan korumayı da kapsadığından, sadece platform çalışması üzerinden erişilebilen kamu sosyal koruma kapsamının daha düşük olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum, sağlık hizmeti dışındaki diğer sosyal koruma alanlarında çok daha düşüktür (ILO, 2021: 174, 176).

Teslimat platformlarına ilişkin olarak, Türkiye'de teslimat platformları üzerinde çalışan kuryelerin en % 25'inin sigortasız olduğu, kuryelerin herhangi bir kaza yapmaları halinde, işletmeler tarafından kendilerine; "sakın burada çalıştığınızı söyleme" yönünde telkin yapıldığı, böylece olası herhangi bir kazanın iş kazası sayılmasının engellendiği anlaşılmaktadır (Motosikletli Kuryeler Derneği, 2021). Bu durum, kuryelerin en az ¾'ünün sosyal koruma kapsamı dışında olduğunu göstermektedir. Öte yandan bu durum, sadece iş kazası sigortasına özelinde değerlendirildiğinde; gerçekte iş kazası olan bir olayın, kayıtlara doğru şekilde işlenmesini engelleyerek, çalışanların iş

¹⁷ Bazı platform çalışanları, çalıştıkları şirketten destek alamadıkları ya da kamu sosyal koruma programları kapsamında yeterli korumaya erişemediklerinde özel sigorta yaptırmaktadır (ILO, 2021: 176).

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi

Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1367133

BANÜSAD, 2023; 6 (CEEİK 2023 Özel Sayısı), 9-44

kazası sigortası kapsamında sağlanan yasal sosyal koruma hak ve yardımlarına erişimini kısıtlandığı da ayrı bir sorunsal olarak belirlemektedir.

Sosyal koruma, özü itibarıyla klasik istihdam biçimi üzerine kuruludur. Erdut'un (2021: 52) ifade şekliyle; *“Sosyal güvenlik [Sosyal koruma] sistemleri, istikrarlı ve belirsiz süreli tipik iş ilişkisine göre tasarlanmıştır.”* Klasik istihdamın giderek muğlaklaşarak, yerine yeni tip istihdam biçiminin konulmaya başlaması, geleneksel sosyal koruma sistemlerini, klasik çalışma ve iş hukuku karşısında yetersiz ve işlevsiz duruma düşürmektedir. Böylece geleneksel sosyal korumaya ilişkin ilke, kural, usul ve kurumlar tartışmaya açık hale gelmektedir. Dolayısıyla, dijital ekonomik platformlarda gerçekleşen eğreti ve esnek çalışma biçimleri, sadece çalışma ve iş hukuku kapsamındaki klasik kavram ve korumaları değil, bunun yanı sıra sosyal koruma açısından birçok riski de beraberinde taşımaktadır. Başka bir anlatımla, klasik istihdam biçimleri üzerine kurulu geleneksel sosyal güvenlik sistemleri, dijital platformlar üzerinde gerçekleşen eğreti ve esnek istihdam biçimleri karşısında işlevsiz ve yetersiz kalmaktadır. Bununla birlikte, sosyal koruma sistemleri dışında kalan bu tür yeni emek sunum biçimleri, prim geliri üzerine kurulu geleneksel sosyal güvenlik sistemlerinin aktüeryal dengelerinin bozulmasına yol açmakta ve böylece sistemin mali yönden sürdürülebilirliğini de güçleştirmektedir (Erdut, 2021: 52-53; Ünal ve Temiz, 2022: 182).

Platform ekonomisi içinde çalışanların sosyal korumaya erişimi bakımından asıl sorun, platformlarda çalışanların “işçi” veya “çalışan” olarak değil, genellikle *“kendi hesabına çalışan”* ya da *“serbest meslek sahibi”* olarak kabul edilmelerinden kaynaklanmaktadır. Platform ekonomisinin ve dolayısıyla da platform çalışmasının genişlemesi, istihdam alanında giderek derinleşen bu durumun önemli bir sorunsal alan olarak kabulünü de belirginleştirmiştir (European Parliament, 2017: 54; Erdut, 2021: 52). AB'de aktif olan her 10 platformdan 9'unda çalışanların “serbest meslek sahibi” olarak sınıflandırdığı anlaşılmaktadır (European Commission, 2021a: 2). Bu, neredeyse tüm emek platformları için geçerli olan bir durumdur.

Dijital emek platformlarda çalışanların “bağımsız yüklenici” / “serbest meslek sahibi” olarak yanlış ya da sahte biçimde sınıflandırılmaları, burada çalışanların sosyal güvenlik katkılarının da kendi omuzlarına yüklenmesiyle sonuçlanmaktadır (Schmidt, 2017: 23).

Platform ekonomilerinde çalışanların yanlış ya da sahte statüde sınıflandırılması; bir yandan işverenler (platform sunucusu ve emek talebinde bulunan) yönünden vergi ve sosyal güvenlik yükümlülüklerin dışlanabilmesine, diğer yandan da platform çalışanlarının emeklilik, hastalık, işsizlik gibi sosyal koruma kapsamındaki haklara erişiminin engellenmesine yol açmaktadır. Platformdaki işlerin genellikle görev bazlı (kısa süre içinde yapılabilecek herhangi bir işin kendisine verilmesiyle

başlayan ve işin yapılması/tamamlanmasıyla sonlanan) ve geçici olması; platform çalışanlarının, görevin kendilerine verilmesini bekledikleri süreçte boşa geçen süre içinde herhangi bir ödemeye ulaşabilme imkanını da ortadan kaldırmaktadır. Bununla birlikte, tam süreli ve standart iş ilişkisinden uzak çalışma biçimi nedeniyle işletmeler, diledikleri zamanda ve ihtiyaç duyulan kalitede küresel düzlemde emeğe kolaylıkla ulaşabilmekte, kendilerine tanımlanan görevin sona ermesiyle de iş ilişkileri kolaylıkla sonlanabilmektedir (Kaya, 2021: 24). Küresel düzlemde ekonomik faaliyette bulunan dijital platformlarda gerçekleşen bu durum, platform çalışanlarının, iş ve çalışma yaşamına dair her türlü yasal hak ve korumaya ulaşımını engellemektedir. Böylece platform çalışanları, her türlü ekonomik ve sosyal riskleri kendileri üstlenerek, platformların ekonomik faaliyetinin genişlemesine, çeşitlenmesine ve sermaye birikimine bilinçsiz ya da gönülsüz de olsa destek olmaktadır.

Özü itibarıyla tüm ekonomik faaliyetlerinde olduğu gibi dijital ekonomik platformlar da emek kullanımı üzerine kuruludur. Dijital platformlar aracılığıyla doğrudan veya dolaylı dışsal emeğin kullanılması; işveren/sermaye yönünden; *i)*- küresel düzlemde ucuz ve rekabetçi emeğe kolay erişim, *ii)*- maliyet ve riskleri dışsallaştırabilme ve onlardan kaçınabilme, *iii)*- ulusal düzlemli yasal yaptırımlardan kaçınabilme; işçi/emek yönünden ise *i)*- küresel düzlemde iş'e erişebilme fırsatının yanı sıra, *ii)*- risk ve maliyetleri üstlenme, *iii)*- ulusal düzlemli yasal korumalara erişememe, *iv)*- sosyal koruma sistemlerinden kısmen ya da tamamen yoksun kalma şeklinde genel sonuçlarla belirginleşmektedir. Bu durum ise küresel düzlemli hegemonik neoliberal ekonomi politikalarının asli hedefi olan emeğin bağdaşık yapıdan atomize ve ayrışık yapıya dönüşmesini, başka bir ifadeyle, emeğin sermayeye karşı olan mücadelesinin, emek piyasasının kendi içindeki mücadeleye evrilmesini kolaylaştırmakta ve hızlandırmaktadır.

5. SONUÇ

Dijital ekonomik platformların oluşumu ve gelişimi, klasik ekonomik yapılanma biçiminde geçerli olan standart ve tam süreli emeğe dayalı ekonomik faaliyet türünü, geçici ve dışsal emeğe dayalı ekonomik faaliyet türüne dönüştürmüştür. Günümüzün başat ekonomik faaliyet alanları olarak belirginleşen dijital ekonomik platformlar, Covid-19 pandemi sürecinde daha da görünür olmuştur.

Dijital ekonomik platformlar, çeşitli şekillerde belirlemekle birlikte, emek bakımından üç şekilde tasnife tabi tutulmaktadır: *i)* ürün satışı ya da kullanımına (kiralınması) dayalı platformlara, *ii)* doğrudan emek içeren web ve yerel hizmet sunumuna dayalı platformlar ve *iii)* diğer platformlar. Ürün satışına dayalı platformlardan gayri maddi ürün satışı, danışmanlık, aracılık gibi faaliyetler üzerine kurulu platformlar ile "diğer" adı altında tasnif edilen haber, bilgi, reklam, sosyal medya, eğlence gibi faaliyetler üzerine kurulu platformlar, dışsal emek kullanımına dayalı değildir. Ancak

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi

Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1367133

BANÜSAD, 2023; 6 (CEEİK 2023 Özel Sayısı), 9-44

maddi ürün satışına dayalı platformlar ile web ve yerel hizmete dayalı platformlar doğrudan ya da dolaylı olarak dışsal emek kullanırlar.

Dışsal emek; ürün ya da hizmet sunumunun tamamlanması için gereksinim duyulan emeğin platform sağlayıcı tarafından doğrudan istihdam edilmesi yerine, platformla doğrudan bağlantılı olmayan, geçici ve genellikle parça başı ücret karşılığı sunulan emek olarak tanımlanabilir. Dışsallık; bir yandan emeğin organik olarak platformdan ayrışıklığını belirtirken, diğer yandan da sunulan emeğin maliyet, risk, sorumluluk gibi unsurlarının platform dışına taşınmasını ifade etmektedir. Bu bağlamda, web tabanlı çalışmayı içeren platformlar ile konum tabanlı platformlar doğrudan, maddi ürün satışına dayalı platformlar ise dolaylı dışsal emek kullanımına dayalı platformlar olarak belirginleşmektedir.

Emek kullanımını içermeleri nedeniyle “dijital emek platformları” olarak da tanımlanabilecek dijital platformlar, küresel düzlemde geçici ve ucuz emeğe kolay ve hızlı şekilde ulaşabilmektedir. Görev bazlı çalışmayı içeren bu tür platformlar, küresel düzlemde ihtiyaç duyulan emeği, görev süresince geçici olarak istihdam etmekte, görevin tamamlanmasının ardından istihdam ilişkisi ya sonlanmakta ya da pasife alınmaktadır.

Dijital ekonomik platformların küresel düzlemli üçlü mimari yapısı, bir yandan geleneksel çalışma ve iş hukuku kapsamındaki işçi, işveren, iş sözleşmesi gibi klasik kavramları muğlaklaştırırken, diğer yandan da küresel ekonomik faaliyete rağmen ulusal mevzuata bağlılığı sürdürebilme şeklinde paradoksal bir süreci içermektedir. Bu durum ise bir yandan üçlü mimarideki platform sağlayıcısı ile emeği talep eden tarafın, ulusal düzlemli yasal düzenlemeler, ekonomik kayıt ve yükümlülüklerden kaçınmasına yol açarken, diğer yandan da emek sunumunu gerçekleştiren çalışanların yasal düzenlemeler ve sosyal korumaya erişimini engellemektedir.

Dijital ekonomik platformların tanımı, kapsamı ile bu tür platformlar aracılığıyla emek sunumu gerçekleştiren çalışanların statüleri hakkında uluslararası alanda tam bir uzlaşıdan bahsedilemez. Dijital emek platformlarında çalışanların hangi statüde değerlendirilmesi gerektiği ile bu tür platformlarda çalışanların gerek çalışma ve iş hukuku gerekse sosyal koruma alanları karşısındaki konumlarının yeniden değerlendirilmesi gerektiğine yönelik gereksinim giderek belirginleşmektedir. Ancak gerek ILO gerekse AB gibi ulusüstü oluşumlar bünyesinde giderek daha fazla çalışma ve tartışma belirginleşmektedir.

Yapılan kısmi çalışmalar; dijital emek platformlarında çalışanlarının yasal düzenlemeler ve sosyal korumaya erişiminin çok düşük seviyede gerçekleştiğini göstermiştir. Bu durum, platformların küresel düzlemde ve dijital ortamda oluşturdukları yeni iş organizasyonu biçiminin sonucudur.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi

Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1367133

BANÜSAD, 2023; 6 (CEEİK 2023 Özel Sayısı), 9-44

Platformların küresel düzlemde oluşturdukları ekonomik faaliyet üçgeni vasıtasıyla klasik iş ve çalışma kavramları muğlaklaşarak, küresel düzlem ile ulusal düzlem arasında bakımsızlık yaratılmıştır. Böylece iş ve çalışma alanına ilişkin kavram ve konuların belirlenmesi, yasal düzenlemelerin uygulanması, denetlenmesi, yaptırıma tabi tutulması gibi emek lehine korumalar bertaraf edilmiştir.

Dışsal ve geçici emeğe dayalı dijital ekonomik platformların dijital ortam ve küresel düzlemlü üçlü mimarili yapılanma biçimi, küresel düzlemde emeğini sunan çalışanların, ulusal düzlemlü mevzuat ve sosyal korumaya erişimini engelleyen temel özelliktir. Platformların bu özelliği, platform içinde emeğini sunanların, istihdam statülerinin belirlenmesi ve tanımlanmasını zorlaştırmakta ve sunulan emek karşılığı yasal düzenlemeler ve sosyal korumaya erişimini engellemektedir.

Geleneksel sosyal koruma sistemleri, klasik iş ve çalışma ilişkileri ile istihdam biçimleri üzerine kuruludur. Dijital ekonomik platformların, klasik iş ve çalışma ilişkilerini değiştirmesi ve dönüştürmesi, geleneksel sosyal koruma sistemlerinin yetersiz ve işlevsiz kalmasıyla sonuçlanmaktadır.

KAYNAKÇA

- Berg, J., Furrer, M., Harmon, E., Rani, U., Silberman M. (2020), *Dijital İşgücü Platformları ve İstihdamın Geleceği: Çevrimiçi Dünyada İyi Çalışmaya Doğru* (Çev. S. Dıraz), Ankara: *Efil Yayınevi*.
- Boldwin, R. (2021) *Büyük Yakınsama, Bilgi Teknolojisi ve Yeni Küreselleşme* (Çev. K. Akın), Ankara: *Efil Yayınevi*.
- Bossuyt, E. (2020) “Baskı Altındaki Platform Ekonomisi: Artan Demokratik Mülkiyet Çağırısı” (Çev. A. Ç. Köne), *Sosyal Ekonomi*, 27/01/2020, https://sosyalekonomi.org/baski-altindaki-platform-ekonomisi-artan-demokratik-mulkiyet-cagrisi/#_edn2, (28/12/2021).
- Bughin, J., Lund, S., Remes, J. (2016), “*Ten New Work Orthodoxies for the Second Machine Age*”, *Global Talent Competitiveness Index-2017*, Bruno Lanvin and Paul Evans (Ed.), *INSEAD, Fontainebleau, France*, <https://www.insead.edu/sites/default/files/assets/dept/globalindices/docs/GTCI-2017-report.pdf>, (28/01/2021).
- Bukht, R. and Heeks, R. (2018), “*Defining, Conceptualising and Measuring the Digital Economy*” *Development Informatics Working Paper Series, Working Paper No: 68, Centre for*

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi

Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1367133

BANÜSAD, 2023; 6 (CEEİK 2023 Özel Sayısı), 9-44

Development Informatics, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3431732, (27/12/2021).

Çiğdem, S. (2019), “Endüstri 4.0 ve Dijital Emek Platformlarının İnsana Yakışır İş Bağlamında Değerlendirilmesi”, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 77, 157-199.

De Groen, W. P. and Maselli, I. (2016) “*The Impact of the Collaborative Economy on the Labour Market*”, Ceps Special Report, No: 138, European Union, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2790788, (19/01/2022).

De Stefano, V. (2016), “*The rise of the “just-in-time workforce”: On-demand work, crowdwork and labour protection in the “gigeconomy”*”, Conditions of Work and Employment Series No. 71, ILO, Geneva, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---travail/documents/publication/wcms_443267.pdf, (07/02/2022).

Deloitte, “*What is digital economy?, Unicorns, transformation and the internet of things*”, Article, <https://www2.deloitte.com/mt/en/pages/technology/articles/mt-what-is-digital-economy.html>, (27/12/2021).

Drahokoupil, J. and Fabo B. (2016), “*The platform economy and the disruption of the employment relationship*”, European Trade Union Institute (ETUI) Policy Brief, European Economic, Employment and Social Policy, <https://www.etui.org/sites/default/files/Platform%20economy%20Drahokoupil%20Fabo%20Policy%20Brief%20PB%202016.05.pdf>, (19/01/2022).

Erdut, T. (2021), “Dijitalleşme ve İşgücü Piyasası”, *Karatahta İş Yazıları Dergisi*, 19, 25-59.

Erdut, Z. (2004), “Liberal Ekonomi Politikaları ve Sosyal Politika”, *Çalışma ve Toplum*, 2 (2004/2), 11-37.

EU-OSHA (2021), “Regulating telework in a post-COVID-19 Europe”, *European Agency for Safety and Health at Work, European Union, Luxembourg*, <https://osha.europa.eu/en/publications/regulating-telework-post-covid-19-europe>, (19/12/2021).

Eurofound (2018a), “*Digital Age, Employment and working conditions of selected types of platform work*”, Research Report, Publications Office of the European Union, Luxembourg, https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_publication/field_ef_document/ef18001en.pdf, (19/01/2022).

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi

Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1367133

BANÜSAD, 2023; 6 (CEEİK 2023 Özel Sayısı), 9-44

Eurofound (2018b), “*Digital Age, Platform Work: Types and Implications for Work and Employment*”, Literature Review, Working Paper, <https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/wpef18004.pdf>, (01/02/2022).

European Commission (2021a), “*Proposal for a Directive Of the European Parliament And Of The Council on improving working conditions in platform work*”, COM (2021) 762 final, 2021/0414 (COD) Brussels.

European Commission (2021b), “*Commission proposals to improve the working conditions of people working through digital labour platforms*”, News, 09/12/2021, <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=89&newsId=10120&furtherNews=yes>, (29/12/2021).

European Parliament (2017), *The Social Protection of Workers in the Platform Economy*, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/614184/IPOL_STU\(2017\)614184_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/614184/IPOL_STU(2017)614184_EN.pdf), (01/02/2022).

Gacar, A. (2018), “Paylaşım Ekonomisi Üzerine Yapılan Uluslararası Yayınların Bibliyometrik Analizi”, *Dokuz Eylül University Faculty of Economics and Administrative Sciences, İzmir International Congress on Economics and Administrative Sciences İZCEAS*, K. Tüğen vd. (Ed.), Ankara: Detay Yayıncılık.

Görmüş, A. (2020), “Gig Ekonomisinde İstihdam ve Endüstri İlişkileri: İstihdam Statüsünden Kaynaklanan Zorluklar”, *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 2, 227-244.

Gürdal, O. (2004), “Bilgi Ekonomisi ve/veya Yeni Ekonomi’nin Reddettikleri”, *Bilgi Dünyası Dergisi*, 5(1), 48-73.

ILO (2021), “World Employment and Social Outlook 2021: The role of digital labour platforms in transforming the world of work”, *ILO Flagship Report*, Geneva, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_771749.pdf, (06/01/2022).

ILO (2019), “Work for a brighter future”, *Global Commission On The Future On Work*, Geneva, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---cabinet/documents/publication/wcms_662410.pdf, (06/01/2022).

ILO (2018), “Decent Work in the Platform Economy”, *Technical Paper submitted to the G7 Employment Working Group*, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---ddg_p/documents/publication/wcms_728139.pdf, (06/01/2022).

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi

Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1367133

BANÜSAD, 2023; 6 (CEEİK 2023 Özel Sayısı), 9-44

Kara, M. C. ve Öz, E. (2016), “Dijital Vergilendirmeye Küresel Bir Bakış”, *Vergi Dünyası Dergisi*, 424, 30-37.

Kaya, C. (2021), “Eski İş, Yeni Güvencesizlik: Dijital Emek Platformları”, *Sendika.Org e-dergi: Dijitalleşen Dünya, Değişmeyen Mücadele*, F. Başaran ve D. Saraçoğlu (Ed.), <https://dergi.sendika.org/wp-content/uploads/2021/07/dijital-son2.pdf>, (15/01/2022).

Kenney, M. and Zysman, J. (2016), “The Rise of the Platform Economy”, *Issues in Science and Technology*, Vol.: XXXII, No: 3, <https://issues.org/rise-platform-economy-big-data-work/>, (29/12/2021).

Kılıç, C. (2019), “Dijitalleşmenin İşgücü Piyasasına Etkileri”, *Kamu-İş Dergisi*, 4, 15-19.

Kıracı, H. ve Kayabaşı, A. (2017), “Yeni Nesil Bir Ekonomik Sistemin Ülkemizdeki Potansiyeli: Paylaşım Ekonomisindeki İş Modeli Örneklerinin İrdelenmesi”, *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, 4, 75-90.

Koçak, Y. ve Ulema, Ş. (2020), “Paylaşım Ekonomisinde Yasal Sorunlar ve Çözüm Önerileri: Airbnb Örneği”, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 4, 3021-30385.

Mastar Özcan, P. (2016), “Dijital Ekonominin Vergilendirilmesinde Karşılaşılan Sorunlar: BEPS 1 No’lu Eylem Planı Kapsamında Bir Değerlendirme”, *Electronic Journal of Vocational Colleges*, 2, 73-82.

Motosikletli Kuryeler Derneği, “Motosikletli kuryelerin yüzde 25’i sigortasız”, 05/06/2021, <https://motkurder.org.tr/bizden-haberler/motosikletli-kuryelerin-yuzde-25i-sigortasiz/>, (05/02/2022).

OECD, (2019), “An Introduction to Online Platforms and Their Role in the Digital Transformation,” OECD, Paris, https://read.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/an-introduction-to-online-platforms-and-their-role-in-the-digital-transformation_53e5f593-en, (07/01/2022).

Schmidt, F. A. (2017), “Digital Labour Markets in the Platform Economy, Mapping the Political Challenges of Crowd Work and Gig Work”, A Project by The Friedrich-Ebert-Stiftung 2015 – 2017, <https://library.fes.de/pdf-files/wiso/13164.pdf>, (28/12/2021).

Ünal, Ö. ve Temiz, H. E. (2022), “Gig Ekonomisi Bağlamında İş İlişkinin Değişen Yüzü: Uber Örneği”, *Çalışma ve Toplum*, 72 (2022/1), 167-206.

Value.Today, “World Top Companies”, <https://www.value.today/>, (27/12/2021).

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi

Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1367133

BANÜSAD, 2023; 6 (CEEİK 2023 Özel Sayısı), 9-44

World Economic Forum, “*The Future of Jobs, Employment, Skills and Workforce Strategy for the Fourth Industrial Revolution*”, Global Challenge Insight Report, https://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs.pdf, (28/12/2021).

Yargı Kararları, *Çalışma ve Toplum*, 72 (2022/1), <https://www.calismatoplum.org/yargitay-kararlari-arsivi/1194>, (05/02/2022).

Yıldız, G. B. (2021), “Dijital Emek Platformları Üzerinde Çalışanların Hukuki Statülerinin Belirlenmesi”, *Sicil*, 46 (2021/II), 28-41.

Yüce, M. ve Akbulut, N. (2018), “BEPS Eylemi Kapsamında Dijital Ekonominin Vergilendirilmesine İlişkin Alınan Önlemler”, *Akademik Bakış Dergisi*, 68, 105-123.

YAPAY ZEKÂNIN İŞ HAYATINDAKİ YERİ: AVANTAJLAR, DEZAVANTAJLAR VE POLİTİKALAR¹

Kardelen Devrim DORUKÖZ²

Berk USLU³

ÖZET

Sorunlara hızlı yanıt verebilmesi, karar süreçlerinde objektiflik sağlaması, maliyetleri azaltması, verimlilik ve kârlılık sağlaması nedeniyle çalışma yaşamında yapay zekâ kullanımı giderek yaygınlaşmaktadır. Yapay zekânın olumlu katkıları işverenleri teşvik etse de çalışanlar ve sendikalar işsizlik korkusuyla yapay zekâya şüphe ile yaklaşmaktadırlar. İK yöneticileri ise istihdam edilebilirlik için yapay zekâ becerilerinin önemini vurgulamaktadırlar. ILO'ya göre OECD ülkelerinde üretken yapay zekâ kullanımının giderek yaygınlaşması, yapay zekâ becerilerine sahip çalışanların giderek artması ve maliyetlerin azalması bir yapay zekâ devriminin eşiğinde olduğunu göstermektedir. OECD ve ILO bu teknoloji yarışında ülkelerin geri kalmaması için politika önerilerinde bulunmaktadır. Bu araştırmada çalışma yaşamında yapay zekânın kullanım alanları, yapay zekânın olumlu ve olumsuz çıktıları, Türkiye'de yapay zekânın kullanım alanları ve yapay zekâya ilişkin politika önerileri tartışılmaktadır. Böylece literatüre yeni araştırma konuları ve tartışma alanları kazandırılacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Endüstri 4.0, Yapay Zekâ, Çalışma Yaşamı

THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN BUSINESS: ADVANTAGES, DISADVANTAGES, AND POLICIES

ABSTRACT

Artificial intelligence in business life is becoming increasingly widespread due to its ability to respond quickly to problems, provide objectivity in decision processes, reduce costs, and provide efficiency and profitability. However, the positive contributions of artificial intelligence encourage employers, employees, and unions to be skeptical about using artificial intelligence because it can lead to unemployment. On the other hand, HR managers emphasize the importance of artificial intelligence

¹ 8-9 Eylül 2023 tarihinde Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, ÇEEİ bölümü tarafından gerçekleştirilen 22. Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Kongresinde sözlü olarak sunulmuştur.

² Doktora Öğrencisi, Akdeniz Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, devrim.dorukoz@gmail.com

³ Yüksek Lisans Öğrencisi, Akdeniz Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, berk.uslu.hu@gmail.com

skills for employability. According to the ILO, the increasing use of productive artificial intelligence in OECD countries, the increasing number of employees with artificial intelligence skills, and the decreased costs show that we are on the verge of an artificial intelligence revolution. OECD and ILO make policy recommendations to prevent countries from falling behind in this technology race. This research presents the areas of use of artificial intelligence in working life, the positive and negative aspects of artificial intelligence, the areas of use of artificial intelligence in Turkey, and policy recommendations regarding artificial intelligence. This research will likely add new research topics and discussion areas to the literature.

Keywords: Industry 4.0, Artificial Intelligence, Work Life.

1. GİRİŞ

Yaşanan teknolojik gelişmeler, toplumsal yaşamın bir parçası olan işletmeleri rekabet avantajı elde edebilmek için teknolojiye uyum sağlamak zorunda bırakmıştır (Anitha ve Shanthi, 2021). Öte yandan Endüstri 4.0'ın gelişmesi hızlı bir şekilde devam etmektedir. Özellikle mühendislik bilimlerinin kullanılması, veriye dayalı bilimsel yöntemlerin çalışma hayatındaki yerinin büyümesi, var olan ağların dikey ve yatay entegrasyonları ve dijitalleşmenin hayatı kolaylaştırması bu gelişimin en temel sebeplerinden birkaçıdır (Smith, 2019). Endüstri 4.0'ın varlığının en temel eleştirisi ise nüfusun tüm yaş gruplarının becerilerini sistematik olarak azalttığı ve bunun sonucunda beceri boşluğu oluşturduğudur (Ganiyu, Oyedele ve Derera, 2021). Öyle ki Endüstri 4.0'ın egemen olduğu toplumlarda, yapay zekânın gelecekte işgücü tasvirinde egemen hâle geleceği öngörülmektedir (Özyılmaz Misican, 2020). Endüstri 4.0 süreciyle hayatımıza giren yapay zekâ hayatın her alanında etkinliğini artırmaktadır. Yapılan araştırmalar yapay zekânın toplumsal hayata etkisinin sürekli arttığını ve yapay zekânın toplumsal hayatı etkilediğini göstermektedir (Adaş ve Erbay, 2021)

Günümüzde yapay zekâ, eğitim, sağlık, özel hayatın tasarlanması, yaşlı bakımı, ev içi düzenleyiciler, ekonomi ve finans, e-ticaret, araştırma alanları, güvenlik ve toplum korumaları, personel seçme ve yerleştirme, çağrı merkezleri gibi birçok sektörde kullanılmaktadır. Kısa sürede bu kadar geniş çaplı bir kullanım alanına sahip olan yapay zekâ için, özellikle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde geçiş sürecini yumuşatacak, teknolojik yarışta geri kalmamayı sağlayacak, ayrımcılık ve teknolojik işsizlik gibi olumsuz sonuçları önleyecek politikalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda sistematik tarama yöntemiyle, derleme çalışması olarak tasarlanan bu araştırmada, yapay zekânın çalışma yaşamındaki yerini saptamak, yapay zekâyı avantajları ve dezavantajları ile değerlendirmek, yapay zekâ ve otomasyona geçiş sürecinde yaşanacak sorunların giderilmesine yönelik politika önerileri sunmak amaçlanmaktadır. Yapay zekânın kullanım alanları oldukça çeşitli olduğundan, çalışma yaşamına

odaklanılarak, yapay zekânın etkileri işletmeler ve işgücüyle sınırlandırılmaktadır. ILO, OECD, Dünya Ekonomik Forumu ve Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi'nin yapay zekâ kullanımına yönelik güncel verileri ele alınarak, ILO ile OECD'nin politika önerileri aktarılmaktadır. Araştırma ile literatüre yeni araştırma ve tartışma konuları kazandırılacağı düşünülmektedir.

2. ENDÜSTRİ 4.0 VE YAPAY ZEKÂ

2000'li yıllarda robot teknolojileri ve yapay zekânın gelişimi, nesnelere interneti, akıllı fabrikalar, 3D yazıcılar ve sürücüsüz arabalar gibi buluşlarla üretimin yapısı değişmiş ve Endüstri 4.0 (Dördüncü Sanayi Devrimi) sürecine girilmiştir (Yankın, 2019). Endüstri 4.0 hizmetlerin ve nesnelere internetine ve siber-fiziksel sistemlerine dayalı kolektif bir nosyondur (Kesayak, 2017). Endüstri 4.0 ile sistem arıza tespiti kolaylaşmakta, müşteriye dönük esnek üretim benimsenmekte, verimlilik artmakta, maliyet azalmakta, kaynak tasarrufu ve sürdürülebilirlik sağlanmakta, hata payı azalmakta ve İK yönetimiyle yeni iş modelleri ve hizmetler geliştirilmektedir (Taş, 2018). Endüstri 4.0'ın yol açtığı en yenilikçi noktalardan birisi ise yapay zekâdır.

Yapay zekâ "insan zekâsını taklit eden zekâ" olarak adlandırılmıştır. Ancak en genel anlamda düşünme, anlama ve faaliyete geçmeyi sağlayan bilgi işleme çalışması yapay zekâ nosyonu ile ifade edilmektedir (Pirim, 2006). Diğer bir deyişle yapay zekâ bilgisayar kontrolünde bir robotun ya da bilgisayarın, anlam keşfetme, akıl yürütme, geçmiş deneyimlerden öğrenme ya da genelleme gibi bilişsel yetenekleri zeki canlılara benzer şekilde yürütme yetisidir (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, 2021).

Tablo 1. İnsan Uzmanlığı ile Yapay Uzmanlık Arasındaki Farklar

İnsan Uzmanlığı	Yapay Uzmanlık
Çabuk Etkilenebilir	Kalıcıdır
Aktarılması güçtür	Kolay aktarılabilir
Dokümantasyonu güç	Kolay doküman edilebilir
Tahmini zor	Tutarlı
Pahalı	Satın alınabilir
Yeni fikirler üretebilir	Esinlenemez
Uyumludur	Uyum dışarıdan sağlanmalıdır
Hassas gözlem yapabilir	Sembolik verilerle çalışır
Geniş görüş açısına sahiptir	Dar açıdan bakış
Sosyal duyuma sahiptir	Teknik duyuma sahiptir

Kaynak: Pirim, 2006: 86

Tablo 1'de insan uzmanlığı ile yapay uzmanlık arasındaki farklar gösterilmiştir. Bu tablo 2006 yılında oluşturulmuştur. Ancak günümüzde bu farklılıklardan insan uzmanlığı lehine olan yetkinliklerin değiştiği düşünülmektedir. Örneğin artık ChatGPT (OpenAI) gibi üretken yazılımlar, önceki fikirlerden ya da insanların tercihlerinden esinlenerek, yeni fikirler hatta yeni eserler üretebilmektedir. Gözlem konusunda da yapay zekânın eğitilebileceği, hatta insanların tercihlerini gözlemleyerek doğru ya da yanlış olan konusunda etik hareket edebileceği öngörülmektedir. Ayrıca makine öğrenmesi, nesnelere

interneti gibi yapay zekâyı destekleyici teknolojiler ile de yukarıdaki tabloda verilen bazı negatif durumlar düzeltilebilmektedir.

2.1. Çalışma Yaşamında Yapay Zekâ

Dünya çapında endüstriyel robot satışları 2021 yılında bir önceki yıla göre %27 artış göstermiş ve 486.800 adet satış olmuştur. En büyük talep Asya ve Avustralya'da yaşanmıştır. Sektörler arasında en çok otomotiv, elektronik endüstrisi, metal ve makine, plastik ve kimyasal ürünler, yiyecek ve içecek sektörlerinde rağbet görmektedir (IFR, 2022). Yapay zekâ çok sayıda endüstriyel sektörde hızlı nüfuz edici ve geniş kullanıma sahip genel amaçlı teknoloji olarak kabul edilmektedir. Genel amaçlı teknolojinin temel özelliği üretkenliği arttırabilecek yeni üretim yöntemlerine olanak sağlamaktır (Czarnitzk, Fernández ve Rammer, 2023). Yapay zekâ tabanlı chatbotlar ajanda takibi, çevrimiçi sipariş, hava ve trafik durumu gibi asistanlık görevlerini gerçekleştirmektedir. Chatbotlar geniş iyi bir bilgi toplama aracı olmakla birlikte mesajlaşma aracı olarak geniş bir kitleye ulaşabilmektedir. “2022 yılında 0,84 milyar dolar değerinde olan küresel chatbot pazar büyüklüğünün 2032 yılına kadar yaklaşık 4,9 milyar dolar değerinde olacağı ve 2023-2032 yılları arasında %19,29'luk bir yıllık bileşik büyüme oranı ile büyüyeceği tahmin edilmektedir” (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, 2023: 63-64). Robot teknolojilerinin üretimde esneklik sağlamasıyla akıllı üretim hız kazanacaktır. Robotların esnek çalışmaya uygun olması, robot kullanımının kolaylaştırılması, daha basit kullanışlı, çeşitli büyüklüklerde robotların çeşitlenerek, fiyatlarının azalması akıllı üretime zemin hazırlayacaktır. Böylece gelecekte mikro robotların üretimde yer alması beklenmektedir (Özsoylu, 2017).

Endüstrinin iş tamamlaması için daha verimli ve hızlı bir şekilde çalışmak yapay zekâ ile mümkündür. İnsan Kaynakları da bu değişimden faydalanmaktadır. Yapay zekâ ile personel seçimi yapılmakta, personelin yeni yetkinlikler kazanımı sağlanmakta, idari personel üzerindeki yük azaltılmakta, hata olasılığı azaltılmakta, farklı bölümlerdeki personelin işleyişe uyumu sağlanmakta ve kararlarda önyargının en aza indirilmesine olanak sağlanmaktadır. Yapay zekânın özellikle iş alımda çok faydalı olduğu, adayların taranması, otomatik mesaj ve hızlı analiz etme kolaylığı sağladığı belirtilmiştir (Yawalkar, 2019). Sermaye sahipleri ve işverenler yeni teknolojilerin, sosyal hayata ve ekonomiye yüksek üretim ve verimlilik gibi katkılar sağladığını düşünmekte ve yeni teknolojilere olumlu yaklaşmaktadırlar. Öte yandan işçiler ve sendikalar, işsizlik yaşama korkusu ile yeni teknolojilere şüpheyle yaklaşmaktadırlar (Taş, 2018). Firmaların yapay zekâ kullanımı hala düşük oranda olsa da özellikle ChatGPT gibi üretken yapay zekâ kullanımının yaygın oluşu, yapay zekâ kullanım becerilerine sahip çalışanların artışı ve düşük maliyetler OECD ülkelerinin bir yapay zekâ devriminin eşliğinde olduğunu göstermektedir. İşyerinde yapay zekâ kullanımının çalışanlar için iş tatmini, sağlık ve ücretler konusunda olumlu sonuçlara yol açtığı saptanırken, mahremiyet, iş yoğunluğu

ve önyargıyla ilgili zorluklar barındırdığı bulunmuştur. Çalışanların işlerinde yapay zekâ kullanımına ilişkin geleceğe yönelik korkuları olduğu ortaya çıkmıştır. Sonuçlar bu teknolojik yarışta ülkelerin, organizasyonların ve işgücünün geride kalmamasını sağlamak için acilen politikalar üretilmesi gerektiğini vurgulamaktadır (OECD, 2023a).

2010-2018 yılları arasında ABD’de yapılan bir araştırmada yapay zekâ ile çalışan kuruluşlarda yapay zekâ ile uyumlu becerilere sahip çalışanların istihdamının arttığı, öte yandan yapay zekâ dışındaki pozisyonların giderek azaldığı ve bu pozisyonlarda beceri değişikliklerine gidildiği bulunmuştur (Acemoğlu, Auotor, Hazell ve Restrepo, 2022). Yine ABD’de yapılan başka bir araştırmaya göre bin işçi başına bir robotun daha artmasının, istihdamın nüfusa oranını yaklaşık 0,2 puan, ücretleri ise yüzde 0,42 oranında azalttığı bulunmuştur (Acemoğlu ve Restrepo, 2020).

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yapılan bir araştırmada yapay zekâ ile işsizlik arasında enflasyon eşiğine bağlı olarak doğrusal olmayan bir ilişki olduğu bulunmuştur. Diğer bir deyişle yapay zekânın, belirli bir enflasyon eşiğine ulaşıncaya kadar işsizliği arttırdığı, sonrasında ise etkisinin azaldığı saptanmıştır (Nguyen ve Vo, 2022). Gelişmiş ülkelerde yapılan başka bir araştırmada ise yine işsizlik ve yapay zekâ arasında doğrusal olmayan bir ilişki olduğu, yapay zekâ kullanımının hızlanmasının yalnızca düşük enflasyon seviyesinde işsizliği azalttığı bulunmuştur (Mutascu, 2021).

Özellikle şirketlerin insan kaynakları departmanları yapay zekâ kullanımını yoğun bir şekilde iş akışlarına entegre etmektedirler (Tiftik, 2021). İnsan kaynakları yönetiminde yapay zekânın kullanımına yönelik çeşitli uygulama geliştirmeleri mevcuttur. Jia, Guo, Li, Li ve Chen (2018) yaptığı çalışmada aşağıdaki tablo oluşturulmuştur.

Tablo 2. Yapay Zekânın İnsan Kaynakları Yönetiminde Kullanımı

İnsan Kaynakları Yönetimi	Kullanılan Yapay Zekâ Teknolojisi
Stratejik İK Yönetimi	Uzman sistemler, veri madenciliği, bilgi keşfi, büyük data analizi
Performans Yönetimi	Veri madenciliği, büyük data analizi
İşe Alım ve Yerleştirme	Büyük data analizi, optik karakter tanıma, akıllı robotlar, yüz tanıma, doğal dil işleme, görsel tarama sistemi, ses etkileşimi
Eğitim ve Gelişim	Bilgi keşfi, büyük data analizi, optik karakter tanıma, akıllı robotlar, doğal dil işleme, ses etkileşimi
Çalışan İlişkileri	Akıllı robotlar, ses etkileşimi
Tazminat Yönetimi	Geri yayılım (BP) sinir ağı

Kaynak: Jia vd., 2018:109’dan türetilmiştir.

Yukarıdaki tabloda bazı insan kaynakları yönetimi süreçlerinde kullanılan yapay zekâ teknolojileri yer almaktadır. Bu tablodan yola çıkarak yapay zekâ ve insan kaynakları yönetiminin beraber yer aldığı sistemde uygulamalar şu şekilde gelişmektedir:

Akıllı Karar Destek Sistemi

Akıllı Değerlendirme Sistemi

İnsan-Makine Etkileşimli Sistem

Akıllı Eğitim Sistemi

Danışma Sistemi

Akıllı Teşvik Sistemi

Yapay zekânın iş hayatında bu denli yoğun kullanımı, birçok görev ve sorumluluğu yerine getirmesi nedeniyle iş gücü talebini azaltan bir unsur olarak görülse de yapay zekânın kullanımı birçok yeni iş alanının da önünü açmıştır. Dünya Ekonomik Forumu'na göre sektörlerin iş stratejilerini yapay zekâya adapte etmelerinde 2023'ten 2027'ye kadar beklediği artışlar Tablo 3'teki gibidir (The World Economic Forum The Future of Jobs, 2023)

Tablo 3. Yapay Zekânın Sektörlerdeki Yeri

Yüzdelerlik Kullanım Planı	Sektörler
%90-%100	Elektronik, Bilgi ve Teknolojileri Hizmetleri
%80-%90	Enerji Teknolojileri ve Araçları, Otomotiv ve Havacılık, Araştırma Tasarımı ve İş Yönetimi Hizmetleri, İş Desteği ve Tesis Bakım Hizmetleri, Finansal Hizmetler ve Sermaye Piyasaları, Çalışan Hizmetleri, Sigorta ve Emeklilik Yönetimi, Medya, Eğlence ve Spor.
70-%80	Tıp ve Sağlık Hizmetleri, Altyapı Hizmetleri, Telekomünikasyon, Yağ ve Gaz, Geliştirilmiş İmalat, Bakım, Kişisel Hizmetler ve Refah, Eğitim ve Gelişim, Kimyasal ve Gelişmiş Malzemeler, Sivil Toplum Kuruluşları ve Üyelik Kuruluşları
%60-%70	Devlet ve Kamu Sektörü, Tüketim Mallarının Üretimi, Tarım, Orman ve Hayvancılık, Tedarik Zinciri ve Ulaşım, Tüketim Mallarının Perakende ve Toptan Satışı,
%50-%60	Konaklama, Yemek ve Eğlence, Emlak

Kaynak: The World Economic Forum The Future of Jobs, 2023: 46.

Buradan yola çıkarak yapay zekânın çoğu sektörde kullanım sıklığının artacağını söylemek yanlış olmayacaktır. Haliyle bu sektörlerde yapay zekânın kullanımının da yeni görev ve sorumluluklar

doğuracağı öngörülebilir hale gelmektedir. Yine aynı rapora göre Türkiye’de yapay zekânın sektörel dönüşüme ve sektörlerde yaratacağı yeni iş gücü alanlarına etkisi %56 olarak raporlanmıştır. Ayrıca bu raporda Türkiye’deki Z kuşağının (25 yaş altı gençler) %68 oranında yapay zekâ ile ilgili işlerde istihdam edileceği raporlanmıştır.

Tablo 4. İşverenlerin Yapay Zekâ Nedeniyle Değişen İhtiyaçlara Verdiği Yanıtlar

Sektör	Finans	İmalat
Dahili çalışanların yeniden eğitilmesi ya da becerilerinin artırılması.	%64	%71
Şirketlerden hizmet satın almak	%53	%53
Yeni çalışanların işe alımı	%35	%48
Yıpranma ve işten çıkarmalar	%17	%14

Kaynak: OECD (2023a), The impact of AI on the workplace: Main findings from the OECD AI surveys of employers and workers.

Öyle ki yapay zekâ son zamanlarda hayatımızın her noktasına girmeye başlamış olsa da Yapay Zekâ Geliştirme Derneği (Association for the Advancement of Artificial Intelligence) 1980 yılından bu yana her yıl sempozyum düzenlemektedir (aaai.org). Bunun yanında çeşitli yaygınlaştırma çalışmaları, çeşitli projeler, öğrenci gelişim programları gibi yapay zekâyı geliştirmeye yönelik çeşitli faaliyetler sürdürmektedir. Yapay zekâ kullanımını bazı noktaları ile avantaj sağlarken bazı noktaları ile de dezavantaj sağlamaktadır. Bu sebeple hangi alanlarda nasıl kullanılacağı, hangi şartlarda kullanılacağı, gelecekte ne olacağı gibi çerçevesel sınırlar mutlaka çizilmelidir.

2.2. Yapay Zekânın Olumlu ve Olumsuz Yönleri

Yapay zekâdan önce genel olarak Endüstri 4.0’ın yatırım, istihdam, teknolojik gelişmeler, yasal düzenleme ve politikalar, işgücü piyasası, üretim ve eğitim alanlarında değişiklikler yapacağı öngörülmektedir. Özellikle insan emeğine ihtiyacın giderek azalması, işgücü piyasasında vasıflı çalışanlara ihtiyacın giderek artması, vasıfsız çalışanların işsizliğinin artması, orta düzey vasıfta kayıp yaşanması olumsuz sonuçları vurgulamaktadır. Öte yandan yeni teknolojilerin yeni istihdam alanları ve meslek türleri ile istihdama katkı sağlayacağı öngörülmektedir (Çakır, 2018). Yapay zekânın gelecekte sağlık sistemlerinde kaynak tasarrufu, hasta güvenliğinin artırılması ve tedavi kalitesinin iyileşmesi hususlarında önemli rol oynayacağı beklenmektedir (Kannelønning, 2023). Yapay zekâ

organizasyonların operasyonel verimliliği artırmasına, ürün ve hizmetlerde yenilik yapmasına ve daha hızlı bilgiye dayalı kararlar almasına olanak sağlamaktadır (Zirar, Ali ve İslam, 2023).

Üretim sektöründe yapay zekânın kullanımında, istihdam edilecek uzmanların, becerilerini daha çok geliştirmek zorunda kalması gerekmektedir. Çünkü yapay zekâ kullanımının yaygınlaşması ile çalışanların sorumlulukları değişmekte ve temelden beceri farklılaştırması ve geliştirmesine gitmek zorunda kalınmaktadır (Krugh ve Mears, 2018). Ayrıca hem maliyet tasarrufu hem de operasyonel verimlilik nedenleriyle temel işlevleri devralarak finansal sistemin işleyiş biçimini hızla değiştiren yapay zekâ, hem sermaye yetkililerine hem de risk yönetimine yardımcı olacak şekilde gelişmektedir. Ancak yapay zekâ finansal sistemin döngüsellliği, belirsizliği ve güven ihtiyacı nedeniyle finansal sistemi istikrarsızlaştırabilmesi yönüyle risk barındırmaktadır (Daniélsson, Macrae ve Uthemann, 2022).

İş süreçlerinde yapay zekâ yöntemlerinin kullanılma yoğunluğu ve yapay zekânın benimsenmesi ile yapay zekâ kullanımı ve firma verimliliği arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur (Czarnitzki vd., 2023). Yapay zekâ ile ilgili bir araştırmada, yapay zekâ tabanlı kalite ve işe alımın, yapay zekânın benimsenmesini ve işveren itibarını olumlu etkilediği bulunmuştur (Kot, Iqbal-Hussain, Bilan, Haseeb ve Mihardjo, 2021). Keza sektörlerdeki yapay zekâ kullanım oranlarının artışı da bu bulguları destekler niteliktedir.

Yapay zekânın idari süreçlere entegre edilmesi ise devrim yaratabilir. Ancak yapay zekânın idari prosedürlere entegre edilmesinde şeffaflık ve veri kullanılabilirliğinin kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu hususta yapay zekâ verilerinin kapsamlı, temsili ve önyargısız, şeffaf olmasını sağlamak gerekmektedir. Bunun içinse birtakım zorluklar bulunmaktadır (Parycek, Schmid ve Novak, 2023). İK yöneticileri iş ve personel süreçlerinde doğru veri toplamak, eğitim, işe alım, oryantasyon, performans değerlendirme gibi işlevleri yapay zekâ ile daha verimli ve hızlı yürütmektedir (Gür, Ayden ve Yücel, 2019). Bu tarz hem olumlu hem olumsuz noktaların varlığında ise kurumlar dikkatli tercihlerde bulunmalıdır. Özellikle veri açıklığı ve kişisel verilerin korunması gibi çeşitli sorunlar doğurması olasıdır.

Yapay zekâ ile işe alımda objektiflik sağlanmaktadır. Ancak çalışanların geçmiş deneyimleri önyargı ya da ayrımcılıkla şekillenmişse yapay zekâ algoritması da bu durumdan olumsuz etkilenebilmektedir. Örneğin Amazon yöneticileri geçmişte erkek çalışanlara daha yüksek puanlar verdiği için Amazon'un işe alım algoritması da erkeklere daha yüksek puanlar vermiştir. Ya da algoritmalarda birinin işi ile evi arasındaki mesafe ön plana çıkarılabilmektedir. Bu durumlar insan merkezli bakış açısıyla bakıldığında ayrımcılığa neden olmaktadır. Ayrıca çalışma program ve

vardiyalarının da yapay zekâ ile belirlenmesi çalışanların iş planlama sürecini optimize etse de müzakere ve sosyal değişimin önüne geçerek katılık sağlamaktadır. Robotik süreç otomasyonu olarak da bilinen bir diğer uygulama ise çalışanları sürekli gözetleyerek görevlerin daha verimli yerine getirilmesi için tasarım yapmaktadır. Diğer bir deyişle yalnız üretimde işçilerin yaptığı görevleri devralmaktadır (ILO, 2023). İK profesyonelleri istihdam edilebilirlik için dijital becerilerin önemini vurgulamaktadırlar. Aksi halde işgücünün, istihdam yarışında geri kalarak kayıp yaşayacaklarını belirtmektedirler (Özyılmaz Misican, 2020).

Çalışma yaşamını zaman ve mekân bağlamından koparan yeni teknolojiler iş ve özel yaşam dengesini de bozma potansiyeline sahiptir (Narayan ve Narayan, 2020). Çalışma ortamının denetim ve gözetiminin sensör ve kameralar aracılığıyla yapılması güvenlik faydası sağlasa da mahremiyet yok sayılmakta ve çalışanların sürekli gözetlenmesi strese neden olmaktadır (Yankın, 2019). Öte yandan yapay zekâ gelecekte insanlar adına, insanların sosyal tercihlerini içeren daha fazla karar verecektir. Bu tercihleri (bireylerin davranışlarının bencilliğini veya toplum yanlılığını) sosyal karşılaşmalarda insan davranışlarının tekrar tekrar gözlemlenmesi yoluyla öğrenebilirler. Böylece yapay zekâ eğitimlerinin dışsallığı eşitlikçi kararların payını artıracaktır (Klockmann, von Schenk ve Villeval, 2022). Hatta robotların, insanlarla etkileşim aracılığıyla öğrenme sürecinin çoktan başladığını söylemek yanlış olmayacaktır. Şöyle ki 2016 yılında üretilen Sophia adındaki insansı robot, 60'tan fazla yüz ifadesini taklit edebilmiş, etkileşim kurduğu kişileri tanıyabilmiş, hatta onlarla röportaj yapabilmıştır. Bu robotun insana benzer özellikleri o kadar dikkat çekmiştir ki BM Kalkınma Programı tarafından robot "İnovasyon Şampiyonu ve ilk insan olmayan robot" ifadesiyle tanımlanmıştır. Daha sonra robot Suudi Arabistan vatandaşlığına layık görülerek, ilk vatandaşlık kazanan robot olmuştur. 2016 yılında AB Parlamentosu taslak raporu, robotlar için yasal statü oluşturmak ve belirli hak ve yükümlülüklerle sahip elektronik kişilerin tanımlanmasını içermiştir. Diğer bir deyişle bu robotlar tüzel kişilik niteliğinde ele alınmıştır. Bu tanıma göre sensörler ya da bağlantı vasıtasıyla çevre ile alışverişe girebilen, özerklik kazanma potansiyeli olan, deneyim ve etkileşimle öğrenebilen, eylem ve davranışlarını çevreye uygun hale getirebilen robotlar, akıllı robotlar olarak ifade edilmektedir (ILO, 2018b).

Genel olarak Endüstri 4.0'ın çalışma yaşamında neden olacağı değişimler, dijital yeteneklere ve vasıflı işgücüne ihtiyacın artması, vasıfsız işgücünde azalma yaşanırken, yeni iş ve meslek imkânlarının ortaya çıkması, esnek yapılanmaların öneminin artması, boş zaman tercihinin artması, iş sağlığı ve güvenliği önlemlerinin robotlarla desteklenerek artması, siber güvenliğin önem kazanması, fiziksel stresin psikolojik strese dönüşmesi, sendikaların önemsizleşmesi ve işgücü kutuplaşması şeklinde özetlenmektedir (Çakır, 2018).

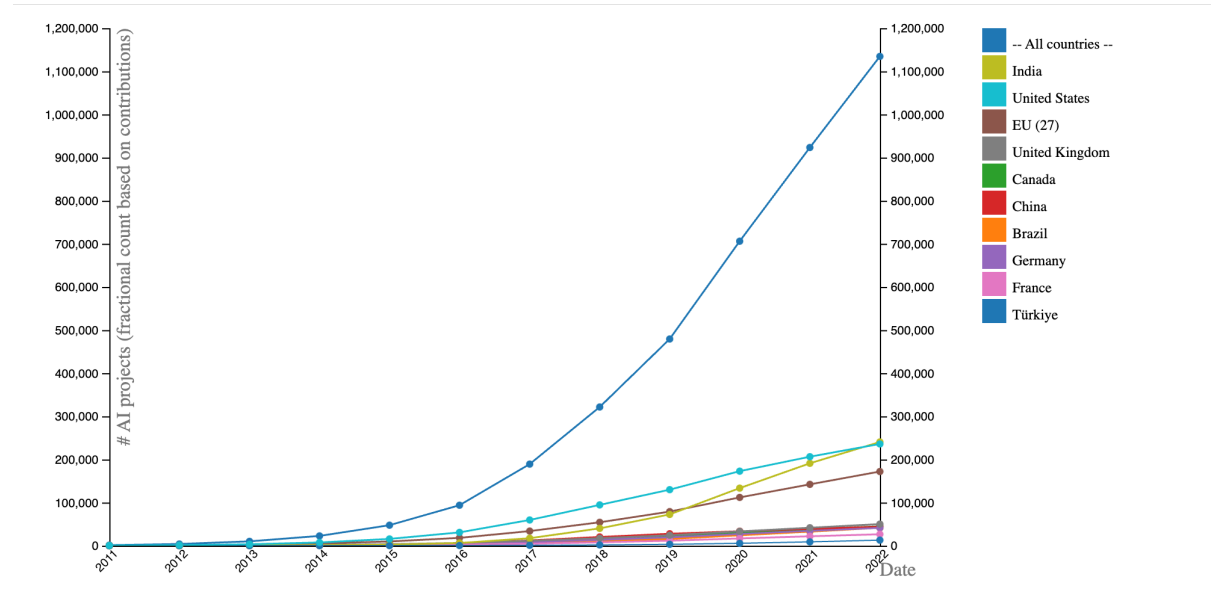
2.3. Türkiye’de Yapay Zekâ Kullanımı

Dünya’da olduğu gibi Türkiye’de de chatbot’ların işe entegrasyonu oldukça yaygın hâle gelmiştir. Türkiye’de chatbot özellikle bankacılık ve finans, e-ticaret, medya, eğence, otomotiv ve hizmet sektöründe kullanılmaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, 2023). ChatGPT gerçek zamanlı olarak kullanıcılarla iletişim kurabilmekte, matematik ifadeleri çözebilmekte, herhangi bir konuda metin yazabilmektedir. Bu bağlamda müşteri hizmetleri, finans ve e-ticaret sektörlerinde tercih edilmesinin yanı sıra öğrenciler tarafından ödev ve makale yazımında da kullanılmaktadır. ChatGPT’nin kaynak gösterilmeksizin kullanımı etik sorunlara neden olarak intihale yol açabilmektedir. Ayrıca yanlış bilgi yayma ve bireylerin kimliğine bürünme gibi kötücül kullanımları endişeye yol açmaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, 2023).

OECD’nin açık verilerinde Türkiye’ye bakıldığı zaman (Türkiye’den 70000 ila 100000 arası anket yanıtı toplanmıştır.); akademik yapay zekâ araştırmalarının çoğu üniversitede yıllar geçtikçe artış gösterdiği görölmektedir. Örneğin İstanbul Teknik Üniversitesi 2022 yılında kümülatif olarak 7000’den fazla akademik yayın yapmıştır. Buna karşın Türkiye yapay zekâ proje geliştirmelerinde çoğu Avrupa ülkesi ve Amerika gibi gelişmiş ülkelerin çok altında kalmaktadır. Tüm ülkelerde toplam 1 milyon 100 binden fazla proje geliştirmesi bulunmaktadır. Bu proje geliştirmelerinde Türkiye’nin payı ise %1’in çok altındadır (bknz. Şekil 1).

Şekil 1. OECD Ülkelere Göre Proje Geliştirmeleri

Contributions to AI projects by country and project impact

Kaynak: OECD.AI (2023b). Github Tarafından Sağlanan Açık Veri. www.oecd.ai

Yine aynı verilere göre; Türkiye’de yapay zekâya yönelik iş alanları ve yeteneklerin yoğunlaşması yıllara göre düşüş göstermektedir. Bir başka deyişle iş fırsatları ve bunlara yönelik kariyer entegrasyonunda yapay zekâ yeterliklerinin azalması söz konusudur. 2018 yılında bu oran %36 iken 2022 yılında %18’in altına düşerek %50’den fazla bir düşüş yaşamıştır. Bu bulgu çeşitli sektörel ihtiyaçlar, alan profesyonellerinin kariyer gelişimindeki hedefleri, yapay zekânın popülaritesi gibi argümanlarla tartışılmaya açık ve üzerine araştırılması gereken önemli noktalardan biridir. Ayrıca Türkiye’de 2020 yılına kadar yapay zekâ yatırımları 20 milyon dolar bandında ilerlerken 2020 yılından sonra hızlı bir yükseliş göstererek 2 milyar 400 milyon dolar yatırıma ulaşmıştır. Bu hızlı yükseliş ile birlikte çeşitli geliştirmeler akademik araştırmaların ihtiyaçlarını da göz önüne sermektedir. Bir diğer önemli nokta ise nüfusta yapay zekâ kullanımının dağılımıdır. 2022 yılı verilerine göre 24 yaş altı nüfusun %12,5’i; 25-34 yaş arası nüfusun %62,5’i; 35-44 yaş arası nüfusun %25’i; 45-54 yaş arası nüfusun %16,6’sı; 55-64 yaş arası nüfusun %10,6’sı, 65 yaş üstü nüfusun ise %5’i yapay zekâyı kullandıklarını ve getiri elde edebildiklerini ifade etmiştir. Yine bu nüfusun ise %95,83’ünü erkekler, %4,17’sini kadınlar oluşturmaktadır (OECD, 2023b).

2.4. Yapay Zekâya İlişkin Türkiye’deki Politika Önerileri

Yaşanan teknolojik gelişmeler ve dönüşümler işgücü piyasasında dönüşüme yol açmıştır. Devletler bu dönüşümlerin dinamiklerini geliştirmek ve işgücü piyasasındaki uyumsuzlukları gidermek için harekete geçmelidir. Özellikle sosyal korumayı ve özlük haklarını sağlamalı, insana yakışır işleri artırmalı ve ifade özgürlüğünü sağlamaya yönelik politikalar üretmelidirler (Akar ve Meçik, 2021).

Türkiye 2021-2025 Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi (UYZS)’ne göre benimsenen politikalar 6 etki alanında toplanmaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, 2021: 14-15).

Bu politikalar:

“1-YZ alanında ileri becerilere sahip uzmanların yetiştirilmesi ve bu bağlamda eğitim sisteminin uyumlaştırılması,

2-YZ alanında AR-GE çalışmalarının artırılması, girişimciliğin geliştirilmesi, yüksek nitelikli kaliteli veriye ve teknik altyapıya erişimin sağlanması,

3-YZ alanı için uygun bir etik ve hukuki çerçeve oluşturulması,

4-YZ alanında uluslararası iş birliklerinin geliştirilmesi,

5-YZ’nin istihdam ve meslekler üzerindeki etkisinin yönetilmesi,

6-Kurumların ve firmaların YZ uygulamalarıyla dönüştürülmesi” şeklindedir.

UYZS’ye göre uzmanların ve alan profesyonellerinin geliştirilmesine yönelik bazı stratejiler ve politikalar geliştirilmiştir. Yükseköğretim Kurulu (YÖK)’na bağlı üniversitelerde bu eğitim alanlarına

yönelik ön lisans ve lisans düzeyinde meslek unvanı programlarının açılması da bir başka önerilebilecek önemli bir alan olabilir. Bunun yanında yapay zekâya yönelik akademik araştırmaların çeşitlenmesi ve multidisipliner bakış açısıyla ele alınması da eğitim sistemlerindeki kaliteyi artırabilir ve yaygınlaştırabilir.

2.4.1. ILO ve OECD'nin Yapay Zekâya İlişkin Politika Önerileri

Devletler teknolojinin kullanım ve yönetiminde insana yakışır iş için yaşam boyu öğrenmenin evrensel hakkına tabi olarak çalışanların yeniden beceri kazanmalarına olanak sağlayacak politikalar geliştirmelidir. Özellikle gençlerin eğitim hayatından işe geçişte desteğe ihtiyacı bulunmaktadır. Yaşlı çalışanlar için ise aktif kalabilecekleri bir hayat boyu öğrenme süreci geliştirilmelidir (ILO, 2023). ILO (2018a) yapay zekânın yaygınlaşmanın yarattığı olumsuz sonuçlara karşı çeşitli politika önerilerinde bulunmuştur. Bu politikalar:

1.İşgücünün eğitilmesi, desteklenmesi ve aynı zamanda yeni teknolojiden faydalanılmasının desteklenmesi gerekmektedir.

2.Rekabet ortamının korunması, firmalar arasında eşit alanın garanti edilmesi gerekmektedir.

3.Hem çalışma dünyasında süregelen dönüşümün etkilerini hem de gelir eşitsizliklerinin derinleşmesini azaltmak amacıyla mevcut vergi ve sosyal koruma sistemlerinin güçlendirilmesi gerekmektedir.

4.Teknolojinin geniş çapta paylaşılması için uluslararası iş birliğinin ve sosyal diyalogun geliştirilmesi gerekmektedir.

Ayrıca ILO (2018b) yapay zekâ ve iş analitiği aracılığıyla çalışanların denetlenmesinin, performans ve faaliyetlerinin yakından izlenmesinin keyfi ayrımcı sonuçlara yol açabileceği konusuna dikkat çekmektedir. Bu bağlamda ayrımcılığın olmaması, çalışanların ruhsal ve fiziksel sağlıklarının bitkinlik ve risklere karşı korunması, yönetim yetkilerinin kullanımının sınırlandırılması ve işyerinde kötü amaçlı izlemeye karşı birtakım kuralların düzenlenmesi gerektiğini belirtmiştir.

Bunların yanı sıra ILO (2018c) teknolojik işsizliği engellemek ve yeni teknolojilere uyumu kolaylaştırmak için yeniden yapılandırılmış bir sosyal sigorta sistemi ile finansmanı sağlanan bir eğitim hakları sistemi önermiş ve genişletilmiş sigorta sistemlerine sahip olan ülkeleri vurgulamıştır. Örneğin, Fransa 2015 yılında başlattığı ve 2017'de genişlettiği "kişisel aktivite hesabı" ile çalışanlara 7 yıllık süre boyunca 150 saate kadar eğitim hakkı vermektedir. İsveç'te ise eğitim, geçici çalışma iznine tabidir.

ILO başka bir raporunda, üretken yapay zekâ uygulamalarının yaygın olarak kullanıldığı yarı profesyonel mesleklere ve büro işlerine dikkat çekmektedir. Bu mesleklerde özellikle yüksek gelirli ülkelerde otomasyon sonucu işten çıkarmaların yaşanacağını bulmuştur. Sonuçlara göre düşük gelirli

ülkelerin yalnızca yüzde 0,4'ü bu sorunu yaşarken, yüksek gelirli ülkelerde bu oran yüzde 5,5'e çıkmaktadır. Ancak işten çıkarmalarda kadınların erkeklere göre iki kattan fazla etkilendiğini bulmuştur. Bu nedenle potansiyel işten çıkarmaların olmaması adına, çoğunlukla kadınların çalıştığı çağrı merkezlerine dikkat çekmektedir. Toplu işten çıkarmaların olmaması için, işçi ve işverenler arasında müzakere yürütülmesi, işten çıkarma yerine çalışanların eğitiminin teşvik edilmesi ve yetkili makamlara bildirilmesi gereğini vurgulamaktadır (Gmyrek, Berg ve Bescond, 2023).

OECD (2023c) ise hükümetler için yapay zekâ kullanımına yönelik 3 önemli politika önermiştir. Bunlar:

1. Düşük ücretli çalışanların desteklenmesi: Asgari ücret ve toplu pazarlık gibi ücret politikaları, vergi ve sosyal yardım sistemi aracılığıyla doğrudan destek verilmesi.

2. Koruma önlemleri: Yapay zekânın güvenilir kullanımına yönelik somut politikaların eyleme geçirilmesi, yapay zekânın işgücü piyasalarında kapsayıcılığının sağlanması.

3. Yapay zekâ için işgücü eğitimi: Yapay zekâ becerilerinin eğitime entegre edilmesi ve yapay zekâ ile işgücü çeşitliliği desteklenmelidir.

Güncel bir başka politika ise Türkiye'nin de aralarında bulunduğu 42 ülkenin 5 politika üzerinde anlaşmasıdır (OECD, 2023c):

1. Yapay zekâ kapsayıcı bir şekilde büyümeli, sürdürülebilir kalkınmayı ve refahı teşvik etmeli, insanlara ve dünyaya fayda sağlamalıdır.

2. Yapay zekâ sistemleri insan haklarına, hukukun üstünlüğüne, demokratik fikir ve değerlere saygı gösterecek şekilde tasarlanmalı ve adil bir toplum için uygun önlemleri içermelidir.

3. İnsanların, yapay zekâ etkileşimlerini anlamalarını ve sonuçlarını tartışmalarını sağlamak adına yapay zekâ sistemleriyle ilgili şeffaflık sağlanmalı ve sorumlu açıklamalar yapılmalıdır.

4. Yapay zekâ sistemleri daima sağlam, emniyetli ve güvenli bir şekilde çalışmalı ve potansiyel riskler sürekli olarak değerlendirilerek yönetilmelidir.

5. Yapay zekâ sistemlerini geliştiren, dağıtan veya işleten bireyler ve kuruluşlar, yukarıdaki ilkeler doğrultusunda bunların düzgün işleyişinden sorumlu tutulmalıdırlar.

Bu anlaşmaya yönelik olarak ise OECD şunları tavsiye etmektedir:

- Güvenilir yapay zekâda yeniliğin teşviği için AR-GE yapılmalı, kamu ve özel yatırımları kolaylaştırılmalıdır.
- Erişilebilir yapay zekâ ekosistemleri dijital altyapı ve teknolojiler ile veri ve bilgi paylaşımına dair mekanizmalarla teşvik edilmelidir.
- Güvenilir yapay zekâ sistemlerinin yolunu açacak bir politika ortamı oluşturulmalıdır.

- Adil bir geçiş sağlamak için insanlar yapay zekâ becerileriyle donatılmalı ve çalışanlar desteklenmelidir.
- Bilgiyi paylaşmak, yapay zekânın sorumlu yönetimine yönelik çalışmak ve standartlar geliştirmek için sektörler arasında iş birliği yapılmalıdır.

Çeşitli politika tasarıları ve önerilere bakıldığında genel olarak yapay zekânın olumlu yönde açık ve şeffaf desteklenmesi ve geliştirilmesi üzerinde durulmaktadır. Yapay zekânın kullanım sıklığının yaygınlaşması gerçeği ile de bu şekilde bir yaklaşım ve politika önerileri yerinde bir yol gösterici mekanizmadır. Özellikle kurumların, devletlerin ve bireylerin yapay zekâyı kullanma noktasındaki çekincelerine ışık tutabilmek önemli bir husustur.

3. SONUÇ

2000’li yıllarla birlikte yaşanan nesnelere interneti, robot teknolojileri ve yapay zekâ gibi teknolojik gelişmeler, Endüstri 4.0’ın diğer bir deyişle Dördüncü Sanayi Devriminin oluşmasına zemin hazırlamıştır. İş hayatında verimliliği artıran, hata payını azaltan, daha az hammadde ve enerji tüketimi ile daha sürdürülebilir ürün ve hizmet üretimine olanak sağlayan yeni teknolojiler, çalışma yaşamına entegre edilmeye başlamıştır. Bu araştırmada çalışma yaşamında giderek yaygınlaşan yapay zekâ konusu işlenmiştir. En genel tanımıyla yapay zekâ, bilgisayar kontrolünde bir robotun ya da bilgisayarın bilişsel yetenekleri, zeki canlılara benzer şekilde yürütme yetisini ifade etmektedir. Chatbot’lar gibi üretken yapay zekâ kullanımının yaygınlaşması, maliyetlerin düşüşü ve yapay zekâ becerilerine sahip çalışanların artışı nedeniyle ILO (2023a) OECD ülkelerinin yapay zekâ devrimi eşliğinde olduğunu vurgulamaktadır. Ülkemizde de yapay zekânın kullanımı oldukça yüksektir. Yapay zekâ destekli chatbot’lar ülkemizde, e-ticaret, bankacılık, finans, otomotiv, eğlence, medya ve hizmet sektörlerinde kullanılmaktadır. Müşterilerle eş zamanlı iletişime olanak sağlayan, hızlı bir şekilde matematiksel verileri çözebilen chatbot’lar çalışma yaşamında oldukça kolaylık sağlamaktadırlar.

Yapay zekâ kullanımının kârlılık, verimlilik, objektiflik ve sürdürülebilirlik gibi olumlu katkılarının oluşu işveren ve sermayedarları teşvik etse de çalışanlar ve sendikalar işsizlik korkusu ile yeni teknolojilerin kullanımına ön yargı ile yaklaşmaktadırlar. Yapay zekânın ve genel olarak Endüstri 4.0’ın en temel eleştirilerinden biri bu yönüyle karşımıza çıkmaktadır. Çünkü sürekli ve hızla değişen teknolojiler, yaşlı ya da genç fark etmeksizin nüfusun tüm grupları arasında beceri boşluğu oluşturmaktadır. Yeni teknolojilerin kullanımı özellikle vasıflı işgücüne karşı talebin artmasına yol açarken, vasıfsız işgücünün işsizliğine zemin hazırlamaktadır. Bu bağlamda adaptasyon ve işsizlik sorunun yaşanmaması için yeni teknolojileri sadece çalışma yaşamına değil, eğitime de entegre eden, yaşam boyu öğrenme misyonunu pekiştiren politikalara ihtiyaç duyulmaktadır. Yapılan araştırmalar

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi

Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1376452

BANÜSAD, 2023; 6 (CEEİK 2023 Özel Sayısı), 45-62

yapay zekâ gibi yeni teknolojilerin yalnızca düşük enflasyon seviyesinde istihdamı artırdığını göstermektedir. Bu araştırmalar yeni teknolojilerin işsizliğe neden olmaması adına enflasyonun dengede tutulması gerektiğini göstermektedir. Öte yandan hızla değişen çalışma yaşamı ve rekabet nedeniyle gelir adaletsizliğinin pekişmemesi için sosyal korumanın güçlendirilmesi ve vergi adaletine yönelik düzenlemeler de gerekmektedir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yeni teknolojiler hızla eğitim ve çalışma yaşamına entegre edilmektedir. ILO ve OECD, ülkelerin, organizasyonların ve işgücünün bu teknolojik yarışta geri kalmaması için yapay zekâyâ ilişkin politika önerilerinde bulunmuştur. Bu politika önerileri, işgücünün eğitilmesi ve korunması, vergi ve sosyal koruma sistemlerinin güçlendirilmesi, yapay zekâ teknolojilerine erişim için sektörlerin iş birliği ve uluslararası iş birliği, AR-GE yatırımlarının artırılması, yapay zekânın güvenli, sürdürülebilir ve kapsayıcı kullanımına yönelik politikalar üretilmesi başlıklarında özetlenebilmektedir. Ülkemizde de Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi öncülüğünde yapay zekânın kullanımına, gelişimine ve desteklenmesine yönelik çeşitli politikalar sunulmuştur. Bu politikalar: yapay zekâ ile eğitimin uyumlu hale getirilmesi, AR-GE çalışmalarının artırılması, uluslararası iş birliğinin pekiştirilmesi, yapay zekâ kullanımına ilişkin hukuki çerçeve çizilmesi, kurumların yapay zekâ ile dönüştürülmesi, yapay zekânın istihdama ve mesleklere etkilerinin yönetilmesi başlıklarında ifade edilebilmektedir. Ülkemizde yapay zekâyâ yatırımın gitgide artması bu alana verilen önemi göstermektedir. Öte yandan yapay zekâ ile ilgili akademik araştırmalar hız kazansa da bu alanda geliştirilen projeler oldukça azdır. Türkiye'nin yapay zekâ ile ilgili ürettiği projelerin tüm dünyadaki payı %1'in altındadır. Bu sebeple eğitimde yapay zekâyâ yönelik mesleki unvanların çeşitlenmesi, eğitimlerinin yaygınlaşması ve kamu kurumlarınca desteklenmesi de ihtiyaç duyulan başka bir husustur. Özellikle yapay zekânın kullanımının hızla devam edeceği ve geniş kitlelere günden güne yayılacağı gerçekliği ile kurumlar, gerekli aksiyonları almalı ve kullanım sınırlarını belirlemelidirler. Akademik olarak da yapay zekâyâ yönelik araştırmaların farklı konular ile ilişkisi çeşitlendirilmeli ve multidisipliner bakış açısı ile bu alan araştırılmalıdır. 2022 yılında ülkemizde yapay zekâ kullanımının demografik özelliklere göre dağılıma bakıldığında yapay zekânın en fazla 25-34 yaş arası nüfusta (%62,5) kullanıldığı görülmektedir. Bu veri ülkemizde yaşam boyu öğrenme misyonunun pekiştirilmesi, yapay zekânın eğitime ve çalışma yaşamına entegre edilmesi gerekliliğini vurgulamaktadır. Yine aynı verilere göre yapay zekâyı erkeklerin %95,83'ü kullanırken, kadınların yalnızca %4,17'sinin kullandığı görülmektedir. Bu hususta kadınların yapay zekâyâ erişimi desteklenmeli, kadınların yapay zekâyâ ilgilerini artırmayı sağlayacak eğitimler düzenlemeli, mentorluk, danışmanlık ve sertifika programları ile girişimcilik teşvikleri artırılmalıdır.

Bir diğer nokta ise yapay zekânın düzenli olarak gelişmesi ve geleceğini öngörmekte yaşanan zorluklardır. Özellikle 2006 yılında yapay zekâ ve insan karşılaştırmasına yönelik çalışmalara

bakıldığında, yapay zekânın 18 yılda ne kadar ilerlediği anlaşılmaktadır. Haliyle bugünden itibaren 18 yıl sonra olacak yenilikleri de öngörmek güçleşmektedir. Geçmiş çalışmalarda yapay zekâ, insan kadar esinlenemeyen, dolayısıyla üretken olmayan ve uyum için dışarıdan kontrol gerektiren bir zekâ türü olarak ifade edilirken, günümüzde ChatGPT gibi üretken yapay zekâ uygulamalarının geçmiş eserler, bilgiler ya da insanların tercihlerinden esinlenerek, yeni fikirler hatta yeni eserler üretebildiği görülmektedir.

Yapay zekânın geleceği ile ilgili bir diğer husus ise işe alım süreçlerinde karşımıza çıkmaktadır. Yapılan araştırmalar işe alım süreçlerinde yapay zekânın daha objektif karar verdiğini ancak bireylerin geçmiş donanımları, deneyimleri ayrımcılıkla şekillendiğinde yapay zekânın da objektiflik sağlamadığını ortaya koymaktadır. Bu konuda yapılan çalışmalar gelecekte gözlem konusunda da yapay zekânın eğitilebileceğini, hatta yapay zekânın insanların tercihlerini gözlemleyerek doğru ya da yanlış olan konusunda etik hareket edebileceği öngörülmektedir. Bu sebeple çeşitli hükümetler, kurumlar veya kişiler yapay zekâyâ yönelik kaygılarını ifade etmektedir. Bunlar için de ILO ve OECD gibi kurumlar politika önerileri ve çeşitli anlaşmalar geliştirmektedir.

Bu araştırma ile yapay zekâyâ yönelik çalışmaların destekleneceği, yeni çalışma alanlarına ışık tutulacağı ve literatüre yeni tartışma konuları kazandırılacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Acemoglu, D., ve Restrepo, P. (2020). Robots and jobs: Evidence from US labor markets. *Journal of political economy*, 128(6), 2188-2244.
- Acemoğlu, D., Auator, D., Hazell, J. & Restrepo, P. (2022). Artificial Intelligence and Jobs: Evidence from Online Vacancies. *Journal of Labor Economics*, 40(S1), 293-340.
- Adaş, E. ve Erbay, B. (2022). Yapay zekâ sosyolojisi üzerine bir değerlendirme. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 21(1), 326-337.
- Akar, İ. & Meçik, O. (2021). Çalışma Yaşamında Yenilikler: Pandemi ile Dijitalleşme Deneyimi. *Journal of Life Economics*, 8(4), 403-411.
- Anitha, K. ve Shanthi, V. (2021). A Study on Intervention of Chatbots in Recruitment. In *Innovations in Information and Communication Technologies-2020*, Delhi, India (ICT-2020), 67-74, Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-66218-9_8.
- Czarnitzki, D., Fernández, G. P. ve Rammer, C. (2023). Artificial intelligence and firm-level productivity. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 211, 188-205, ISSN 0167-2681, <https://doi.org/10.1016/j.jebo.2023.05.008>.
- Çakır, N. N. (2018). Endüstri 4.0 ve Çalışmanın Geleceği. *Ejovoc (Electronic Journal of Vocational Colleges)*, 8(2), 97-105.
- Danielsson, J., Macrae R. ve Uthemann A. (2022). Artificial Intelligence and Systemic Risk. *Journal of Banking & Finance*, 140, ISSN 0378-4266, <https://doi.org/10.1016/j.jbankfin.2021.106290>.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi

Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1376452

BANÜSAD, 2023; 6 (CEEİK 2023 Özel Sayısı), 45-62

- Ganiyu, I. O., Oyedele, O. O. ve Derera, E. (2021). Disruptions of the Fourth Industrial Revolution: Implication For Work-Life Balance Strategies. In *Future of Work, Work-Family Satisfaction, and Employee Well-Being in the Fourth Industrial Revolution* (pp. 189-199). IGI Global.
- Gür, Y. E., Ayden, C. ve Yücel, A. (2019). Yapay Zekâ Alanındaki Gelişmelerin İnsan Kaynakları Yönetimine Etkisi. *Fırat Üniversitesi Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(2), 137-158.
- Gmyrek, P., Berg, J. ve Bescond, D. (2023). Generative AI and jobs: A global analysis of potential effects on job quantity and quality, *ILO Working Paper 96* (Geneva, ILO). <https://doi.org/10.54394/FHEM8239>
- IFR (21.06.2022). Robot sales surge in Europe, Asia and the Americas <https://ifr.org/ifr-press-releases/news/robot-sales-surge-in-europe-asia-and-the-americas>
- ILO (2018a). The Economics of Artificial Intelligence: Implications For The Future Of Work. https://www.ilo.org/global/topics/future-of-work/publications/research-papers/WCMS_647306/Lang--En/Index.Htm
- ILO (2018b). Negotiating the algorithm: Automation, artificial intelligence and labour protection. Employment Working Paper No. 246. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_policy/documents/publication/wcms_634157.pdf
- ILO (2018c). Managing Transitions over the Life Cycle (Global Commission on the Future of Work – Issue Briefs 7). Geneva: ILO. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---cabinet/documents/publication/wcms_618169.pdf
- ILO (2023), Artificial Intelligence in Human Resource Management: A Challenge For The Human-Centred Agenda?. <https://doi.org/10.54394/OHVV4382>.
- Jia Q., Guo Y., Li R., Li Y.R. ve Chen Y.W. (2018). A Conceptual Artificial Intelligence Application Framework in Human Resource Management. In *Proceedings of The 18th International Conference on Electronic Business* (pp. 106-114). ICEB, Guilin, China, December 2-6.
- Kannelønning, M. S. (2023). Contesting Futures Of Artificial Intelligence (Ai) in Healthcare: Formal Expectations Meet Informal Anticipations. *Technology Analysis & Strategic Management*, 1-12.
- Kesayak, B. (2017). Endüstri Tarihine Kısa Bir Yolculuk, <http://www.endustri40.com/endustri-tarihine-kisa-bir-yolculuk/> (Erişim Tarihi: 07.09.2023).
- Klockmann, V., von Schenk, A., Villeval, M. C. (2022). Artificial Intelligence, Ethics, and Intergenerational Responsibility, *Journal of Economic Behavior & Organization*, Volume 203, Pages 284-317, ISSN 0167-2681, <https://doi.org/10.1016/j.jebo.2022.09.010>.
- Kot, S., Iqbal-Hussain, H., Bilan, S., Haseeb, M. ve Mihardjo, L. (2021). The Role of Artificial Intelligence Recruitment and Quality to Explain the Phenomenon of Employer Reputation. *Journal of Business Economics and Management*. 22(4), 867-883. 10.3846/jbem.2021.14606.
- Krugh, M. ve Mears, L. (2018). A Complementary Cyber-Human Systems Framework for Industry 4.0 Cyber-Physical Systems. *Manufacturing Letters*, 15, 89–92. doi:10.1016/j.mfglet.2018.01.003
- Mutascu, M. (2021). Artificial Intelligence and Unemployment: New Insights. *Economic Analysis and Policy*, 69, 653-667.
- Narayanan, A. ve Narayanan, L.R. (2012). An Empirical Study On Factors Affecting Work-Life Balance Of IT Professionals, *European Journal of Social Sciences*, 31(3): 302-313.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi

Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1376452

BANÜSAD, 2023; 6 (CEEİK 2023 Özel Sayısı), 45-62

- Nguyen, Q. P. ve Vo, D. H. (2022). Artificial Intelligence and Unemployment: An International Evidence. *Structural Change and Economic Dynamics*, 63, 40-55, <https://doi.org/10.1016/j.strueco.2022.09.003>.
- OECD (2023a). The Impact of Ai on the Workplace: Main Findings from the Oecd Ai Surveys Of Employers And Workers. Erişim yer: <https://oecd.org/employment-outlook/2023/> Erişim tarihi: 12 Ekim 2023.
- OECD (2023b). Live Data. Erişim yeri: <https://oecd.ai/en/dashboards/countries/Turkey> son erişim tarihi: 12 Ekim 2023.
- OECD (2023c). Forty-Two Countries Adopt New OECD Principles On Artificial Intelligence. Erişim yeri: <https://www.oecd.org/science/forty-two-countries-adopt-new-oecd-principles-on-artificial-intelligence.htm> Erişim tarihi: 12 Ekim 2023.
- Özsoylu, A. F. (2017). Endüstri 4.0. *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(1), 41-64.
- Özyılmaz Misican, D. (2020). İnsan Kaynakları Profesyonellerin Perspektifinden Dijitalleşen Çalışma Hayatında Yapay Zekâ. *Journal of Academic Value Studies*, 6(2), 152-175.
- Parycek, P., Schmid, V. ve Novak, A. S. (2023). Artificial Intelligence (AI) and Automation in Administrative Procedures: Potentials, Limitations, and Framework Conditions. *Journal of the Knowledge Economy*, 1-26.
- Pirim, A. G. H. (2006). Yapay Zeka. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 1 (1), 81-93. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jyasar/issue/19113/202842>
- Smith, T. (2019). Disruptive technology. Retrieved on 28 June, 2023 from: <https://www.investopedia.com/terms/d/disruptive-technology.asp>
- Taş, H. Y. (2018). Dördüncü Sanayi Devrimi'nin (endüstri 4.0) Çalışma Hayatına ve İstihdama Muhtemel Etkileri. *OPUS International Journal of Society Researches*, 9(16), 1817-1836.
- The World Economic Forum (2023). The Future of Jobs 2023. https://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_2023.pdf son erişim tarihi: 12 Ekim 2023.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, (Ağustos, 2021). Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi (UYZS) 2021-2025. <https://cbddo.gov.tr/SharedFolderServer/Genel/File/TR-UlusalYZStratejisi2021-2025.pdf> (Erişim Tarihi: 07.09.2023).
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (2023). Chatbot Uygulamaları ve ChatGPT Örneği <https://cbddo.gov.tr/SharedFolderServer/Genel/21.Chatbot-Uygulamas%C4%B1-ve-ChatGPT-%C3%96rne%C4%9Fi-De%C4%9Ferlendirme-Raporu.pdf> (Erişim Tarihi: 07.09..2023).
- Yankın, F. B. (2019). Dijital Dönüşüm Sürecinde Çalışma Yaşamı. *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergi*, 7(2), 1-38.
- Yawalkar, M. V. V. (2019). A Study of Artificial Intelligence and its Role in Human Resource Management. *International Journal of Research and Analytical Reviews (IJRAR)*, 6, 20-24.
- Zirar, A., Ali, SI ve İslam, N. (2023). İşçi ve İşyeri Yapay Zekasının (AI) Bir Arada Yaşamasi: Ortaya Çıkan Temalar ve Araştırma Gündemi. *Technovation*, 124, 102747.

TÜRKİYE’NİN ULUSLARARASI SOSYALİZASYONUNDA ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ KARAR VE GİRİŞİMLERİNİN SOSYAL POLİTİKA ÜZERİNE ETKİLERİ¹

Merve AKSU KAYA²

ÖZET

Faillerin verili bir topluluğun norm ve kurallarına dahil olma süreci şeklinde tanımlanan sosyalizasyon, yeni normların içselleştirilmesi sonucu ortaya çıkan uyumu temsil eder. Sosyal politika ise toplumun refah düzeyi ve kültürel yaşam koşullarının iyileştirilmesi adına gerçekleştirilen uygulama ve önlemler bütünü şeklinde ifade edilmektedir. Bu çalışma Türkiye'nin tam bağımsız bir aktör olarak modern uluslararası düzene dahil olma girişimleri ile yurt içindeki mevcut toplumsal ve ekonomik sorunların giderilmesinde benimsenen sosyal politika arasındaki ilişkiye dikkat çekerek sosyal politikanın uluslararası boyutunu öne çıkarma amacı taşımaktadır. Bu kapsamda İzmir İktisat Kongresi başta olmak üzere dönemin devletçilik anlayışı ve kalkınma planları, Kamu İktisadi Teşebbüsü ile 3008 sayılı İş Kanunu şeklindeki Erken Cumhuriyet Dönemi karar ve girişimlerinden oluşan sosyal politika uygulamaları incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Sosyalizasyon, Sosyal Politika, Uluslararası Düzen, Devletçilik

THE EFFECTS OF EARLY REPUBLICAN PERIOD DECISIONS AND INITIATIVES ON SOCIAL POLICY IN TURKEY’S INTERNATIONAL SOCIALIZATION

ABSTRACT

Socialization, defined as the process of agents' inclusion in the norms and rules of a given community, represents the harmony that emerges as a result of the internalization of new norms. Social policy, on the other hand, is expressed as the whole of practices and measures carried out in order to improve the wealth level and cultural living conditions of the society. This study aims to highlight the international dimension of social policy by drawing attention to the relationship between Turkey's attempts to be included in the modern international order as a fully independent actor and the social policy adopted to solve the current social and economic problems in the country. In this context, social policy practices

¹ 8-9 Eylül 2023 tarihinde Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, ÇEEİ bölümü tarafından gerçekleştirilen 22. Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Kongresinde sözlü olarak sunulmuştur.

² Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, maksu@bandirma.edu.tr

consisting of the decisions and initiatives of the Early Republican Period will be included through the analysis of the etatism understanding and development plans of the period, the State Economic Enterprises and the Labor Law No. 3008, especially the İzmir Economic Congress.

Keywords: *Socialization, Social Policy, International Order, Etatism*

1. GİRİŞ

Bu çalışma imparatorluk mirasına sahip bir aktör olarak Türkiye'nin uluslararası sisteme dahil olma/edilme sürecindeki sosyal politikaların bir incelemesini sunmaktadır. İnceleme konusu; imparatorluğun yıkılmasının ardından ulus-devlet formunda yeni uluslararası düzende kendine yer arayan Türkiye'nin yurtiçindeki toplumsal ve ekonomik sorunların giderilmesine yönelik uyguladığı sosyal politikalar bağlamında uluslararası sosyalizasyonun nasıl gerçekleştiği/farklılaştığı sorusu üzerinden yapılandırılmıştır. Bu bakımdan çalışmanın amacı Türkiye'nin uluslararası topluma uyumlanma sürecinde sosyal politikanın rolünü açığa çıkarmaktır.

Sosyalizasyon, aktörün yeni dahil olduğu uluslararası toplumda kendisini nasıl konumlandığı ile ilgili önemli kimlik tanımlamalarının yapıldığı bir süreçtir. Sosyalizasyon süreci, aktörün hem iç hem de dış politikalarını belirleyen aynı zamanda bu politikalardan etkilenen çok boyutlu bir süreç olarak kabul edilir. Uluslararası normlar, prensipler, uluslararası tarihi toplumsal yapısı ve yurtiçindeki sosyal ve ekonomik düzeylerin tamamı politika belirleme sürecinde etkilidir. Bu çalışma kapsamında sosyalizasyonun ulusal boyutu üzerinde durularak yurtiçindeki sosyo-ekonomik yapının iyileştirilmesine yönelik uygulanan sosyal politikalar incelenmektedir.

Bu inceleme yapılırken vaka analizi yönteminden faydalanılarak Türkiye'nin Erken Cumhuriyet Dönemi'ndeki belirli sosyal politika karar ve uygulamaları ele alınacaktır. Bu kapsamda giriş bölümünün ardından çalışmanın ikinci bölümünde sosyalizasyon ve sosyal politikaya ilişkin teorik çerçeveye yer verilecektir. Sosyalizasyon süreci incelemesinin yapılacağı üçüncü bölümde İzmir İktisat Kongresi, Devletçilik, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Kamu İktisadi Teşebbüsü (KİT) ve 3008 sayılı İş Kanunu şeklindeki 1923-1936 arası dönemde uygulanan karar ve politikalar ele alınacaktır. Çalışmanın sonuç bölümünde ise sosyal politikanın sosyalizasyon sürecindeki rolü ve önemine ilişkin bulgu ve değerlendirmelere yer verilecektir.

2. SOSYALİZASYON VE SOSYAL POLİTİKA: TEORİK ÇERÇEVE

Çalışmanın bu bölümünde sosyalizasyon ve sosyal politikaya ilişkin kavramsal ve kuramsal boyutlarının yer aldığı teorik çerçeve ele alınmaktadır. Sosyalizasyon kavramı sosyolojiden siyaset bilimine, uluslararası ilişkilerden tarih ve toplumsal cinsiyet çalışmalarına kadar sosyal bilimlerdeki

çoğu disiplinin araştırma gündeminde yer alan önemli bir kavramdır. Benzer biçimde sosyal politika da özellikle Sanayi Devrimi sonrası dönemde başta çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri olmak üzere sosyal bilimlerde giderek daha fazla önem atfedilen, kapsamı genişleyen ve disiplinler arası çalışılan bir alan haline gelmektedir.

2.1. Sosyalleşme: Kavramsal ve Kuramsal Boyut

Sosyoloji disiplini ve özel olarak sembolik etkileşimcilikte derin kökleri olan sosyalleşme kavramı; failerin, verili bir topluluğun norm ve kurallarına dahil olma süreci şeklinde tanımlanır (Alderson, 2001: 417). Bu yeni normların içselleştirilmesi sonucu ortaya çıkan sürdürülebilir uyumdur. Sosyalleşme, uluslararası normların benimsenmesinde failin sonuç odaklı mantıktan uygunluk mantığına geçmesi ile beraber zaman içinde herhangi bir maddi teşvik yahut yaptırımdan bağımsız olarak gerçekleşir (Checkel, 2005: 804). Ampirik anlamda sosyalleşme; toplumsal aktörler aracılığıyla formel, enformel ve kurumsal yollar ile öğrenme (*learning*), öğretme (*teaching*), ikna (*persuasion*), zorlama (*coersion*), kültürlenme (*enculturation*), kültürlenme (*acculturation*), aşılama (*instilment*) ve sosyal etki (*social influence*) gibi iletişimsel/sosyal araçlarla hem etken hem edilgen olarak yürüyen/yürütülen özneler arası ve/veya yapı temelli eylemler sürecidir (Tabak, 2017: 175).

Dilbilim ve dil edinimi, sosyal psikoloji, sosyal kimlik oluşumu ve grup normlarına uyum teorileri, gençler arasında temel siyasal yönelimlerin edinilmesi, toplumsal hareketlerin açıklanması ve uluslararası anlaşmalara uyum sağlamada utanç ve dışlanmanın rolü gibi çalışmaların³ merkezinde yer alan sosyalleşme; sosyal bilimlerde giderek daha fazla başvurulan bir kavram haline gelmektedir. Sosyalleşme, sosyoloji ve sosyal antropolojide, bireyin kültürel yapı ile ilişkisinde kültürel bağlamın bireyin bilişsel ve düşünsel kimlik gelişimini ne şekilde etkilediğini açıklamak, kültür ve değer aşılması/öğretimi süreçlerinin nasıl gerçekleştiğini anlamak için kullanılır. Bireyin çocukluktan itibaren toplumsal yaşamın hâkim normlarına uygun olarak nasıl sosyalleştirildiği, davranış kalıplarının nasıl öğretildiği inançların/değerlerin nasıl aşılandığı ve kabile toplumu, etnik ve ulusal toplum

---

³ İlgili çalışmalar için bkz. Bambi B. Schieffelin ve Elinor Ochs, *Language Socialization Across Cultures*, Cambridge: Cambridge University Press, 1986; John C. Turner, *Rediscovering the Social Group: A Self-Categorization Theory*, Oxford: Basil Blackwell, 1987; Rodney Napier, W., ve Matti K. Gershenfeld, *Groups: Theory and Experience*, 4. Bs. Boston: Houghton Mifflin, 1987; Richard E. Nisbett, ve Dov Cohen, *Culture of Honor: The Psychology of Violence in the South* Boulder, CO: Westview Press, 1996; Paul Allen Beck ve M. Kent Jennings “Family Traditions, Political Periods, and the Development of Partisan Orientations” *Journal of Politics* C.53, No:2, 1991; Abram Chayes ve Antonia Handler Chayes, *The New Sovereignty: Compliance with International Regulatory Agreements* Cambridge, MA: Harvard University Press, 1996; Andrew Moravcsik, “Explaining International Human Rights Regime?: Liberal Theory and Western Europe” *European Journal of International Relations*, C.1, No:2, 1995.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi

Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1378740

BANÜSAD, 2023;6 (CEEİK 2023 Özel Sayısı), 63-78

seviyelerine “*uygun bireyin*” nasıl yaratıldığıyla ilgilidir (Tabak, 2017: 177). Öte yandan toplumsal cinsiyet çalışmalarında sosyalizasyon mevcut cinsiyet rollerinin; bireyin toplumsal yaşama katılım süreçlerini nasıl etkilediğini ve davranışlarını nasıl yönlendirdiğini anlamlandırmak için başvurulan bir kavramdır (Sapiro, 1983).

Sosyalizasyonun yaygın kullanımının olduğu bir diğer alan ise siyaset bilimidir. Kavram alanda daha ziyade *siyasal sosyalizasyon* şeklinde kullanılırken; toplumsal düzen ve istikrarın temin edilmesi amacıyla rejimin meşruiyetini kabul eden yeni bireylerin yetiştirilmesi olarak tanımlanır (Yeşilorman, 2006: 1). Siyaset biliminde sosyalizasyonu bir süreç yaklaşımı olarak konumlandıran Alkan’a göre ise toplumsal ve siyasal çevre ile birey arasında hayat boyu devam eden doğrudan ve dolaylı etkileşimler aracılığıyla bireyin siyasal sisteme ilişkin tutum, davranış, görüş ve değerlerinin gelişmesi şeklinde tanımlanmaktadır (Alkan, 1989: 3).

Uluslararası İlişkilerdeki sosyalizasyon ise devletlerin uluslararası normları, kuralları ve tutumları benimsemesi ve bunlara uygun davranış kalıpları geliştirmelerine ilişkin sorgulamanın bir ürünü olarak kavramsallaştırılmıştır. Devletlerin uluslararası sosyalizasyon süreçlerinin nasıl gerçekleştiğini, nedenlerini ve sonuçlarını anlamaya ve açıklamaya ilişkin tüm çabalar kavramın disiplindeki gelişimine ivme kazandırmış ve farklı ekollerden sosyalizasyon yaklaşımlarının ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır.

Bununla birlikte ana akım uluslararası ilişkiler kuramları; sosyalizasyonu yapı/fail tartışması bağlamında sorunsallaştırmakta ve failin sosyalleşmesinden ziyade sosyalleştirildiğini esas alarak yapının etken, failin ise edilgen olduğunu destekler nitelikte bir kavrayış geliştirmektedir. Bu kavrayışın doğal bir sonucu olarak “*sosyalleştirici yapılar*” (*socialization agents*) sınıflandırılmış ve bunun devamında devletlerin iç ve dış politikadaki davranışlarını şekillendiren yapı odaklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Hegemon güçler ve uluslararası kuruluşlar olarak iki başlık altında çalışılan sosyalleştirici yapılardan hegemon gücün sosyalleştiriciliği, Ikenberry ve Kupchan’ın “*Socialization and Hegemonic Power*” çalışmasına dayandırılır. Buna göre hegemon; uluslararası sistemde sosyalleştirici bir yapı olarak konumlandırılır ve onun bir normu benimsemesi ve uygulaması sistemdeki diğer devletlerin de aynı normu benimsemesi ve uygulamasına neden olarak görülür (Finnemore ve Sikkink, 1998: 906). Bu süreç aynı zamanda hegemon gücün uluslararası sistemdeki diğer devletler üzerindeki kontrolünün hangi mekanizmalar aracılığıyla nasıl oluştuğunu, rızanın nasıl kazanıldığını ve sürdürüldüğünü de açıklar (Ikenberry ve Kupchan, 1990: 285).

Sosyalizasyona ilişkin kuramsal boyut genellikle rasyonalist teoriler ve konstrüktivist teoriler arasındaki güncel uluslararası ilişkiler tartışması bağlamında incelenmektedir (Schimmelfennig, 2000: 110). Rasyonalist teoriler; anarşik ve teknik bir doğaya sahip uluslararası sistemde sosyalizasyon

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi

Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1378740

BANÜSAD, 2023;6 (CEEİK 2023 Özel Sayısı), 63-78

çalışmalarının uluslararası politika incelemelerine uygun olmadığı ve devletlerin uluslararası kurumlar ile hegemonik normlara iktidar odaklı uyumunda sınırlı bir kullanımının olacağını ileri sürerler (Johnston, 2001: 492). Konstrüktivist teoride ise merkezi bir kavram olan sosyalizasyon; realist teorinin ortaya koyduğu şekilde anarşi durumunda devletin hayatta kalabilme kaygısı ile hegemon gücün zorlamasının nedensel ve araçsal bir sonucu olmaktan daha öte bir anlama sahiptir. Devletin uluslararası topluma üye olmasını belirleyen ve uluslararası norm, kural ve davranışların dışsal bir teşvik ya da baskı olmaksızın failin fikri ve zihinsel içselleştirmesine dayanan bir süreçtir.

Klasik realizmde, sistemin büyük aktörleri tarafından paylaşılan meşruiyet duygusu barışçıl düzenin tesis edilmesinde önemli bir unsur olarak görülürken bu ortak anlayışın yokluğu başka bir ifadeyle aktörler arasında heterojenliğin varlığı sistemi çatışma ve savaşa eğilimli hale getirir. Bu bakımdan sosyalizasyon sürecinde yer alan taklit etme, rol oynama şeklindeki mekanizmalar sistemdeki aktörlerin benzeşmesine/homojenliğine katkıda bulunarak sistemdeki güvenlik sorununun aşılmasına yardımcı olur (Alderson, 2001: 428). Bu nedenle klasik realistler sosyalizasyona araçsal bir önem atfeder. Neorealizmde ise sistemdeki kısıtlamalar hali hazırda benzer birimler meydana getirdiğinden heterojenlik sorun olarak görülmez. Bu yaklaşıma göre sosyalizasyon, anarşi koşullarında yaygın ve kaçınılmaz bir süreç olarak tasvir edilir.

Uluslararası ilişkilerde gerçekliğin sosyal inşasını merkeze alan konstrüktivizm, 1980'lerden itibaren disiplinin ana akım teorilerine yönelik giriştiği epistemolojik, normatif ve özellikle ontolojik meydan okumaları sonucu alanda öne çıkan yaklaşımlardan biri haline gelmiştir. Soğuk Savaş'ın bitimiyle gelişimi ivme kazanan ve çeşitli sosyal bilim ve siyaset teorilerinden beslenen konstrüktivizm, uluslararası ilişkilerin sosyo-kültürel yapısına dikkat çekerek bu yapıda meydana gelen değişikliklerin aktörlerin kimlik ve tercihlerini dönüştürebileceği iddiasında bulunmuştur (Rumelili, 2018: 151). Uluslararası siyasette normatif-kültürel yapıların da materyal yapılar kadar etkin rollere sahip olduğu, aktör kimliklerinin siyasi davranışları şekillendirdiği ve aktör ile yapı arasında karşılıklı birbirlerini teşkil eden bir ilişki bulunduğunu vurgulayan konstrüktivistler; hem meta-teorik düzlemde hem de ampirik alan araştırmaları aracılığıyla uluslararası siyasetin farklı boyutlarını ortaya koymaya çalışmışlardır (Reus Smit, 2019). Bu bakımdan konstrüktivist teorinin düşün evreni, uluslararası tarihi toplumsal yapısının nasıl oluştuğu, bu yapı içerisindeki unsurların neler olduğu ve hem birbirleriyle hem de yapı ile nasıl bir ilişkiye ve etkileşime sahip olduğu sorularını yanıtlar. Bu yanıtlar, aynı zamanda konstrüktivizmin sosyalizasyon meselesine ilişkin nasıl bir bakış açısı kazandıracağına yönelik teorik çerçeveyi sunar.

Konstrüktivist teoride sosyalizasyon kapsamı ve gelişimi bağlamında diğer teorilere kıyasla çok daha merkezi bir konuma sahiptir. Teoride 1990 sonrası yaygınlaşan ve Waltz'un yaklaşımına ilişkin eleştirel çalışmalar üzerinden gelişen literatürde sosyalizasyon; failin uluslararası toplumca tercih edilen normları benimseyerek davranışlarını değiştirmeye ikna edildiği sosyal bir süreç olarak kabul edilmiştir (Finnemore and Sikkink, 1998: 902). Normların içselleştirilmesiyle birlikte yalnızca davranışların değil aynı zamanda kimlik ve çıkarların da yeniden üretilmesini teşvik eden bu süreç; tüm bu farklılaşmalar için faili cesaretlendirmekte ve eski olanı geride bırakması yeni olanı ise sahiplenmesini ikna temeline dayandırmaktadır (Harrison, 2004: 528). Bununla birlikte konstrüktivizmde failin davranışlarındaki değişimin öncülü olarak sosyal etkileşimin öne çıkarılması, sosyalizasyonun nedensel bir süreçten azade sosyal, ilişkisel ve kurucu bir süreç olarak konumlandırıldığını ortaya koymaktadır.

Disiplinde; rasyonalist ve konstrüktivist sosyalizasyon yaklaşımlarını eleştiren ve bunlara alternatifler sunarak spesifik sosyalizasyon temsilleri geliştiren düşünce okulları da mevcuttur. Eleştirel Sosyalizasyon başlığı altında değerlendirilen bu literatür, sosyalizasyonun hem iç hem dış dinamiklere sahip, inişleri ve çıkışları olan, pürüzleri bulunan, soru işaretlerini beraberinde getiren bir süreç olduğunu iddia eder ve bu süreçteki tarihsel koşullar ile inanışların görmezden gelinemeyeceğini vurgular. Eleştirel Teori, İngiliz Okulu, Postkolonyalizm, Feminizm ve Tarihsel Sosyoloji şeklindeki kuramların temel kavram ve argümanları Eleştirel Sosyalizasyon yaklaşımının genel çerçevesini sunmakla birlikte sosyalizasyonun tahakküm ilişkilerini sürdüren bir olgu olabileceği iddiasını sorunsallaştırır. Bu yaklaşıma göre sosyalizasyon; sistemin kurucuları tarafından sistem dışında görülen aktörlerin müdahale ve kontrole açık mekanizmalar aracılığıyla sistem içine dahil edilirken aynı zamanda var olan eşitsiz yapıyı perçinleyen bir süreç olarak tasvir edilir.

2.2. Sosyal Politika: Kavramsal ve Kuramsal Boyut

Sosyal politika ulusal ve uluslararası bağlamda insana yönelik sosyal koruma rejimini konu alan bir bilim dalı olarak kabul edilir (Altan, 2017: 11). Sanayi Devrimi ile birlikte çalışma hayatında sosyal sınıfların karşı karşıya kaldığı zorlukların üstesinden gelmek için ortaya konulan politikaları temsil eder. Sosyal politika başlangıçta işçi sorunlarına çözüm üretebilecek karar ve mekanizmalar geliştirmek amacıyla ortaya çıkmış olsa da küresel gelişmeler ve artan sosyal sorunlarla birlikte amaç ve kapsamı genişlemiştir (Yüksel, 2014: 129). Bu bakımdan sosyal politika alanda dar ve geniş olmak üzere iki ayrı anlamda tanımlanır. Dar anlamda sosyal politika; Sanayi Devrimi sonrası kapitalist düzende işçi ve işveren arasında ortaya çıkan eşitsiz ilişki ve çıkar çatışmalarını ortadan kaldırma ve sınıflar arası uyumu sağlama amacını taşımakla birlikte sanayi toplumlarının sorunlarına eğilmektedir (Canbey Özgüler, 2019: 1). Bu bakımdan daha ziyade işçi ve işveren arasındaki çalışma koşulları, süreleri, iş güvenliği ve

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi

Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1378740

BANÜSAD, 2023;6 (CEEİK 2023 Özel Sayısı), 63-78

işçi hakları vb. konular ile ilgilenir. Bu dönem sosyal politika anlayışı, çalışma hayatındaki sorunlar üzerine eğilerek öncelikli olarak kapitalist sistemin ve mevcut hukuksal düzenin sürdürülmesi amacını taşıyan dar bir çerçeveye sahiptir (Tuna ve Yalçıntaş, 1994).

1800'lerin son çeyreğinde Alman Sosyal Siyaset Cemiyeti'nin kurulmasıyla birlikte akademik bir disiplin haline gelen sosyal politikanın bilimsel bir nitelik kazanması ilgili akademik çevreyi kavramın kapsamı üzerine yeniden düşünmeye sevk etmiştir (Tuna, 1966: 16). Bu bakımdan Sanayi Devrimi öncesi süreçleri de içine alan tüm sosyal grupların sorunları ile ilgilenen ve bu sorunlara çözüm üreten geniş anlamda sosyal politika anlayışı ortaya çıkmıştır. (Tuna ve Yalçıntaş, 1994: 27). Bu durum aynı zamanda aile ve sivil toplumu ilgilendirdiği düşünülen sorunların da devletin politika alanına girdiği düşüncesini güçlendirerek hem ulusal hem de küresel boyuta sahip bir sosyal politika düşüncesi geliştirmiştir. Uluslararası alanda yaşanan dönüşümler, ulus-devlet formunun küresel çapta yaygınlık kazanması, serbest piyasa modelinin karşı karşıya kaldığı krizler şeklindeki pek çok gelişme sosyal politikanın devletin sorumluluk alanına girişini ve bu alanda genişlemesini hızlandırmıştır.

En geniş anlamıyla toplumsal yapıda değişiklik yapmaya ilişkin tüm politikaları kapsayan sosyal politika, toplumu bütünleştirici olmaya yönelen bir sistemdir (Esin, 1982). Kocaoğlu'na (1967: 34) göre sosyal politika bir milletin kendisi ve fertleri için refaha giden yolu araştırarak gerçek refah ve mutluluk seviyesine ulaştıracak düşünce ve uygulamalar bütünüdür. Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere sosyal politika, toplumunun tamamını kapsayan ilerleme ve gelişme süreçlerini temsil eder. Daha açık bir ifadeyle sosyal politika; toplumsal yapıda sosyal adaleti sağlamayı hedefleyen, siyasi ve ekonomik politikalara sosyal boyut kazandıran ve sosyal dengeyi bozan aksaklıkları gidermeyen yönelik uygulamaların tamamını kapsamına dahil eden bir yaklaşımdır.

Modern anlamda sosyal politika; insan hakları ve eşitlik gibi normatif ilkeleri merkezine yerleştiren, toplumsal ve küresel düzeyde bir arada yaşamının imkânı üzerine düşünen ve bu bakımdan toplumu bütünleştirmeyi hedefleyen ahlaki boyuta sahip bir olgu şeklinde kavramsallaştırılır (Koray, 2008: 30). Değişen ihtiyaçlar, devletin niteliği, küresel gelişmeler ve birey ve toplum arasındaki gerilimler vb. göz önünde bulundurulduğunda sosyal politika içeriği, boyutları ve araçları bakımından değişime ve dönüşüme uğramaktadır. Bununla ilgili olarak son dönemde sosyal politikanın küresel boyutuna yönelik artan ilgili bu durumun önemli bir göstergesi olarak kabul edilmektedir (Canbey Özgüler, 2019: 9)

3. SOSYALİZASYON SÜRECİNDE SOSYAL POLİTİKALAR: KAPSAM VE ETKİLERİ ÜZERİNE

Çalışmanın bu bölümünde sosyal politikaların sosyalizasyon sürecindeki rolünü değerlendirmek için Türkiye'nin Erken Cumhuriyet Dönemi sosyal politika düzenlemeleri ele alınmaktadır. İzmir İktisat Kongresi başta olmak üzere dönemin Devletçilik anlayışı ve Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, KİT'ler ile 3008 sayılı İş Kanunu şeklindeki sosyal politikaların incelemesi yapılmaktadır.

Türkiye'nin sosyalizasyonu; onun modern uluslararası sistemde tam bağımsız ve egemenliğinin kaynağını millete dayandıran bir devlet olarak var olma hedefinin belirlendiği, diğer tüm önerilerin – manda statüsü, halifelik makamı vb. rafa kaldırıldığı Millî Mücadele dönemi ile başlamıştır. Sürecin bu dönem ile temellendirilmesinin gerekçelerinden biri olarak ABD başkanı Woodrow Wilson ve Lenin'in ana hatlarını çizdiği daha sonraları Birleşmiş Milletler sözleşmesinin bir parçası haline gelen *kendi kaderini tayin* ilkesinin uluslararası toplumun modern devletlerini meşrulaştıran bir prensip olarak kabul edilmesi ile doğrudan ilgilidir (Cassese, 1998: 1).

1919'da başlayan Millî Mücadele dönemi boyunca Türkiye, kendi imkân ve kabiliyetleri ile kendi geleceğini belirleyen politikalar takip etmiştir. Ankara Hükümeti'nin, Anadolu direnişinin askeri masraflarının karşılanmasında maddi destek sağlayan Bolşevikler ve Asyalı Müslümanlarla sürdürmeye gayret ettiği dostluk ve güven ilişkisi bu politikaya bir örnek teşkil etmektedir (Zarakol, 1998: 135). Bu dönemin ideali Türkiye'yi muasır medeniyetler seviyene çıkarmaktır. Bu nedenle Türkiye, emperyal geçmişini geride bırakıp hemen ardından mevcut uluslararası topluma uyumlanma girişimlerini başlatmıştır.

Türkiye'nin egemenlik ve bağımsızlık mücadelesini yeni kazandığı 1920 ve 1930'lu yıllarda Avrupa uluslararası toplumunu; hala kolonyal dönemin hiyerarşik uluslararası anlayışı ve bu hiyerarşinin yapıtaşı olan *medeniyet standardı*⁴ şekillendiriyordu. Erken Cumhuriyet dönemi siyaset yapıcıları bu hiyerarşi ve onu oluşturan medeniyet standardı yapıtaşının farkındaydı; attıkları adımları da bu bağlamdaki güvensizliklere referans vererek açıklıyorlardı (Bilgin, 2015: 125). Avrupa uluslararası toplumunun küçümseyici ve/ya dışlayıcı tavırlarına ilişkin tartışmalar Osmanlı'nın son dönemlerinde başlamış Kurtuluş Savaşı yılları ve Cumhuriyetin erken dönemlerinde de devam etmiş, bu durum içerideki tartışmalarda gözlemlenmiştir (Yurdusev, 2004: 14). Medeniyete ilişkin bir yandan çağdaşlaşma, modernleşme, ilerleme atıfları yapılırken öte yandan tek dışı kalmış canavar benzetmelerinin yapılması tesadüfi değildir. Nasıl ki uluslararası toplumun Türkiye'nin bağımsız bir

⁴ Belirli bir topluma ait olanları olmayanlardan ayırt etmek için kullanılan örtük ve açık varsayımların genel ifadesidir. Gerit W. Gong, The Standard of "Civilization" in International Society, Oxford, Oxford University Press, 1984, s.4.

devlet olarak bundan sonrası için ne tür bir yol izleyeceğine ilişkin yaklaşımları şüpheliydi, Türkiye'nin kendisinin de uluslararası topluma yönelik imparatorluk zamanlarından kalma derin kaygıları vardı (Deringil, 2003: 329).

Dönemin uluslararası yapısının hiyerarşik niteliği ve Avrupa temelli medeniyet standardı Türkiye'nin sosyalizasyon sürecinde politikalarını belirlemesi bakımından önemli ve kritik bir boyutu oluşturmuştur. Bu nedenle uygulanan politikalar yalnızca mevcut sorunların giderilmesine değil aynı zamanda bu dışlayıcı ve küçümseyici batı anlatısına meydan okuma niteliği taşımaktadır. Bu bakımdan aşağıda yer alan sosyal politika karar ve uygulamaları bu nitelikler göz önünde bulundurularak belirlenmiştir.

3.1. İzmir İktisat Kongresi

1923'te İzmir'de toplanan kongre, yurtiçinde üretimin tesisi, krediler, vergiler, işçi-işveren arasında çözüm bekleyen sorunlar, çalışma hayatı ve gümrük konuları dahil olmak üzere Türkiye'nin siyasal ve ekonomik bağımsızlığı ile doğrudan ilgili bir dizi sosyal politika düzenlemesini içermektedir. Kongrede; tüccar, çiftçi, işçi ve sanayi temsilcisi olan binden fazla katılımcı ile siyasal bağımsızlığını kazanmış olan Türkiye'nin 1920'li yıllarda izleyeceği ekonomi politikaları ele alınmıştır. Kongrede alınan mali, idari ve ekonomik bağımsızlığın kesin koşul olduğuna ilişkin karar Dokuz Umde'ye konularak Halk Fırkası programına dahil edilmiştir (Zürcher, 2017, s.229).

Kongrede ele alınan konular temelde iki farklı ekonomi politik yaklaşımı temsil etmekteydi: Liberalizm ve Milli İktisat programı. Ekonomide serbest piyasa modelini öngören liberal politikalar mı takip edilmeliydi yoksa devlet müdahalesinin ön planda olduğu milli politikalar mı izlenmeliydi? Kongrede süren tartışmalar neticesinde devletin büyük yatırım ve düzenlemelerden sorumlu olduğu öte yandan kontrollü biçimde yabancı yatırıma izin veren karma bir ekonomik modelin talep edildiği şeklinde yorumlar yapıldı (Zürcher, 2017: 229). Bununla birlikte sanayileşme ve özel sektörün güçlendirilmesi meselelerine özel önem atfedilmesi dönemin liberal ekonomi anlayışının yakından takip edildiğinin önemli bir göstergesi olarak değerlendirilmiştir. Nitekim kongrede kabul edilen programa uygun olarak sanayileşmede liberal girişimler 1920'lerin sonuna kadar devam etmiştir.

İzmir İktisat Kongresi, Lozan Konferansı'nın ara verildiği kritik bir dönemde toplanmıştır. Bu nedenle kongre boyunca devam eden tartışmalar, kritik öneme sahip meseleler ve uzlaşılan konular diğer devletler tarafından da yakından ve ilgiyle takip edilmiştir. Nihayetinde kongre sonunda bu ilgiyi haklı çıkaracak nitelikte kapsamlı kararlar alınmış ve bu kararlar aracılığıyla uluslararası topluma önemli mesajlar gönderilmiştir. Bunlardan ilki Türkiye'nin iki kutuplu sistemde komünist tarafta yer almayacağını, Batılı kapitalist sistemde kalacağını açıkça ifade etmekteydi. İkincisi ise kapitülasyonlar

gibi yabancı devletlere ekonomik imtiyazlar sunan uygulamaların hiçbir koşulda kabul edilmeyeceği, ekonomik bakımdan tam bağımsız bir üye olarak sisteme dahil olunacağına ilişkin mesajdı (Oran, 2014: 218). Bu gelişmelere bakıldığında İzmir İktisat Kongresi Türkiye'nin yeni ekonomi ve kalkınma modelini belirleyen önemli bir sosyal politika düzenlemesi olarak kabul edilirken aynı zamanda bağımsız bir devlet olarak uluslararası topluma nasıl dahil olacağına ilişkin ipuçları ve mesajların verildiği önemli bir girişimdir.

3.2. Devletçilik

1929 ekonomik buhranı küresel çapta bir politika değişimine neden olarak, liberal politikalar yerine devlet müdahalesini gerekli kılmıştır. Amerika'da başlayıp önce Avrupa'ya sonrasında dünya geneline yayılan ekonomik krizin aşılması liberal politikalar yerine devlet müdahalesini öngören Keynesyen politikalar ile mümkün olmuştur. Bu kapsamda Türkiye'de yerli üretim ve sanayiye kuracak devlet girişimlerinin yer aldığı Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile devletin sermayedar ve işveren konumunda olduğu KİT'ler aracılığıyla devletçi politikalar uygulanmıştır.

Büyük Buhran diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye ekonomisi üzerinde de -hem yapısal hem de sektörel bağlamda- geniş ölçekli olumsuzluklar meydana getirmiştir. Özellikle tarım kesiminin büyük buhrandan en çok etkilenen kesim olması ülke içindeki siyasi gerilimi tırmandırmış, Cumhuriyet Halk Fırkası karşısında yeni bir siyasi parti oluşumuna zemin teşkil etmiştir (Tuncay, 1993: 247). Bununla birlikte ithalat kısıtlanmış, ihracat durma noktasına gelmiş, Türk Lirası değer kaybetmiş, iç ve dış ticaret hadleri ülke aleyhine gerilemiş ve sonuç olarak Türkiye ekonomik bakımdan büyük meydan okumalarla karşı karşıya kalmıştır (Bulut, 2003: 87).

Tüm bu gelişmeler Türkiye'nin ekonomi politikaları üzerine yeniden düşünmeye sev ederek köklü dönüşümleri beraberinde getiren yeni bir süreci başlatmıştır. Bu dönüşüm sürecinin en dikkat çekici gelişmesi ise liberal politikalardan devletçi politikalar geçiştir. 1930'lu yıllarda Türkiye'de etkili olan devletçilik anlayışı dışa bağımlılığı asgari düzeye indirme ve devletin dış göreliliği için gerekli ekonomik temeli sağlama hedeflerine sahiptir (Oran, 2014: 247). Dönemin devletçilik anlayışına ilişkin olarak Muharrem Hiç; Türkiye'nin uyguladığı devletçiliğin dogmatik yahut doktriner olmadığı, tamamıyla pragmatik esaslara sahip olduğunu ifade etmiştir (Hiç, 1976: 116). Benzer biçimde Bernard Lewis de Türkiye'deki devletçiliği; özel sektörün yetersiz kaldığı yahut şüpheli görüldüğü durumlarda milli gelişme, refah ve güvenliğin sağlanması adına ekonomik faaliyetlere devletin müdahil olması şeklinde tanımlamaktadır (Lewis, 1991: 465).

Türkiye'de devletçiliğe geçişle birlikte İzmir İktisat Kongresinin ardından izlenen liberal ekonomi politikaları terkedilerek devletin başat rolde olduğu ulusal bir kalkınma programı

belirlenmiştir. Devletçilik esasına uygun olarak hazırlanan bu programın ilk uygulaması 1934 yılında kabul edilen Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1933-1938) olmuştur. Kalkınma planının temel amaçları şu şekilde sıralanmıştır: Yerel ve/veya bölgesel tarımsal üretim ve doğal kaynaklara dayalı sınai üretimin kurulması, temel tüketim mallarında dışarıdan alım yerine yerli üretime öncelik verilmesi ve sınai üretimin hammadde ve işgücüne yakın yerlere kurulması (Kepenek, 1987: 61). Kalkınma planına göre her yıl bütçeden belli oranda ayrılacak olan pay Sümerbank'a aktarılarak devlet destekli yatırımlar aracılığıyla ülke genelinde fabrikaların kurulmasına katkı sağlanacaktı. Mayıs 1934'te uygulamaya konulan plan ile özel sektörün ilgi göstermediği birçok Anadolu şehrinde sanayi işletmeleri kurulmuş, hedeflenen hızlı sanayileşme sürecine geçilebilmiştir.

Bu dönem aynı zamanda maden, dokuma, kimya ve selüloz gibi farklılaşan sanayi kollarında devlet yatırımlarının arttığı ve KİT'lerin kurulduğu dönemdir. Sümerbank ve Etibank aracılığıyla kurulan sanayi, maden ve enerji işletmeleri daha sonraları kurulacak KİT'lere temel olmuştur (Altunbağ ve Türkoğlu, 2015, 34). Devletçilik anlayışının en önemli uygulama aracı olan KİT'ler, ülke genelinde hem üretimin yaygınlaşması hem de istihdamı sağlaması bakımından karşı karşıya kalınan ekonomik zorlukların üstesinde gelinmesinde önemli girişimlendendir. 1920'lerde izlenen liberal politikalar ve özel sektörün öncülüğünde gelişeceği düşünülen sınai sektör 1930'lara gelindiğinde devletçi politikalar ve KİT'ler aracılığıyla gelişim göstermiştir.

3.3.3008 Sayılı İş Kanunu

Bu dönem sosyal politika düzenlemelerinden biri de 1936 tarihli 3008 sayılı İş Kanunu'dur. Sosyal niteliği güçlü, çalışma hayatındaki sorun ve ihtiyaçları gidermeye yönelik hazırlanan kanun aynı zamanda Cumhuriyetin ilk iş kanunu olma özelliğini de taşımaktadır (Turan, 1990: 172-173). Devletin çalışma hayatına ilk geniş kapsamlı müdahalesi olarak kabul edilen kanun, devletçi ekonomi politikalarının ve devlet paternalizminin güçlü bir göstergesi olarak yorumlanmaktadır (Tokol ve Alper, 2011: 30).

İş saatleri, işe alım, işten çıkarma, işçi sağlığı ve güvenliği vb. konuları kapsayan kanun iş uyuşmazlıklarının zorunlu uzlaştırmaya tabi kılmaştır. İş ve iş gücü sağlama hizmetlerine kamusal nitelik kazandıran kanunla, İktisat Bakanlığı'na bağlı bir İş Dairesi kurulması da hükme bağlanmıştır (Altan, 2003: 71). İşçi ve işveren tanımlarının yapıldığı kanuna göre on ve üzeri sayıda işçinin çalıştığı işletmeler iş yeri olarak tanımlanmıştır. Buna göre on kişiden daha az işçinin çalıştığı işletmeler kanun kapsamına dahil edilmemiştir. Bu sayede Türkiye'de henüz gelişmeye başlayan küçük çaplı işletmeler kanunun öngördüğü yasal yükümlülüklerin dışında kalarak varlıklarını ve gelişimlerini sürdürebilmişlerdir (Makal, 1999: 235). Aynı zamanda kanun, tarım kesiminde çalışanları da kapsam

dışında bırakarak sanayi sektöründe yer alan iş ilişkilerini merkeze alan düzenlemeler içermektedir. Bu durum ise kanunun öncelikli olarak ülkede hızla gelişen sanayi sektöründe halihazırda ortaya çıkan ve/veya çıkabilecek sorunlara yönelik hazırlanmış olduğunu ortaya koymaktadır.

3008 sayılı İş Kanunu ile çalışma hayatının hukuki temeli güçlendirilmiş dünyadaki diğer gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin uyguladığı politikalar takip edilmiştir. Bununla birlikte kanun kapsamının işçi sayısı ve sektörel bazda sınırlandırılmış olması, kanunun aynı zamanda Türkiye'nin kendine has gerçekliğine ve koşullarına uygun olarak hazırlandığı sonucuna ulaştırır. Bu bakımdan Türkiye, hayata geçirdiği sosyal politikalar ile hem iç siyaset hem de dış siyaset bağamlarına duyarlı bir politik tutum benimsemiştir. Yukarıdaki yer verilen İzmir İktisat Kongresi, devletçilik, kalkınma planı ve KİT'ler gibi 3008 sayılı İş Kanunu da iç politika düzenlenmesi olmasına karşın aynı zamanda güçlü bir dış politika vurgusuna sahiptir. Bu durum ise Türkiye'nin uluslararası topluma entegrasyon süreci ile bu süreçte takip ettiği sosyal politika arasında karşılıklı etkileşimin bulunduğu bir ilişki biçimini meydana getirmektedir.

4. SONUÇ

Devletler ve uluslararası örgütlerin bölgesel ve küresel düzeydeki sosyalizasyon süreç incelemeleri sosyal politika disiplini görece yeni olan küresel boyuta sahip çalışmalar için faydalı bir çerçeve sunarken aynı zamanda sosyal politika incelemelerinin de sosyalizasyon çalışmalarının ulusal boyutuna ilişkin araştırmalara incelikli bir katkı sağlayacağı açıktır. Böylesi bir hedefle hazırlanan bu çalışmada 1923-1936 arası dönemde uygulanan sosyal politikaların Türkiye'nin uluslararası topluma sosyalizasyonunda nasıl bir rol ve etkiye sahip olduğuyla ilgili dört ana sonuca ulaşılmıştır.

İlk olarak, sosyalizasyon; normatif, pratik-politik, sosyolojik ve sosyo-ekonomik olmak üzere farklı boyutlara sahip çok katmanlı bir süreçtir. Türkiye'nin sosyalizasyon sürecinde uyguladığı sosyal politikalar bu sürecin sosyo-ekonomik boyutunu temsil etmektedir. Bu bakımdan bu süreçteki sosyal politikalar incelenmeden yapılan çalışmalar sürece ilişkin eksik okumalara neden olurken aynı zamanda sürecin iç siyasetteki yansımalarının da göz ardı edilme riskini ortaya çıkarır.

İkinci olarak bu sosyal politika uygulamaları ulusal nitelikte olmalarına karşın uluslararası bağlamda -özellikle kimliğe ilişkin- kritik mesajlar vermiş ve derin anlamlar ifade etmişlerdir. Bu bakımdan Türkiye'nin yeni dahil olduğu uluslararası toplumda tam bağımsız ve egemenliğinin kaynağını millete dayandıran bir devlet olarak varoluşunun imkanını temsil etmektedirler. Nitekim ilgili karar ve düzenlemelere bakıldığında Türkiye'nin yerli üretim ve sanayiye öncelikli hedef olarak belirlemesi, dışa bağımlılığı reddetmesi, çalışma hayatının içerdeki koşullar göz önünde bulundurularak

düzenlenmesi gibi girişimler Türkiye'nin yalnızca hukuki değil aynı zamanda pratik-politik varlığını da gözler önüne sermiştir.

Üçüncü olarak incelenen sosyal politika uygulamaları yalnızca ulusal düzeydeki meseleler için değil aynı zamanda küresel düzeydeki sorunlar için de çözüm önerileri sunmuştur. Bu bakımdan uluslararası bağlamdan soyutlanmamış aksine uluslararası bağlama duyarlı iç politikalar olma özelliğine sahiptirler. 1929 Büyük Buhran sonucu liberal politikalarından devletçi politikalara geçiş bu durumun önemli bir göstergesidir.

Son olarak sosyalizasyonla ilgili hayatta kalma amacı, içselleştirme ve tahakküme neden olma şeklindeki varsayımlara geri dönüldüğünde; Türkiye örneğinde sosyal politikalar ile uluslararası sosyalizasyon süreçlerinin örtüşmesi içselleştirme varsayımını güçlendirmektedir. Daha açık bir ifadeyle Türkiye, herhangi bir hegemonik baskı yahut dışlanmadan ziyade fikri ve zihinsel sorgulamalarda bulunarak politikalarını belirlemiştir.

Ulaşılan bu sonuçlardan yola çıkarak Türkiye'nin sosyalizasyonu ve sosyal politikaları arasındaki ilişki ile ilgili olarak şunlar söylenebilir: Türkiye'nin uluslararası topluma bağımsız bir devlet olarak dahil olma girişimi ile bu süreçte uyguladığı politikalar birbiriyle örtüşmektedir. Dahası bu girişim beraberinde böylesi sosyal politikaları gerekli kılmıştır. Bu bakımdan sosyalizasyon süreci hangi sosyal politikaların uygulanacağını belirlerken aynı zamanda belirlenen politikalar da sürecin gidişatını etkilemiş ve nihayetinde sosyalizasyon ve sosyal politika karşılıklı olarak birbirlerini etkilemişlerdir.

KAYNAKÇA

Alderson, K. (2001) "Making Sense of State Socialization," *Review of International Studies*, 27(3): 415-433.

Alkan, T. (1989) "*Siyasal Bilinç ve Toplumsal Değişim*", Ankara, Gündoğan Yayınları.

Altan, Ö. Z. (2003) "*Sosyal Politika*" T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, No:1477, Eskişehir.

Altan, Ö. Z. (2017) "*Prof. Dr. Ömer Zühtü Altan*", (Ed. Banu Uçkan), Türkiye'de Sosyal Politikanın Çıkarları, İstanbul, Legal Yayıncılık.

Altunbağ, D. D. Ve Türkoğlu, İ. (2015) "Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Türkiye Ekonomisindeki Yeri", *Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(3): 32-58.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1378740

BANÜSAD, 2023;6 (CEEİK 2023 Özel Sayısı), 63-78

- Bilgin, P. (2015) “Güvenlikten İçeri Uluslararası: Türkiye’de Güvenlik ve Laiklik”, *Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 23(2): 123-142.
- Bulut, M. (2003) “1929 Ekonomik Buhranı ve Türkiye’de Devletçiliğe Geçiş”, *Bilig*, 26: 77-101.
- Canbey Özgüler, V. (2019) “Türkiye’de Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Lisansüstü Tezlerinin “Sosyal Politika” Bağlamında Değerlendirilmesi”, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 78: 1-45.
- Cassese, A. (1998) “*Self-Determination Of Peoples: a Legal Reappraisal*”, Cambridge, Cambridge University Press.
- Checkel, J. T. (2005) “*International Institutions and Socialization in Europe*,” *International Organization*, 59(4): 801–826.
- Deringil, S. (2003) “They Live in a State of Nomadism and Savagery: The Late Ottoman Empire and the Post- Colonial Dabate”, *Comparative Studies in Society and History*, 45: 311-342.
- Esin, P. (1982) “*İş Bölümü, Yabancılaşma ve Sosyal Politika-Kuramsal Bir Yaklaşım*”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 502: 1-158.
- Finnemore, M. ve Sikkink, K. (1998) “International Norm Dynamics and Political Change”, *International Organization*, 52(4): 887–917.
- Harrison, E. (2004) “State Socialization, International Norm Dynamics and the Liberal Peace”, *International Politics*, 41: 521–542.
- Hiç, M. (1979) “*Kapitalizm, Karma Ekonomi ve Türkiye*”, İstanbul, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları.
- Ikenberry, G. ve Kupchan, C. (1990) “Socialization and Hegemonic Power,” *International Organization*, 44(3): 283–315.
- Johnston, A. (2001) “Treating International Institutions as Social Environments”, *International Studies Quarterly*, 45(4): 487–515.
- Kepenek, Y. (1987) “*Gelişimi, Üretim Yapısı ve Sorunlarıyla Türkiye Ekonomisi*”, Ankara, Teori Yayınları.
- Kocaoğlu, M. (1967) “*Sosyal Politika*”, 1997 yılı Baskısı, Ankara, TÜHİS.
- Koray, M. (2008) “*Sosyal Politika*”, 3. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi.
- Lewis, B. (1991) “*Modern Türkiye'nin Doğuşu*”, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi

Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1378740

BANÜSAD, 2023;6 (CEEİK 2023 Özel Sayısı), 63-78

- Makal, A. (1999) “*Türkiye’de Tek Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1920-1946*”, Ankara, İmge Kitabevi.
- Oran B. (2014) “*Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt 1:1919-1980*”, 19. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Reus Smit, C. (2019) “*Konstrüktivizm*”, Scott Burchill, Andrew Linklater, Richard Devetak, Jack Donnelly, Terry Nardin, Matthew Paterson, Christian Reus Smit, Jacqui True (eds.) Uluslararası İlişkiler Teorileri, 6. Baskı, İstanbul, Küre Yayınları.
- Rumelili, B. (2018) “*İnşacılık/Konstrüktivizm*”, Evren Balta (ed.) Küresel Siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler, 3. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Sapiro, V. (1983) “*The Political Integration of Women: Roles, Socialization and Politics*”, Urbana, University of Illinois Press.
- Schimmelfennig, F. (2000) “International Socialization in the New Europe: Rational Action in an Institutional Environment”, *European Journal of International Relations*, 6(1): 109–139.
- Tabak, H. (2017) “*Sosyalleşme, Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*”, Ertan Efeğil (ed.) Sosyolojik Unsurların Dış Politikaya Etkisi, İstanbul, Gündoğan Yayınları.
- Tokol, A. Ve Alper, Y. (2011) “*Sosyal Politika*”, Bursa, Dora Yayınları.
- Tuna, O. (1966) “*Sosyal Siyaset Giriş Ders Notları*” İstanbul.
- Tuna, O. ve Yalçıntaş, N. (1994) “*Sosyal Siyaset*”, İstanbul, Filiz Kitabevi.
- Tuncay, M. (1993) “*Türkiye’de Tek Parti Yönetiminin Kurulması*”, Ankara.
- Turan, K. (1990) “*İş Hukukunun Genel Esasları*”, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yeşilorman, M. (2006) “Siyasal Sosyalleşme Sürecinde Sosyo-Ekonomik Faktörlerin Rolü,” *Bilig*, 36: 1-46.
- Yurdusev, N. (2004) “*The Ottoman Attitude toward Diplomacy*”, Nuri Yurdusev (ed.) Ottoman Diplomacy: Conventional or Unconventional?, New York, Palgrave Macmillan.
- Yüksel, H. (2014) “Küreselleşme Sürecinin Sosyal Politika Dinamikleri Üzerinde Neden Olduğu Değişimin Analizi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19: 127–151.
- Zarakol, A. (2019) “*Yenilgiden Sonra: Doğu Batı ile Yaşamayı Nasıl Öğrendi*,” 2. Baskı, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1378740

BANÜSAD, 2023;6 (CEEİK 2023 Özel Sayısı), 63-78

Zürcher, M. J. (2018) “*Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*”, 4. Basım, İstanbul, İletişim Yayınları.

**TÜRKİYE’DE SOSYAL GÜVENLİK POLİTİKALARININ SİYASET KURUMU
TARAFINDAN KULLANILMASININ TARİHSEL ELEŐTİRİŐİ¹**

Ali Kemal NURDOĞAN²

Makbul ULUĐ³

ÖZET

Sosyal güvenlik toplumun tüm kesimlerini ilgilendiren, muhtaçlığın giderilmesi ve sosyal adaletin sağlanmasında etkili olan bir politika aracıdır. Bu yönüyle siyaset kurumunun ilgi alanına girmekte ve kolaylıkla siyasete konu edilerek farklı amaçlarla kullanılmaktadır. Seçim dönemlerinde toplumun ve sosyal güvenlik sistemimin gereklilikleri dikkate alınmadan sadece seçmen desteğini artırmak amacıyla belirli kesimlerin sosyal güvenlik alanında ihtiyaçlarına yönelik politikalar düzenlenmekte ve sıklıkla siyasete konu yapılmaktadır. Çalışmanın amacı, sosyal güvenlik sisteminin siyaset kurumu tarafından siyasi bir politika aracı olarak kullanılmasını engelleyecek bir politika önerisi gerçekleştirmektir. Araştırma, yakın tarihimizden 1909 tarihli Askeri Tekaüt ve İstifa Kanunu ile 1999 tarihli ve 4447 sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu’nu ile başlayan sosyal güvenlikte reform sürecinde gerçekleştirilen kanun değişikliklerini doküman analizi yöntemiyle inceleyerek bulguları ortaya koymaktadır. Çalışma sonucunda, sosyal güvenlik alanında yapılacak kanunların ve kanun değişikliklerin daha zor bir usulle yapılması önerilmektedir.

Anahtar kelimeler: Sosyal güvenlik, Siyaset, Sosyal politika

**HISTORICAL CRITICISM OF THE USE OF SOCIAL SECURITY POLICIES BY
POLITICAL INSTITUTION IN TURKEY**

ABSTRACT

Social security is a policy tool that concerns all segments of the society and is effective in eliminating poverty and ensuring social justice. In this respect, it is in the field of interest of the political institution

¹ 8-9 Eylül 2023 tarihinde Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, ÇEEİ bölümü tarafından gerçekleştirilen 22. Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Kongresinde sözlü olarak sunulmuştur.

² Doç. Dr. Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, alinurdoan@sdu.edu.tr

³ Yüksek Lisans Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, farukulug@gmail.com

and is easily used for different purposes by being subject to politics. During the election periods, without taking into account the requirements of the society and the social security system, policies are organized to meet the needs of certain segments in the field of social security only in order to increase the support of the voters, and they are often made the subject of politics. The aim of the study is to implement a policy proposal that will prevent the use of the social security system as a political policy tool by the political institution. The research reveals the findings by examining the changes in the law made in the social security reform process, which started with the Military Resignation and Resignation Law of 1909 and the Unemployment Insurance Law numbered 4447 of 1999, through document analysis method. As a result of the study, it is suggested that the laws and law amendments to be made in the field of social security should be made with a more difficult method.

Keywords: Social Security, Politics, Social Policy

1. GİRİŞ

Her bir kişi için hayatının herhangi bir aşamasında karşılaşılabileceği hastalık, işsizlik, yaşlılık, analık, iş kazası gibi sosyal risklere karşı koruma sağlanmasını hedefleyen sosyal güvenlik politikalarını insanlık tarihinin başlangıcından itibaren her dönemde görmek mümkündür. İnsanlık tarihinin gelişimi içerisinde toplumsal yapıda görülen değişim ve iktisadi faaliyetlerin gelişimi ile kişinin karşılaşılabileceği sosyal risklerin çeşidi ve sosyal risklerle yüzleşme sıklığında da artış görülmüştür. Sanayi Devrimi'nin pek çok alanda yarattığı etkinin benzeri sosyal güvenlik politikalarının uygulanmasında da kendini göstermiştir. Sanayi Devrimi öncesinde ihtiyaç duyulan koruma aile içi yardımlaşma, tasarruflar, vakıflar, meslek kuruluşları ve her dinin temelinde var olan yardımlaşma ve muhtaç durumda olanların korunmasına dayalı öğretiler aracılığıyla ile sağlanırken; Sanayi Devrimi ile işçi sınıfının oluşması ve üretim tekniklerinde yaşanan gelişmeler neticesinde hızla değişen sosyal ve ekonomik yapı içerisinde geleneksel sosyal güvenlik sistemleri olarak ifade edilen bu uygulamalar sosyal korumaya olan ihtiyaca cevap veremez olmuştur. 19. Yüzyılın sonlarında çalışanların zorunlu olarak katılımını öngören sosyal sigorta mantığına dayalı modern sosyal güvenlik teknikleri geliştirilerek kişinin ve toplumun ihtiyaç duyduğu koruma sağlanmaya çalışılmıştır. Bu alanda ilk örnekleri Alman devlet adamı Bismarck tarafından 1883 yılında uygulanmaya koyulan hastalık sigortasında görmek mümkündür. Benzer sigorta uygulamaları daha sonraki yıllarda sanayileşmiş farklı devletlerde uygulanmaya başlamıştır. İlk başlarda belli meslek grupları ve toplumun bir kesimine fayda sağlayan sosyal güvenlik politikaları zaman içerisinde temel bir insan hakkı olarak kabul edilerek devletin sorumluluğunda toplumun tamamını kapsayan bir yapıya dönüşmüştür.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi

Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1381416

BANÜSAD, 2023; 6 (CEEİK 2023 Özel Sayısı), 79-92

Türk toplumu için sosyal alanlarda yaşanan değişim ve gelişmeler açısından Tanzimat Dönemi bir dönemeç olarak kabul edilebilir. Tanzimat Döneminde gerçekleştirilen yenileşme hareketlerinin etkisiyle sonraki dönemlerde özellikle ordu mensupları ve kamu görevlilerinin sosyal güvenlik haklarında mevzuata dayalı modern bir yapıya dönüştürülmesine yönelik uygulamalar başlamıştır. Cumhuriyet döneminde ve çok partili sisteme geçiş dönemiyle birlikte de sosyal güvenlik alanında yaşanan gelişmeler hızlanmıştır. Özellikle Türkiye Cumhuriyeti'nin 1932 yılında Uluslararası Çalışma Örgütü'ne (ILO) üye olması sonrasında çalışma hayatı ve sosyal güvenlik alanında uluslararası normlara uygun politikalar gerçekleştirme çabaları görülmektedir.

Tarihsel süreç içerisinde ilk olarak ordu mensuplarının yıllarca hizmet ettikten sonra emekliye ayrıldıkları dönem içerisinde muhtaçlık çekmeden hayatlarını devam ettirmelerine yönelik olarak tekaüt sandıkları oluşturulmuştur. Oluşturulan sandıklar ihtiyaca göre kimi zaman geliştirilmiş kimi zaman birleştirilmiş ve sosyal güvenlik alanında koruma sağlama süreci ve kararlılığı devam ettirilmiştir. Ana hatlarıyla ordu mensupları ve kamu görevlileri için süreç, Askeri Tekaüt Sandığı (1866), Umum Askeri Tekaüt Sandığı (1886), Umum Askeri Mütakaidin ve Eytam ve Eramil Kanunnamesi (1906), Askeri Tekaüt ve İstifa Kanunu (1909), Askeri ve Mülki Tekaüt Kanunu (1930), 5434 sayılı T.C. Emekli Sandığı (1949) kurulması ve yürütülmesiyle işletilmiştir. 1949 yılına 5434 sayılı Emekli Sandığı Kanunu ile birbirinden farklı usul ve esaslarla yürütülen sandıkların faaliyetleri sonlandırılarak T.C. Emekli Sandığı altında birleştirilmiş ve 2006 yılında 5502 ve 5510 sayılı Kanunların kabul edilmesine kadar yürürlükte kalmıştır.

Benzer bir sürecin diğer çalışanların sosyal güvenlik haklarının korunmasına sağlama çabaları için de görmek mümkündür. 1830'lu yıllardan itibaren devlet desteği ile ilk sanayileşme girişimlerinin (Cerev, 2019) yanı sıra işçilerin sosyal güvenlik ihtiyacını karşılamaya yönelik düzenlemeler görülmeye başlamıştır. Maden çalışanlarına, demir yolu çalışanlarına, askeri fabrika çalışanlarına başta olmak üzere çeşitli emeklilik sandıkları oluşturulmuştur. Mesleki örgütlenme ve sandıklardan oluşan mevcut dağınık ve arzu edilen korumayı tam olarak sağlamaya yetmeyen yapı 1964 yılında Sosyal Sigortalar Kurumunun kuruluşuna kadar sürdürülmüştür. 9 Temmuz 1945 tarih ve 4792 sayılı Kanun ile kurulan İşçi Sigortaları Kurumu 17 Temmuz 1964 tarih ve 506 sayılı Kanunla Sosyal Sigortalar Kurumu (SSK) adını almış ve bağımlı sigortalıların haklarına dair dağınık düzenlemeler tek çatı altında birleştirilmiştir. Süreç içerisinde bir örnek vermek gerekirse; 1926 yılında oluşturulan *İmalatı Harbiye Teavün ve Sigorta Sandığı* 26.01.1939 tarih ve 3575 sayılı *Askerî Fabrikalar Tekait ve Muavenet Sandığı Kanunu* ile yürürlükten kaldırılmış ve devamında Askerî Fabrikalar Tekait Sandığı ve Muavenet Sandığı 991 sayılı Kanun ile Sosyal Sigortalar Kurumuna devredilmiştir. 23.01.1968 tarih ve 991 sayılı "*Devlet Demiryolları ve Limanları İşletme Genel Müdürlüğü İşçileri Emekli Sandığı ile Askerî Fabrikalar*

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi

Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1381416

BANÜSAD, 2023; 6 (CEEİK 2023 Özel Sayısı), 79-92

Tekaüt ve Muavenet Sandığı'nın Sosyal Sigortalar Kurumuna Devri Hakkında Kanun" ile devlet demiryolları, limanları ve askeri fabrika işçileri için kurulmuş bulunan özel sandıklar Sosyal Sigortalar Kurumu'na devredilmiştir.

02.09.1971 tarih ve 1479 sayılı Esnaf ve Sanatkârlar ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kurumu Kanunu ile esnaf, sanatkâr ve diğer bağımsız çalışanlar sosyal güvenlik sistemi kapsamına alınmış ve BAĞ-KUR mali ve idari bakımdan özerk bir kamu tüzel kişiliği olarak kurulmuştur. 2006 yılına kadar üç farklı sosyal sigorta sistemine dayalı düzen devam etmiştir. Emekli Sandığı, SSK ve BAĞ-KUR' un finansman açıkları ve bütçe üzerinde oluşturduğu olumsuz etkinin giderilmesine yönelik sosyal güvenlikte dönüşüm sürecinin ilk adımları 25.08.1999 tarih ve 4447 sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu ile atılmıştır.

Sosyal güvenlik alanında yaklaşık iki yüz yıl önce başlayan modernleşme çalışmaları Cumhuriyetin ilanı ve çok partili sisteme geçişle hızlanmıştır. Sosyal güvenlik politikaları kişiyi ve toplumu ilgilendiren tehlike ve risklere konu olması sebebiyle siyaset kurumunun da kişi ve topluma temas etmesini kolaylaştıran bir özelliğe sahiptir. Bu özelliği sebebiyle sosyal güvenlik politikaları siyaset kurumu tarafından sıklıkla ve kolaylıkla siyasete konu yapılacak şekilde kullanılmıştır ve kullanılmaya devam edilmektedir. Özellikle 1960'lı yılların sonundan itibaren her seçim döneminde yaşlılık aylığını hak etmek için belirlenen yaş ve prim ödeme gün şartlarının sürekli değiştiği ve prim aflarının gündeme geldiği görülmektedir. 29 Kasım 1966 yılında kongrede kabul edilerek yürürlüğe giren Adalet Partisi programının c bölümü Sosyal Hizmetler ve Sosyal Güvenlik başlığına ayrılmıştır. Parti programında refah devletini kurma arzusunu ifade eden Adalet Partisi refah devletini sağlayacak vasıtalardan birisi olarak sosyal güvenlik politikalarını öne çıkardığı görülmektedir. Benzer şekilde Cumhuriyet Halk Partisinin 1969 yılı seçim bildirgesinin onuncu bölümü "Sosyal Güvenlik Düzeni" başlığında yayınlanmıştır. Demokratik Partinin 18 Aralık 1970 tarihli tüzük ve programının üçüncü bölümü Sosyal Hizmetler ve Sosyal Güvenlik başlığı altında yayınlanmıştır (Karahasanoğlu, 1973: 225). Benzer örnekleri bugüne kadar getirmek mümkündür. Bugün de siyasi partilerin program ve tüzüklerinde, seçim bildirelerinde sosyal güvenlik politikalarını bir başlık altında halka açıklamaktadırlar. Aslında bu olması gereken ve doğal bir durumdur ancak açıklanan politikaların sosyal güvenlik sisteminin gereklilikleri ve toplumun gerçek ihtiyaçları çerçevesinde olması arzu edilenidir. Siyaset kurumunun sosyal güvenlik alanında sistemin temel prensipleri ve gerekliliklerinin dışında geliştirdikleri politik müdahaleleri bir yandan sistemin mali dengelerini olumsuz etkilerken bir yandan da toplum nezdinde "yine değişir" ya da "nasıl olsa prim ve borçlanma affı gelir" şeklinde düşünce ve davranış biçiminin olmasına neden olmaktadır. Oysaki sosyal güvenlik sistemi toplumsal barışın sağlanması, yoksulluğun azaltılması ve gelirin yeniden dağıtılmasında, sosyal adaletin sağlanması

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1381416

BANÜSAD, 2023; 6 (CEEİK 2023 Özel Sayısı), 79-92

noktasında önemli bir görev yüklenmektedir. Toplum içerisinde sosyal farklılıkların ortadan kaldırılmasını hedefleyen sosyal devlet anlayışı sosyal dışlanma yaşanmaması ve sosyal alanda adaletli bir toplum oluşturulması için çağdaş norm ve değerlere uygun bir sosyal güvenlik sistemini kuracak gerekli alt yapıyı hazırlar. Siyaset kurumunun sosyal devlet anlayışıyla bağdaşmayacak, sosyal güvenlik sisteminin fonksiyonlarını, gerekliliklerini ve ihtiyaçlarını gözetmeksizin kısa dönemli hedefleri için oluşturduğu politikalar sosyal güvenlik sistemine zarar vermektedir. Pek çok kez sosyal sigorta kurumlarının özek olması, yönetim yapısının değiştirilmesi gerektiği, popülist politikalardan uzak durulması gerektiği alanda uzman kişiler, akademisyenler ve sendika temsilcileri tarafından dile getirilmiştir. Benzer biçimde sosyal güvenlik alanında yapılması düşünülen reform ve değişiklik çalışmaları, reformun içeriği ve sosyal hakları nasıl etkileyeceği yönünde toplumun farklı kesimleri arasında tartışma alanı yaratmaktadır. Siyaset kurumu kimi zaman bu tartışmalar kapsamında sosyal hakların iyileştirilmesi yönünde politikalar geliştirmek yerine oy kaygısı sebebiyle geniş kitleleri etkileyebilecek popülist politikaları tercih etmektedir.

Bu çalışma, siyaset kurumunun sosyal güvenlik alanında geliştirdiği popülist politikalarının sosyal güvenlik sistemine dolayısıyla sosyal adalete zarar verdiğini kabul etmektedir. Bunun da ötesinde, 1909 tarihli Askeri Tekaüt ve İstifa Kanunu ile 1999 tarihli ve 4447 sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu'nu ile başlayan sosyal güvenlikte reform sürecinde gerçekleştirilen kanun değişikliklerini doküman analizi yöntemiyle inceleyerek sosyal güvenlik sisteminde değişiklik yapılarak kamu personel rejiminin değiştirilebilmesinin mümkün olabileceğini ortaya koymaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin mevzuata dayalı modern sosyal güvenlik sistemine geçiş ve uygulama sürecinde önemli değişikliklerin yasal kaynağı olmaları ve toplumsal etkileri sebebiyle Askeri Tekaüt Kanunu ve İşsizlik Sigortası Kanunu çalışma kapsamına dahil edilmiştir.

Çalışmanın tüm bulgular incelendiğinde sosyal güvenlik sisteminde yapılacak değişikliklerin kamusal alanda olumsuzluklar yaratabileceği ve kaynak aktarım mekanizmasına dönüştürülebileceğini görülmektedir.

Çalışmada öncelikle, doküman analizi için seçilmiş olan 1909 tarihli Askeri Tekaüt ve İstifa Kanunu ile 1999 tarihli ve 4447 sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu hükümleri açıklanmıştır. Devamında her iki kanun birlikte değerlendirilerek sosyal güvenlik alanında yapılan değişikliklerin kamu personel politikalarını nasıl etkileyebileceği ortaya konulmuştur. Çalışmanın sonuç bölümünde ise sosyal güvenlik alanında yapılacak kanunların ve kanun değişikliklerin daha zor bir usulle yapılmasına yönelik politika önerisi geliştirilmiştir.

2. CUMHURİYETİN YÜZ YILINDA SOSYAL GÜVENLİK ALANINDA GERÇEKLEŞTİRİLMİŞ İKİ DÜZENLEMENİN İNCELENMESİ

Rusya'nın Ortodoksların haklarını korumak gerekçesiyle Eflak ve Boğdan'a girmesiyle başlayan Kırım Savaşı'nda (1853-1856) İngiltere ve Fransa Osmanlı İmparatorluğu'nun yanında savaşta yer almıştır. Karadeniz'e gelen İngiliz ve Fransız Donanma gemilerinin ihtiyaç duyduğu kömür Zonguldak bölgesinde bulunan kömür madenlerinden tedarik edilmiştir (Sarıkoyuncu, 1993: 317; Çetin ve Kök, 2015: 831). Bu bölgede kömür üretiminin devamlılığının sağlanması ve bu konuda imtiyaz sahibi olmak o dönemin önemli sorun alanı olarak kabul edilmektedir. Kırım Savaşı sonrasında İstanbul'un ve donanmanın kömür ihtiyacını karşılayan Zonguldak bölgesinde kömür üretimini kontrol etmeyi ve artırmayı amaçlayan 1965 tarihli Dilaver Paşa Nizamnamesi ve 1969 tarihli Maaddin Nizamnamesi (Yüksel, 2017: 175) işçilerin sağlığı ve iş kazalarından korunmalarına yönelik sosyal politika uygulamalarını hayata geçirmiştir. Pek çok araştırmacı bu uygulamaları modern sosyal güvenlik sisteminin ilk adımları olarak değerlendirmektedir. Esasen iş sağlığı güvenliği ve çalışma hayatını düzenleyen hukuk kuralları açısından ulusal anlamda bir ilk olarak kabul edilmesi doğrudur ancak tam anlamıyla sosyal güvenlik alanında ilk uygulama olduğunu söylemek zordur. Dilaver Paşa Ereğli Kömür Havzasında 1865 yılında kurulan Deniz İdaresinin Ereğli'de kurduğu Maden Nazırlığına ilk tayin edilen yetkilidir. Dilaver Paşa, Havzada yaptığı incelemelerde gördüğü kötü çalışma koşullarını değiştirecek bir nizamname hazırlamıştır. Maaddin Nizamnamesi ise 1869 tarihinde yürürlüğe girmiş ve ilk defa madenlerde meydana gelecek iş kazalarının tazminine dair hükümler getirmiştir (Karahasanoğlu, 1973: 44). Her iki nizamname maddeleri incelendiğinde kömür madenlerinde çalışan işçileri korumaya yönelik sosyal politika düzenlemelerin bir yönüyle ihtiyaç duyulan kömür üretimini artırmanın bir yolu olarak kullanılmasının hedeflendiği görülmektedir. Aynı dönemde, hayatlarının tamamına yakını vatan savunmasında geçiren askeri personelin ve şehitlerin geride kalan yakınlarının ömürlerinin kalan kısmında ekonomik sıkıntı ve muhtaçlık yaşamadan geçirmelerini sağlamak amacıyla tekaüt sandıklarının oluşturulduğunu ve bu amaçla mevzuat düzenlemelerini görmek mümkündür. 19. Yüz yıl başlarından itibaren sürekli savaşan ve toprak kaybeden, ekonomisi her geçen gün kötüye giden Osmanlı İmparatorluğu'nda üretimin büyük oranda tarım sektöründe gerçekleştiği de göz önüne alındığında sanayileşmiş ülkelerde olduğu gibi sosyal koruma talep eden bir işçi sınıfının bulunmadığı görülecektir. Toplumsal yapı içerisinde sosyal korumaya ihtiyaç duyan gruplar çoğunlukla kaybedilen topraklardan Anadolu'ya göçen soydaşlar, savaşlarda yaralanan gaziler, yaşlılar, kadınlar, şehit çocukları ve öksüz çocuklar olduğu görülmektedir. Genç erkek nüfusun pek çoğu savaşlarda hayatını kaybetmiştir. Mevzuata dayalı bir sosyal güvenlik sisteminin kurulma çabaları içerisinde ilk düzenlemeler 1865 tarihli Askeri Tekaüt Sandığı, 1881 tarihli Asâkir-i Berriye Tekâüd Sandığı

kurulmasıdır (Orhan, 2015: 198). Dönemin ihtiyaçları ve uygulamada karşılaşılan aksaklıkların giderilmesine yönelik düzenlemelere devam edilmiş ve Millî Mücadele döneminden önce ordu mensuplarının ve yakınlarının emeklilikleri ile ilgili son kapsamlı düzenleme 1909 tarihli Askeri Tekaüt ve İstifa Kanunu ile yapılmıştır (Nurdoğan, 2020: 34). Millî Mücadele döneminde Birinci Meclis her türlü yokluğa ve imkansızlığa rağmen sürdürdüğü Kurtuluş Savaşı yıllarında dahi toplumun muhtaç kesimlerine yönelik sosyal koruma sağlamaktan vaz geçmemiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisinin bu yaklaşımı halkın yeni meclise ve Kurtuluş Savaşına verdiği desteğin güçlenmesine ve artmasına şüphesiz olumlu yansımıştır.

2.1. Askeri Tekaüt ve İstifa Kanunu (1909)

II. Meşrutiyet 24 Temmuz 1908 tarihinde ilan edilmiş ve akabinde yapılan Meclis-i Mebusan seçimlerinde İttihat ve Terakki Cemiyeti meclisin hâkimiyetini ele almış ve hükümeti kurarak devlet yönetiminde söz sahibi olmuştur. Ekim 1908'den itibaren ordu içinde çeşitli dini propagandaların etkisiyle "alaylı" ve "mektepli" subaylar meselesinin ortaya çıkması, İttihat ve Terakki'nin Meşrutiyete rağmen devlet yönetimine doğrudan doğruya katılmaması gibi konular toplumsal bir rahatsızlık yaratmaya başlamıştır. Böyle bir ortamda 6/7 Nisan 1909 gecesi İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni en çok eleştiren gazetelerden birisi olan Serbesti Gazetesi başyazarı Hasan Fehmi Bey'in Galata Köprüsü üzerinde öldürülmesi üzerine muhalefet gazeteleri ve büyük bir halk kitlesi harekete geçmiştir. Ordu mensupları İttihat ve Terakki Cemiyetine karşı başlayan protestolara destek vermişlerdir. Rumi takvime göre 31 Mart gününe denk geldiği için 31 Mart Vakası (Ayaklanması) olarak bilinen bu olay Mahmut Şevket Paşa komutasında Hareket Ordusunun Selanik'ten İstanbul'a gelerek ayaklanmayı bastırması ve 27 Nisan 1909'da II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesiyle sonuçlanmıştır (Aysal, 2006).

Cumhuriyet ilan edildiği dönemde dahil olmak üzere 1930 tarihli Askeri ve Mülki Tekaüt Kanunu kabul edilene dek uygulanmaya devam edilen 1909 tarihli Askeri Tekaüt ve İstifa Kanunu böyle bir siyasi ve toplumsal bir olay sonrasında yürürlüğe girmiştir. Kanun'u özel yapan ve farklı kılan konu tekaüt hükümlerinden daha çok ilk defa istifa mekanizmasının düzenlenmiş olmasıdır. Tekaüt uygulamalarını daha evvel yapılan yasal düzenlemelerde görmek mümkündür. Yürüklükte kaldığı dönem içerisinde (1909-1930) görülen lüzum üzerine çeşitli düzenlemeler yapılmıştır (Özgezer, 2011: 436).

1909 tarihli Askeri Tekaüt ve İstifa Kanunu ile mareşalden teğmene kara, deniz kuvvetlerinde görev yapan erkân, ümera ve subaylar ile askeri hizmette bulunan tabipler, sağlık memurları ve askeri memurlar ile yakınlarına tahsis edilecek emeklilik aylığı ve malul duruma gelenlere ise maluliyet derecelerine göre (altı derece) maluliyet aylığı tahsis edilmesi düzenlenmiştir (Kala, 2018: 29). Kanun dört kısım ve atmış bir maddeden oluşmaktadır. Birinci kısımda kanun esaslarından, ikinci kısımda

emekli olanlara bağlanacak maaşlar, üçüncü kısımda yetimler ve dullara bağlanacak maaşlar ve dördüncü kısımda istifa hükümlerinden bahsedilmiştir.

Kanun'un 2'nci maddesinde emekli olmanın ana esasları belirlenmiştir. Bu maddeye göre; kişinin kendi isteği ile emekli olabileceği gibi maluliyet durumunda ya da devlet tarafından görülen lüzum üzerine yani âdem-i liyakat ve su-i ahlak gibi kabayih-i mütehakkaka sebebiyle emekliye ayrılabilmesi açıkça belirtilmiştir. Bu arada dikkat edilmesi gereken konu liyakatsızlık ve ahlaksızlık nedenleriyle devletçe görülen lüzum üzerine asker kişilerin ve orduda görev yapan sivil memurların emekliye sevk edilebilmesinin yolu açılmış olmasıdır.

Kanunun 15'inci maddesinde, zorunlu yaş sınırına ulaşan erkan, ümera ve subayların rızasına bakılmaksızın emekli edilmesi kararlaştırılmıştır. 10 Ocak 1911 tarihli Takvim-i Vakayide yayınlanan Kanun ile de 1881 tarihinden itibaren belirlenmiş olan askeri personelin rütbelerine göre zorunlu olarak emekliye sevk edilecekleri yaş sınırları aşağı çekilmiştir.

Her ne kadar da askeri personelin emeklilik haklarına yönelik mevzuat düzenlemeleri ve uygulamalarının geçmişini Tanzimat Dönemine kadar götürmek mümkün ise de askeri personelin istifa şartları ilk kez Askeri Tekaüt ve İstifa Kanunu ile düzenlenmiştir. Kanunun ellinci maddesinde; askeriyeye duhül tarihinden⁴ itibaren on sene hizmet yapan kişilerin istifa edebileceği, memurların istifası için hizmet yılı şartının bulunmadığı ve istifa edenlere aidatlarının iade edilmeyeceği açıklanmıştır.

25 Ağustos 1909 senesinde kanunun on üçüncü maddesinde değişiklik yapılarak zabitan ve ümera için yirmi beş sene, erkân için otuz sene hizmeti tamamlamayı müteakip emekliye ayrılabilmesi hükme bağlanmıştır. Ellinci maddede yapılan değişiklik ile istifa etme şartı için mecburi hizmet on beş yıl olarak düzenlenmiştir.

Askeri Tekaüt ve İstifa Kanunu 1930 yılında Askeri ve Mülki Tekaüt Kanunu'nun kabul edilmesiyle yürürlükten kaldırılmıştır.

2.2. İşsizlik Sigortası Kanunu (1999)

Türkiye Cumhuriyeti'nde işsizlik sorunun getirdiği olumsuzlukların giderilmesine ve işsizlik sigortası kurulmasına yönelik ilk çalışmalar 1959 yılında ILO uzmanı Philip Booth' un yapmış olduğu çalışma ile başlamış (Andaç, 2010: 169) ancak yaklaşık kırk yıl sonra 08.09.1999 tarih ve 23810 sayılı T.C. Resmî Gazete' de yayınlanan 4447 sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu ile sosyal güvenlik reformu çerçevesinde ihdas edilebilmiştir (Görücü, Akbıyık ve Koç, 2012: 132). 1959 yılından 1999 yılına kadar

⁴ Askerliğe ilk giriş tarihi

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi

Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1381416

BANÜSAD, 2023; 6 (CEEİK 2023 Özel Sayısı), 79-92

aradan geçen kırk yıllık süre içerisinde işçi ve işveren ödenmekte olan sosyal güvenlik primlerine ek olarak işsizlik sigortası priminin eklenmesi ile sigorta prim yükünün artacağı endişesi, finansman zorlukları, bütçe açıkları, kıdem tazminatının varlığı, işgücü piyasasının yapısı, işsizlik sigortasının aktüeryal dengeye dayanması ve bu dengenin sosyal güvenlik sistemi tarafından sağlanamayacağı düşüncesi gibi sebepler ile işsizlik sigortasının kuruluşu gecikmiştir (Tuncay ve Ekmekçi, 2005).

1959 yılında başlayan işsizlik sigortası oluşturulmasına yönelik tartışma ve çalışmalar (Andaç, 2010: 169) kırk yıl sonra sosyal güvenlik reformu çerçevesinde nihayete kavuşturulmuştur. İşsizlik Sigortası Kanunu ile sadece işsizlik sigortası oluşturulmamış aynı zamanda SSK, BAĞ-KUR ve T.C. Emekli Sandığı'ndan oluşan sigorta kurumlarının mali sorunlarının giderilmesine yönelik düzenlemeler de yapılmıştır. Mevcut sosyal sigorta sistemlerini kökten değiştirerek yeni bir sosyal güvenlik sistemi oluşturmak yerine sistemin sorun alanlarında iyileştirme yapmayı hedefleyen kısmi bir düzenleme yapılmasının tercih edildiği görülmektedir. İşsizlik Sigortası Kanunu ile yapılan düzenlemeler sosyal güvenlik reformunun da ilk adımları olarak kabul edilmektedir.

Kanun ile öncelikli olarak yaşlılık aylığı hak etme koşulları ve aylık hesaplama konuları ele alınarak prime esas kazançların hesaplanmasında değişiklik yapılmış; malullük, yaşlılık ve ölüm sigortalarında bağlanan aylık hesaplama sistemi değiştirilmiş, yaşlılık aylığına hak kazanma koşullarında “yaş” ve “prim ödeme gün sayıları” yeniden düzenlenmiştir. 08 Eylül 1999 tarihinden önce kadın yirmi, erkek yirmi beş sigorta yılı ve 5000 günlük prim ile ya da kadın elli, erkek elli beş yaşını tamamlaması, 3600 gün ödenmiş primi ve on beş yıl sigortalı olması durumunda yaşlılık aylığına hak kazanması mümkün iken; 4447 sayılı Kanun ile 08 Eylül 1999'dan sonra ilk defa sigortalı olarak çalışmaya başlayanların yaşlılık aylığından yararlanabilmesi için 7000 gün prim ödenmesi ve kadın elli sekiz erkek için atmış yaşını tamamlaması ya da yirmi beş yıl sigortalı, 4500 gün prim ödeme ve kadın elli sekiz erkek atmış yaşını doldurmuş olması şartı getirilmiştir. 08 Eylül 1999'den önce sigortalı olarak işe başlayanlar için ise kademeli bir geçiş öngörülmüştür. Anayasa Mahkemesi'nin bazı hükümleri iptal etmesi üzerine 23 Mayıs 2002 tarihinde 4759 sayılı Kanunla yeni kademeli geçiş sistemi düzenlenmiştir. 4759 sayılı Kanun ile 506 sayılı Kanununun Geçici 81'inci Maddesinde yapılan yeni düzenlemeye göre yaşlılık aylığı alabilmek için 2036 yılına kadar kadınlar için elli sekiz, erkekler için atmış yaş, 2036 yılıyla birlikte yaş şartı kademeli şekilde yükseltilerek 2048 yılında kadın ve erkek sigortalılarda atmış beş olacak şekilde uygulanması öngörülmüştür. Sosyal sigorta sistemlerinin içinde bulunduğu mali problemlere bir çözüm olarak getirilen bu düzenleme yirmi yılı aşkın bir süre Türkiye gündeminde Emeklilikte Yaşa Takılanlar (EYT) olarak ifade edilecek olan yeni bir sorunun da başlangıcı olmuştur.

3. ASKERİ TEKAÜT VE İSTİFA KANUNU VE İŞSİZLİK SİGORTASI KANUNUN BİRLİKTE DEĞERLENDİRİLMESİ

Her iki kanun doksan yıl arayla düzenlenmiş ve sosyal güvenlik alanında yeni bir dönemin başlangıcı olmuşlardır. Kanunların etkileri sadece sosyal güvenlik alanında görülmemiş aynı zamanda kamu personel rejimini üzerinde de etkileri görülmüştür. Her iki kanun sonrasında kamu personelinin emekliye ayrılan (kendi isteği ile ya da devletçe görülen lüzum) kişi sayısında artış gözlenmiştir. 1909 tarihli Kanun ile birlikte emekliye ayrılan personel fazlalığı dolayısıyla tekaüt sandığına ilk defa hazineden para aktarılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde bir sosyal güvenlik kurumuna yapılan ilk hazine yardımı olduğunu söyleyebiliriz. Benzer şekilde 1999 yılında İşsizlik Sigortası Kanunu yürürlüğe girmeden önce emekli olan kamu personel sayısında artış olmuştur. Dönemin şartlarına göre yaşlılık aylığı kazanmayı hak etmiş ancak çalışmaya devam eden kamu personeli yapılacak düzenleme ile getirilecek şartların kendi durumlarını olumsuz olarak etkileyeceği düşüncesiyle hareket etmiştir. Dolayısıyla kamu kurum ve kuruluşlarında oluşan personel açığını liyakatli kişilere görev vererek kapatmak için dönemin hükümeti tarafından Devlet Memurluğu Sınavı (DMS) sınavı uygulanmaya başlamıştır. İlk sınav 17 Ekim 1999 tarihinde gerçekleştirilmiş ve 2002 tarihinden itibaren de Kamu Personeli Seçme Sınavı (KPSS) olarak uygulanmaktadır.

1909 sayılı Askeri Tekavüt ve İstifa Kanunu İkinci Meşrutiyetin 1908 yılında ilanı sonrası meclis tarafından çıkarılmış olması ve içeriği açısından dikkate değerdir. II. Abdülhamit Han'ın 1876 yılında Osmanlı Sultanı olarak göreve başladığı düşünüldüğünde çıkarılan Kanun ile II. Abdülhamit Han zamanında askeri birliklerde görev alanların emekliye ayrılması ve askeri birliklerde oluşan personel eksikliğinin İkinci Meşrutiyetin ilanında etkili olan İttihat ve Terakkiye yakın kişilerin alınmasını mümkün kılacak bir özellik göze çarpmaktadır.

Benzer bir değerlendirmeyi 1999 yılı içinde yapılması mümkündür. 1999 yılında da sosyal güvenlik reformu sonrasında kamu personel rejiminde bir değişikliğe gidilmek zorunda kalınmıştır. 2008 yılından sonra Kamu Personeli Seçme Sınavı (KPSS) sınav sorularını çalmak suretiyle Fethullahçı Terör Örgütü (FETÖ) mensupları kamu kurum ve kuruluşlarında kadrolara yerleşerek devlet gücünü elde etmeye başlamışlardır. Şayet 1999 yılında dönemin hükümeti tarafından Devlet Memurluk Sınavı getirilmemiş olsaydı belki de 1999 yılında gerçekleştirilen sosyal güvenlik reformunun yarattığı alan sayesinde FETÖ terör örgütünün yapılanması daha erken ve kolay bir şekilde gerçekleşmesi mümkün olabilirdi.

Benzer şekilde 1999 yılında ilk adımları atılan sosyal güvenlik reformu çerçevesinde gerçekleştirilen ve farklı sosyal sigorta mevzuatını tek bir kanun olarak birleştiren 5510 sayılı Sosyal

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi

Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1381416

BANÜSAD, 2023; 6 (CEEİK 2023 Özel Sayısı), 79-92

Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanununun uygulamalarında da görmek mümkün. Kanunun bazı maddeleri örgütlü yapıların organize hareket ederek sosyal sigorta edimlerini kaynak aktarım mekanizması haline getirmelerine olanak sağlayacak niteliktedir. Örgütlü yapılar içerisinde yer alan sosyal sigorta ilişkisinin tarafları sigortalı kişi, sağlık kuruluşları ve çalışanları, eczane, SGK görevlileri ve hatta adli makamlar bir araya getirilerek genel sağlık sigortası kapsamında yapılan işlemlerden, ölüm sigortasından ve hastalık sigortasından sigortalılara ve sağlık hizmet sunucularına yapılan ödemeler ile haksız yere kuruluşlara ve topluluklara kaynak aktarılması mümkündür. Bu şekilde örgütlü hareket edilerek bir gruba ya da kuruluşa kaynak aktarı mı yapılmış mıdır sorusuna açık kaynaklardan elde edilen bilgiler ile cevap vermek mümkün değildir. Ancak olması mümkün görünmektedir.

4. SONUÇ

Sosyal güvenlik sisteminin sorunlarının başında gelen mali problemler açıklanmaya çalışırken genellikle; tahakkuk eden sosyal sigorta primlerinin tahsilatı noktasında yaşanan noksanlıklar, yüksek işsizlik oranı, kayıt dışı istihdam oranları, işgücüne katılım oranlarının düşüklüğü ve sağlık harcamalarının yüksekliği gibi konular ele alınırken mevzuatın yapısından kaynaklı alanların sosyal güvenlik ahlakına bağdaşmayacak şekilde kullanılabilir yapıları dikkate alınmamaktadır.

Bunun yanı sıra; toplumun tamamını ilgilendiren konuları ve sonuçları nedeniyle sosyal güvenlik siyaset kurumu tarafından sıklıkla ve kolaylıkla kullanabilen bir politik alana dönüştürülmektedir. Siyaset kurumunun siyasi amaçları doğrultusunda seçmenleri etkilemek için kullanmaktan çekinmediği sosyal güvenlik mantığıyla çelişen bir politika alanı yaratmaktadır. Siyasi hedefler uğruna oluşturulan popülist politikalar sosyal güvenlik sistemine önemli zararlar vermekte haliyle sosyal adaleti ve toplumsal barışı da bozan bir etki yaratmaktadır. Cumhuriyetin yüz yıllık geçmişinde pek çok örneğini bulmak mümkün iken çok uzaklara gitmeden yakın zamanda gerçekleştirilen 2023 yılı Cumhurbaşkanlığı ve Milletvekili seçim döneminde seçime giren tüm siyasi partilerin seçim çalışmalarında görmek mümkündür. Örneğin Emeklilikte Yaşa Takılanlar (EYT) düzenlemesi.

Muhalefet partileri tarafından düzeltileceği dile getirilen ve iktidar partisi tarafından gerçekleştirilen EYT ile ilgili düzenlemeleri içeren 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ile 375 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun seçim öncesi dönemde 03 Mart 2023 günü Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir⁵. Siyasi hedefler uğruna yapılan düzenleme sosyal güvenlik sisteminin bütçe ve makro ekonomik değişkenler

⁵ Yapılan düzenleme sonucunda; 8 Eylül 1999 tarihinden önce sigorta kaydı bulunan kişilerin sigortalılık sürelerinin (kadın 20, erkek 25 yıl) dolması ve prim ödeme gün sayısını tamamlamaları durumunda yaş şartına gerek kalmadan aylıklık aylığına hak kazanmaları sağlanmıştır. Prim ödeme gün sayıları SSK ve BAĞ-KUR sigortalıları için farklı şekilde belirlenmiştir (SSK erkek ve kadınlar için 5000 gün; BAĞ-KUR kadın 7200 gün, BAĞ-KUR erkek 9000 gün).

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi

Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1381416

BANÜSAD, 2023; 6 (CEEİK 2023 Özel Sayısı), 79-92

üzerinde yaptığı olumsuz etkileri artırmanın yanı sıra 9 Eylül 1999 sonrası ilk defa sigortalı olarak herhangi bir işte çalışmış olan kişiler için de yeni bir sorun alanının da başlangıcı olmuştur. EYT düzenlemesi ile emekli olmaya hak kazanan kişilere ödenecek yaşlılık aylığının ortaya çıkaracağı mali yükün karşılanabilmesi ancak üç yolla mümkün olabilecektir. Bunlardan ilki sigorta prim oranlarının artırılması, ikincisi vergi oranlarının yükseltilmesi üçüncüsü de borçlanma yoluyla finanse edilmesidir. Hangisi uygulanırsa uygulansın işletme maliyetlerine ve cari açığa fazladan yük getireceği açıkça bellidir.

Açıkça ifade etmek gerekirse, toplumun tamamını ilgilendiren sosyal güvenlik konularının siyaset kurumunun etki alanından çıkarılması gerekmektedir. Sosyal güvenlik alanında yapılacak düzenlemelerin siyaset kurumuna ve hiçbir legal ya da illegal toplulukların menfaat elde etmesine, eşitlik ilkesinin yürütülmesine gölge düşürülmesine, devlet idaresini ele geçirecek şekilde kullanılmasına imkân vermeyecek şekilde değerlendirilerek tekrar düzenlenmesine ihtiyaç bulunmaktadır.

Bu noktada önerimiz; sosyal güvenlik alanında yapılacak kanunların ve kanun değişikliklerin anayasa maddelerinde değişiklik yapılamaması örneğinde olduğu gibi daha zor bir usulle yapılmasıdır.

Böylelikle sosyal güvenlik politikaları siyaset kurumunun siyasi beklenti alanından çıkarılırken, toplumun ihtiyaçları ve sosyal güvenlik sisteminin gereklilikleri gözetilerek toplumsal mutabakatla sağlanması mümkün olacaktır.

Literatürde, sosyal güvenlik politikalarının toplumsal ve siyasi etkilerini araştıran çalışmaların olmayışı bu çalışmanın özgün yönünü oluşturmaktadır ve gelecekte yapılacak çalışmalar için sosyal güvenlik politikalarının özellikle siyasi sonuçlarının da incelenmesinin önemini ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

Andaç, F. (2010) “İşsizlik Sigortası”, Ankara: *TUHİS Yayınları*. No:66.

Aysal N. (2006) “Örgütlenmeden Eyleme Geçiş: 31 Mart Olayı”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S 37-38, Mayıs-Kasım 2006, 15-53.

Cerev, G. (2019) “Osmanlıdan Cumhuriyetin İlk (1923-1945) Dönemlerinde Sendikalar Örgütlenmenin Gelişimi”, *Türkiye’de Kamu İşveren Sendikacılığının Gelişimi*, İstanbul: Der Yayınları.

Çetin, M. ve Kök, R. (2015) “Kırım Savaşı’nda Müttefik Orduların İkmali” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 8 Sayı: 39: 815-837.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi

Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1381416

BANÜSAD, 2023; 6 (CEEİK 2023 Özel Sayısı), 79-92

Görücü, İ., Akbıyık, N. ve Koç, M. (2012) “Türkiye’de İşsizlik Sigortası Uygulaması ve Sonuçları (2000-2010)”, *e-Journal of New World Sciences Academy NWSA-Social Sciences*, 7(2): 127-160.

Kala, E.S. (2018) “Osmanlı Sosyal Güvenlik Hukuku (1865-1923)”, İstanbul: *Hiper Yayın*.

Kamu Personeli Emeklilik Mevzuatı I (1876-1930) (1994), *Ankara: Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü Sayı: 1994/15*.

Karahasanoğlu, T. (1973) “Türkiye’de Sosyal Güvenlik Çıkmazı”, İstanbul: *Şamil Yayınevi*.

Nurdoğan A.K. (2020) “Osmanlı İmparatorluğu Son Dönemlerinde Modern Sosyal Güvenlik Sistemine Geçiş Çalışmaları Kapsamında Şehit Yakınları ve Malul Askerlere Yönelik Yapılan Düzenlemeler ve Millî Mücadeleye Etkisi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi* 2020; (ozelsayı-1):29-37.

Orhan, S. (2015) “Osmanlı Devleti’nde Tanzimat Sonrası Dönemde Sosyal Güvenlik Düzenlemeleri”, *İş ve Hayat*, 1 (1): 193-210.

Özgezer, Y. (2011) “Askeri Tekaüd Sandığı”, İstanbul: *IQ Kültür Sanat Yayıncılık*.

Sarıkoçuncu, A. (1993) “Emperyalizm ve Zonguldak Kömür Havzası”, *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 4 (4).

Tuncay, A. C. ve Ekmekçi, Ö. (2005) “Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri (11. bs.)”, İstanbul: *Beta Yayınları*.

Yüksel, B. (2017) “Çalışma İlişkilerine Yönelik İlk Düzenleme: Dilaver Paşa Nizamnamesi ve Çalışma Hayatına Etkileri”, *İş ve Hayat*, 3 (6): 155-178.

506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu (17.7.1964). *Resmî Gazete* (Sayı: 11776). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.506.pdf>

991 sayılı Devlet Demiryolları ve Limanları İşletme Genel Müdürlüğü İşçileri Emekli Sandığı ile Askerî Fabrikalar Tekaüt ve Muavenet Sandığının Sosyal Sigortalar Kurumuna devri hakkında Kanun. (23.1.1968). *Resmî Gazete* (Sayı:12814). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/12814.pdf>

1479 sayılı Esnaf ve Sanatkârlar ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kurumu Kanunu. (02.09.1971). *Resmî Gazete* (Sayı:13956). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/13956.pdf>

3575 sayılı Askerî Fabrikalar Tekaüt ve Muavenet Sandığı Kanunu. (26.01.1939). *Resmî Gazete* (Sayı: 4126). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/4126.pdf>

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1381416

BANÜSAD, 2023; 6 (CEEİK 2023 Özel Sayısı), 79-92

4447 sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu (25.08.1999). *Resmî Gazete* (Sayı:23810).
<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4447.pdf>

4792 sayılı İşçi Sigortaları Kurumu Kanunu. (9.7.1945). *Resmî Gazete* (Sayı:6058).
<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/6058.pdf>

5434 sayılı Emekli Sandığı Kanunu. (8.6.1949). *Resmî Gazete* (Sayı:7235).
<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.5434.pdf>

TÜRKİYE'DE KAYIT DIŞI İSTİHDAM SORUNU KALITSAL MIDIR? ¹

Tuna ÇELİK²

ÖZET

Kayıt dışı istihdam, iş hayatında aktif olarak yer almasına rağmen herhangi bir sigorta koluna tabi olmadan çalışmalarını sürdüren kişilerin oluşturduğu istihdam türüdür. Gelir dağılımında adaletin bozulması, kaynakların israf edilmesi, bütçe açıklarının oluşması, yasa dışı işlemlerin artması, toplumsal yapının bozulması gibi kayıt dışı istihdamın yol açtığı problemlerden dolayı ülkeler; kayıt dışı istihdamla mücadele etmektedir. Türkiye, kayıt dışı istihdam ile uzun süredir mücadele eden ülkelerden biridir. Çalışmanın amacı, Türkiye’de kayıt dışı istihdamın gelecekte de var olabilecek bir sosyal güvenlik sorunu olup olmayacağına dair tartışma yürütmektir. Araştırmada yöntem olarak kamu politikası analiz modellerinden biri olan Kesintili Denge Kuramı kullanılmıştır. İnceleme sonucunda, kayıt dışı istihdamla mücadele için toplanan verilerin çeşitli nedenlerden dolayı (yöntem, ölçüm, doğru politika sorunu) eksik olduğu ve buna istinaden geliştirilen politikaların kusursuz olamayacağı değerlendirilmiştir. Mücadele politikalarının etkin olduğu belirlenmiş ancak yakın gelecekte Türkiye’de kayıt dışı istihdam sorununun farklı boyutları ile devam edeceği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kayıt Dışı İstihdam, Kesintili Denge Kuramı, Kamu Politikası Analizi.

IS THE UNREGISTERED EMPLOYMENT IN TURKEY HEREDITARY?

ABSTRACT

Unregistered employment is the type of employment created by individuals who are actively involved in working life in the country but continue their work without being subject to any insurance branch. Countries are struggling with unregistered employment due to the problems caused by unregistered employment such as the deterioration of justice in income distribution, waste of resources, formation of budget deficits, increase in illegal transactions and the deterioration of the social structure. Turkey is one of the countries that have been struggling with unregistered employment for a long time. The aim of study is to discuss whether informal employment in Turkey will be a social security problem that may

¹ Bu çalışma, Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümünde düzenlenen 22. Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Kongresi’nde sunulan bildiriye ait metindir.

² Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Yönetim Bilimleri Doktora Programı, celiktunahacettepe@hotmail.com

exist in the future. Punctuated Equilibrium Theory, one of the public policy analysis models, was used as a method in the research. As a result of the research, it has been evaluated that the data collected for combating unregistered employment is incomplete due to various reasons (method, measurement, and correct policy problem) and the policies developed cannot be perfect. Policies are effective but the problem of unregistered employment in Turkey will continue with different dimensions in the near future.

Keywords: *Unregistered Employment, Punctuated Equilibrium Theory, Public Policy Analysis.*

1. GİRİŞ

Kayıt dışı istihdam, kayıt dışı ekonominin çalışma hayatında karşımıza ıkan bir yansımasıdır. Genel anlamıyla kayıt dışı istihdam; işyerinde çalışan kişinin ve istihdam faaliyetinin resmî kurumlara bildirilmemesi veya bildirilen gün ve ücret tutarının resmi kayıtlara eksik yansıtılmasıdır. Özellikle sanayileşme ile hızla artan kayıt dışı istihdam; dünya genelinde 1950’li yıllarda, Türkiye’de ise 1980’li yıllarda büyük bir ivme kazanmıştır. Sorunun boyutu ve niteliği; ülkelerin farklı gelişmişlik düzeyleri, sosyokültürel yapıları, piyasa dinamikleri, mücadele yöntemleri gibi çeşitli etkenlere bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Problem, tüm ülkelerde yapısal bir istihdam sorunu kabul edilmektedir ve sosyal güvenlik politikalarının sürdürülebilirliği açısından büyük bir engel teşkil etmektedir.

Türkiye’de sosyal güvenlik faaliyetleri, sosyal devlet anlayışıyla uyum içerisinde ve genel sigortacılık esasına göre yürütülmektedir. Bu kapsamda, sigortalı çalışanlara sağlanan yardımların şartları ve miktarları önceden belirlenmiştir. Ülkede, uzun ve kısa vadeli olmak üzere 2 ayrı sigorta kolunda hizmet sunulmaktadır. Sosyal sigorta sisteminin finansmanı ise alınan primler aracılığıyla sağlanmaktadır. Zaman içerisinde sosyal sigorta sisteminin finansmanı ile ilgili yaşanan sorunlar ve yapısal bazı sorunlar nedeniyle bu alanda reform ihtiyacı doğmuştur. Reformun en önemli adımı, 2008 yılında yürürlüğe giren 5510 sayılı *Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu*’nu ile atılmıştır. Yasa ile birlikte Türkiye’de sosyal güvenlik sistemi yeniden düzenlenmiştir. Kanun, kayıt dışı istihdam ile mücadelede etkin olarak kullanılan yasal düzenlemelerin başında gelmektedir. Kanun sonrasında yrtlen hükümet programları, projeler ve diğer çalışmalar, kayıt dışı istihdam ile mücadelede ülkede yeni bir dönemin başladığını işaret etmektedir.

Konu ile ilgili yapılan literatür taramasında, kayıt dışı istihdam ile mücadele politikaları alanında birçok çalışmanın yapıldığı görülmüştür. Kayıt dışı istihdam ile mücadele araçlarından denetim, teşvik, proje gibi farklı araçların özel olarak işlendiği makaleler mevcuttur. Literatür, genel, tanımlayıcı veya betimleyici bir ereve sunmaktadır. Literatür taramasında, kayıt dışı istihdam ile mücadele politikalarının analiz edildiği eserlerde herhangi bir analiz yönteminin kullanılmadığı tespit edilmiştir. Bu çalışmada; kayıt dışı istihdamla mücadele politikaları Kesintili Denge Kuramı (KDK) ile analiz

edilecektir. Türkiye bağlamında, 2008 yılı ve sonrasında farklı aktörler tarafından çeşitli araçlar ile yürütülen mücadele politikaları, ilgili analiz yöntemleri ile değerlendirilecektir.

Çalışmanın ilk bölümünde; kayıt dışı istihdam, kayıt dışı istihdamın çeşitleri, kayıt dışı istihdamın neden ve sonuçları, ölçüm teknikleri ve kayıt dışı istihdamla mücadele yöntemleri açıklanmıştır. İkinci bölümde; Türkiye’de kayıt dışı istihdam ve kayıt dışı istihdamın ülkedeki boyutu, mücadele politikaları işlenmiştir. Üçüncü bölümde, KDK hakkında bilgi verilecek ve Türkiye’de kayıt dışı istihdam ile mücadele politikaları belirtilen yöntem ile analiz edilecektir. Türkiye’de kayıt dışı istihdam ile mücadele politikalarını bir kamu politikası analiz yöntemi ile açıklamaya girişen böyle bir çalışmanın, akademik ve idari çevrelerde yapılan tartışmalara katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

2. KAYIT DIŞI İSTİHDAM

2.1. Kayıt Dışı İstihdamın Tanımı

Kayıt dışı istihdam, Türkiye’de bulunan kamu kurumlarından Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ve Sosyal Güvenlik Kurumu’nun (SGK) temel çalışma alanına girmektedir. Bu nedenle, kayıt dışı istihdamın tanımını bu iki kurum açısından değerlendirmek faydalı olacaktır. TÜİK, kayıt dışı istihdamı; *“aktif nüfusa dâhil olan veya piyasada bizzat görev alan ancak herhangi bir uzun veya kısa vadeli sigorta kollarına dâhil olmaksızın çalışan kişilerin oluşturduğu istihdam türüdür.”* şeklinde tanımlar (TÜİK, 2023). TÜİK tanımında kayıt dışı istihdam, yalnızca sigortasız çalışma kapsamında ele alınmıştır. SGK ise kayıt dışı istihdamı; *“yasal işlerde çalışarak istihdama katılan kişilerin, çalışmalarının gün veya ücret olarak ilgili kamu kurum ve kuruluşlarına hiç bildirilmemesi ya da eksik bildirilmesi...”* olarak tanımlar (SGK, 2023). SGK tanımından anlaşılacağı üzere kayıt dışı istihdam, sigortasız çalışma ile birlikte çalışanların sigorta primine esas kazancının düşük gösterilmesi şeklinde de karşımıza çıkmaktadır.

Kayıt dışı istihdam kavramı, birçok ülkenin ortak problemi olması ve çözülmesi için ülkeler arası iş birliğine de gereksinim duyulması sebebiyle uluslararası örgütlerin temel çalışma alanlarındandır. Kayıt dışı istihdam terimi, ilk olarak 1970 yılında Uluslararası Çalışma Örgütü’nün (ILO) düzenlemiş olduğu Dünya İstihdam Programı’nda ele alınmış ve tartışılmıştır. Programın hazırlamış olduğu Kenya Raporu’nda kayıt dışı istihdama büyük önem verilmiştir. Raporda kayıt dışı sektör; işe girişin kolay olduğu, küçük ölçekli ve emek yoğun işletmelerde daha sık olan, resmi okul sistemi dışında edinilen becerilere dayanan, düzenlenmemiş ve kontrol edilmemiş rekabetçi piyasaların sonucu olarak açıklanmıştır (ILO, 1972: 6- 10).

Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD); üye ülkelerinin kayıt dışı istihdam oranını inceleyen, bulgularını paylaşan ve gerekli önlemlerle ilgili öneride bulunan örgütlerin başında

gelmektedir. OECD; kayıt dışı istihdamın amacını “*vergi ve vergisel düzenlemelerden kaçmak*” olarak görmektedir. Bir veya daha fazla idari makama beyan edilmeyen işler kayıt dışı işler olarak açıklanmıştır. Bu tür istihdam biçimleri sosyal güvenliği zorlaştıran, vergi tahsilatını zayıflatan, haksız rekabet ve verimsiz üretime sebep olan istihdam tipi olarak tanımlamaktadır (OECD, 2020). Avrupa Birliği (AB) ise kayıt dışı istihdamı; “*beyan edilmemiş çalışma, nitelikleri bakımından yasal olan, ancak üye devletlerin düzenleyici sistemlerindeki farklılıklar dikkate alınarak kamu makamlarına beyan edilmeyen her türlü ücretli faaliyet*” olarak tanımlanmaktadır (European Commission, 2017: 3).

2.2. Kayıt Dışı İstihdamın Nedenleri

Akademik yazında, kayıt dışı istihdamın nedenleri üzerinde genel bir uzlaşı olsa da araştırmacıların konuyu farklı başlıklar ile incelediği görölmektedir. Genel olarak kayıt dışı istihdamın nedenleri; ekonomik, sosyal, siyasal, idari ve hukuki nedenler gibi alt başlıklarda incelenmektedir.

Kayıt dışı istihdama sebep olan birçok ekonomik faktör bulunmaktadır. Ekonomik nedenlerin başında enflasyon ve işsizlik gelmektedir. Enflasyon, yatırımı düşürmekte ve kişilerin vergi dilimini değiştirerek gelirlerinde düşüşe yol açmaktadır. Bunun sonucunda da kayıt dışılığa sebep olmaktadır (Erdal, 2019:231). Bu açıdan baktığımızda enflasyon ile kayıt dışı istihdam arasında ters yönlü bir ilişki olduğu tespit edilebilir. İşsizlik oranlarının arttığı ülkelerde emeğin değeri olan ücretler düşer ve bu durum da çalışanları kayıt dışı çalışmaya yönlendirebilir. İşsiz bireylerin yalnızca belirli bir asgari ücret düzeyinde çalışmayı kabul etmeleri ve bu şartla işe girmeleri halinde, kayıt dışı istihdamda da azalma olacaktır (Tudela, Launov ve Robin, 2018: 1-4).

Kayıt dışı istihdamın temel nedenlerinden bir diğeri, sosyal faktörlerdir. Sosyal faktörler, ülkenin sosyokültürel ve demografik özelliklerinin kayıt dışı istihdama etkisini ifade etmektedir. Köyden kente gerçekteşen göçler ile bunun sonucunda kentte oluşan çarpık kentleşme ve işsizlik, kayıt dışı istihdama neden olan sosyal faktörlerdendir. Göç eden şahışlar, emek piyasasında düşük ücretle ve sosyal güvenlikleri olmadan çalıştırılabilirler (Us, 2004:10). Birçok sosyal faktörün kayıt dışı istihdama etkisi olmakla birlikte, diğer nedenler; nüfus artışı, göç ve ülkenin eğitim durumu olarak sıralanabilir (Mahiroğulları, 2017: 554-556).

Ülkelerin demokratik ve siyasal alt yapısı, kayıt dışı istihdamı etkilemektedir. Ekonomik olarak gelişmiş ve demokratik bir ülkede çalışan bireyler, sosyal haklarının bilincindedirler. Kişiler, ilgili haklarını kullanmak ve korumak için hükümet üzerinde baskı oluşturabilirler. Ayrıca sosyal devlet bilincine sahip devletler, vatandaşlarının sosyal güvenliği için gerekli politik adımları atmaktan çekinmemektedir. Ayrıca, siyasal nedenler ile psikolojik nedenler iç içe geçebilmektedir. Bir hükümetin vergi alma meşruiyeti ile vatandaşların devlete karşı yükümlülüklerini yerine getirmesi arasında da

büyük bir bağ vardır (Feld ve Frey, 2005, 16-19). Bu açıdan bakıldığında da siyasi yapının kayıt dışı istihdama etkisi görülmektedir.

Son olarak kayıt dışı istihdamın artması ve bu problem ile mücadele politikalarının geliştirilmesinde idari ve hukuki nedenler karşımıza çıkmaktadır. Yasal düzenlemelerin anlaşılır olmaması, kanuni bazı boşlukların bulunması, çalışan ve işverenlerin hukuki düzenlemelerden habersiz olması, işçiye ödenecek bazı tazminatların işverene yük oluşturması gibi etmenler, hukuki ve idari nedenlere örnek verilebilir (Kaleli, Karaca, 2019:774). Kayıt dışı istihdama sık sık yasal düzenlemeler ve teşvikler ile müdahale edilmesi, idari ve hukuki nedenlerin öneminin ispatı niteliğindedir.

2.3. Kayıt Dışı İstihdamın Sonuçları

Kayıt dışı istihdam denince akla ilk olarak olumsuz sonuçlar gelmektedir ancak kayıt dışı istihdamın kısa vadede ekonomik açıdan olumlu sayılabilecek birkaç sonucu vardır. Dünya Bankası (DB) raporlarında, kayıt dışı ekonominin herhangi bir ülkedeki yoksulluğa geçici de olsa çözüm olabileceğine değinmektedir. Ayrıca, ILO'da bilhassa gelişmekte olan ülkelerin kalkınma politikalarına değinirken kayıt dışı sektörün önemine dikkat çekmektedir (ILO, 2020) Günümüzde ekonomik olarak gelişmiş ülkeler, geçmiş dönemlerde kayıt dışı istihdamın yüksek olduğu ülkelerdir. Piyasada ek istihdam yaratması ve işçi ile işverene sağladığı maddi kazanç, kayıt dışı istihdamın olumlu sonuçlarındandır.

Kayıt dışı istihdamın olumsuz sonuçları ise SGK'nin resmi internet sitesinde özetlenmiştir. Çalışanlar; kısa vadeli sağlık yardımlarından faydalanamaz, uzun vadeli sigortalılığın sağlamış olduğu haklardan mahrum kalır ve sabit bir gelirleri olmadığı için toplumsal hayatta problem yaşar. İşverenler; kayıtlı sektör ile haksız rekabete girer ve adaleti bozar, ölçek ekonomilere erişemedikleri için maliyetleri arttırır ve işçilerin sosyal güvenlik riskleri sebebi ile verimsiz çalışma ile karşı karşıya kalır. Devlet ise kayıt dışı istihdamın yaygınlaşması sonucunda, vergi ve prim kaybı sebebiyle çeşitli sosyal güvenlik sorunları yaşar. Bütçe açığı oluşur, gelecek nesillere vergi yükü aktarılır, sosyal güvenlik sistemi dengesi bozulur ve finansal tıkanmalar yaşanır, gelir elde edemeyen bazı kişilere yapılan primsiz ödemeler artış gösterir (SGK, 2023).

3. TÜRKİYE'DE KAYIT DIŞI İSTİHDAM VE MÜCADELE POLİTİKALARI

Kayıt dışı istihdam, Türkiye'nin uzun yıllardır kronikleşmiş sorunlarından biridir. Türkiye'de bu durumu etkileyen ekonomik, sosyal, hukuki ve idari birçok etken vardır. Suriye iç savaşı sonrası yaşanan göçler, nüfus artışı, bürokratik işlemlerin fazlalığı, eğitim düzeyinin yetersizliği ve sosyal güvenlik haklarının bilinmemesi, ülkede kayıt dışı istihdamın artmasına neden olmaktadır.

Türkiye'nin uzun bir kara sınırına sahip olduğu Suriye'de yaşanan iç savaş sonucunda, Suriye'den Türkiye'ye birçok sığınmacı ve mülteci gelmiştir. 2023 yılı Mayıs ayı itibariyle Türkiye'de 3.381.429 Suriyeli geçici koruma kapsamındadır (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2023). Suriyeli bireylerin emek piyasasında ucuz işgücü olarak görülmesi ve iş hayatında herhangi bir sigorta koluna tabi olmadan çalışmaları, kayıt dışı istihdama farklı bir boyut kazandırmıştır. Suriyeli sığınmacıların da kayıt dışı istihdamda yer alması ile birlikte çocuk emek sömürüsü artmış ve sosyal güvenlik sistemi zayıflamıştır (Yıldız ve Yıldız, 2017: 35-38). Suriyeli sığınmacıların kayıt dışı çalışmasıyla birlikte Türkiye'de kayıt dışı istihdamın yapısı değişmiştir. Buradan hareketle kayıt dışı istihdam ile mücadele politikalarının ülkenin göç politikası ile yakından bağlantısı olduğu görülmektedir. Suriyeli sığınmacıları ilgilendiren ve Türkiye'nin taraf olduğu tüm anlaşmalar veya programlar, dolaylı yollardan Türkiye'de kayıt dışı istihdamı da yakından ilgilendirmektedir.

Türkiye'de 6 Şubat 2023 tarihinde, dokuz saat arayla 2 büyük deprem gerçekleşmiştir. Depremlerin merkez üsleri, Kahramanmaraş'ın Pazarcık ve Ekinözü ilçeleridir. Deprem sonrasında, resmî rakamlara göre, Türkiye'de en az 50.078 kişi hayatını kaybetmiş ve toplam 122.000'den fazla kişi yaralanmıştır. Depremden etkilenen 11 ilde 3 ay süreyle olağanüstü hal ilan edilmiştir (Dinçer, Akın vd. 2023: 1). Kahramanmaraş depremleri sonucunda, depremin gerçekleştiği bölgelerden diğer şehirlere toplu göçler yaşanmıştır. Hem depremin meydana geldiği şehirlerde hem de afetzedelerin yerleştiği diğer bölgelerde, çalışma hayatının yapısı ve dinamikleri değişmiştir.

3.1. Türkiye'de Kayıt Dışı İstihdamın Boyutu

Türkiye'de kayıt dışı istihdam ile mücadelede 2008 yılında yürürlüğe giren *5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu*'nun önemli bir yeri vardır. Kanun sonrasında yürütülen hükümet programları, projeler, uluslararası kuruluşlar tarafından finanse edilen çalışmaların artış göstermesi; kayıt dışı istihdam ile mücadelede ülkede yeni bir dönemin başladığını işaret etmektedir. Bu nedenle Türkiye'de kayıt dışı istihdamın boyutu, 2008 yılı sonrasında değerlendirilecektir. Türkiye'de kayıt dışı istihdamın boyutunun işleneceği bu bölümde; kayıt dışı istihdamın yıllara göre dağılımı ve kayıt dışı istihdamın sektörel dağılımı ile kayıt dışı istihdamın yaygın olduğu gruplar hakkında kısaca bilgi verilecektir. Aşağıdaki Tablo 1'de SGK'nin resmi internet sitesinden alınan yıllık kayıt dışı istihdam oranları ile ilgili veriler bulunmaktadır:

Tablo 1: Kayıt Dışı İstihdam Oranları (%)

YIL	TARIM	TARIM DIŞI	SANAYİ	HİZMET	İNŐAAT	GENEL
2008	87,84	29,76	31,61	28,77	-	43,5
2009	85,84	30,08	33,43	28,4	-	43,84
2010	85,47	29,06	32,68	27,11	-	43,25
2011	83,85	27,76	31,5	25,71	-	42,05
2012	83,61	24,51	27,89	22,73	-	39,02
2013	83,28	22,4	25,23	20,9	-	36,75
2014	82,27	22,32	20,26	21,09	36,61	34,97
2015	81,16	21,23	19,13	20,05	35,58	33,57
2016	82,09	21,72	20,2	20,35	35,76	33,49
2017	83,33	22,1	20,03	20,95	35,8	33,97
2018	82,73	22,28	20,29	21,46	34,39	33,42
2019	86,62	22,96	20,03	22,55	37,74	34,52
2020	83,46	19,3	16,46	18,76	34,72	30,59
2021	84,56	17,49	14,16	17,16	31,95	29

Kaynak: http://eski.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/calisan/kayitdisi_istihdam/kayitdisi_istihdam_oranlari

SGK ve TÜİK resmi internet siteleri üzerinde yapılan incelemede; 2023 yılı kayıt dışı istihdam oranının TÜİK tarafından yayımlanan “İşgücü İstatistikleri, I. Çeyrek: Ocak-Mart, 2023” raporunda bulunduğu tespit edilmiştir. Raporun ‘istihdam edilenlerin sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlılık durumu’ başlıklı tablosunda, 2023 yılı kayıt dışı istihdam oranı % 31 olarak belirtilmiştir (TÜİK, 2023).

Türkiye’de kayıt dışı istihdam oranının en yaygın olduğu sektör tarım sektörüdür. Tarımsal faaliyette bulunan işçilerin önemli bir çoğunluğu sosyal güvencesi olmadan çalışmalarını

sürdüremektedir. Tarım sektöründe çalışanların sigortalılığının isteğe bağılı olması, sektörde çalışan insanların kayıt dışı çalışmalarına sebep olmuştur.

Türkiye’de kayıt dışı istihdamın cinsiyete göre dağılımına bakıldığında; kadın kayıt dışı çalışma oranının daha fazla olduğu görülmektedir. Türkiye’de kayıt dışı istihdam içerisinde yer alan önemli gruplardan diğeri ise çocuk işçiler ve göçmenlerdir. ILO Türkiye Ofisi tarafından yapılan bir araştırma, Suriyeli mültecilerle birlikte kayıt dışı istihdam oranı %38,5 olan giyim sektörünün mülteciler olmadan hesaplandığında %30,4 oranına düştüğünü göstermektedir (Caro, 2020: 13-15).

3.2. Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele Politikaları

Kayıt dışı istihdam, ülkelerin ekonomik sistemleri ve sosyal hayatlarında birçok olumsuz sonuca yol açmaktadır. Bu olumsuz sonuçların oluşmasını engellemek veya var olan olumsuzlukları gidermek amacı ile ülkeler mücadele politikaları geliştirmektedir. Türkiye de sorun ile mücadele edebilmek amacıyla farklı plan ve programlar ile politikalar geliştiren ülkelerdendir.

Ülkede kayıt dışı istihdam ile mücadelede etkin olarak rol alan kurum, Sosyal Güvenlik Kurumu’dur. Ayrıca, SGK dışında diğeri ulusal ve uluslararası bazı kuruluşların da kayıt dışı istihdam ile mücadelede önemli aktörler haline geldikleri görülmektedir.

3.2.1. Sosyal Güvenlik Kurumu Tarafından Yürütülen Mücadele Politikaları

SGK; Türkiye’de kayıt dışı istihdam ile mücadelede farklı politikalar uygulamaktadır. Bu politikaların bir kısmını yalnızca kendi bünyesinde yürütürken bir kısmını ise diğeri aktörler ile iş birliği yapmaktadır. Diğeri aktörler ile yürütmüş olduğu politikalar bir sonraki başlıkta inceleneceğinden burada yalnızca teşvikler ve denetim faaliyetlerinden bahsetmekte fayda vardır.

Türkiye’de Hazine, İşsizlik Sigorta Fonu ve SGK tarafından sağlanan teşvikler ile ülkede kayıt dışı istihdam önlenmeye çalışılmakta ve kayıtlı istihdam desteklenmektedir. 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ile 4447 sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu’nda teşvikler düzenlenmektedir. Hazine tarafından karşılanan bazı teşvikler; malullük, yaşlılık ve ölüm sigortaları (uzun vadeli sigorta kolları) işveren payından 5 puan indirim, yurtdışına gönderilen sigortalı için 5 puanlık indirim teşvikleridir. Ayrıca İşsizlik Sigorta Fonu üzerinden sağlanan teşvikler ise işsizlik ödeneği teşviki ile işbaşı eğitim teşvikidir.

SGK’nin kayıt dışı istihdam ile mücadele politikalarından bir diğeri ise işyeri denetimleridir. SGK denetim personeli tarafından gerçekleştirilen sigortasızlık, sigorta primine esas kazanç ve tescilsiz işyeri denetimleri; kayıt dışı istihdam ile mücadelede kullanılan önemli politikalardan biridir. Yapılan şikâyet ve ihbarlara istinaden veya re’sen gerçekleştirilen denetimler sonucunda, sigortasız çalıştığı tespit

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1384690

BANÜSAD, 2023; 6 (CEEİK 2023 Özel Sayısı), 93-110

edilen şahıslar kayıt altına alınmakta ve sigortalılığı sağlanmaktadır. Tescili bulunmayan veya işçi çalıştırdığı halde ilgili kurumlara bildirimde bulunmayan işyerleri, denetim sonucunda kayıt altına alınmakta ve bu işyerlerinde çalışanların da sigortalılığı sağlanmaktadır. Ayrıca, yapılan denetimler sonucunda sigortalılık bildirimleri almış olduğu ücretin altında kalan çalışanların primleri yükseltilmektedir (Sosyal Güvenlik Denetmenliği Yönetmeliği, 2011).

3.2.2. Farklı Aktörlerin Kayıt Dışı İstihdamla Mücadelede Faaliyetleri

Türkiye’de kayıt dışı istihdam ile mücadelede farklı ulusal ve uluslararası kuruluşlar çeşitli politikalar geliştirmektedirler. Bu politikalardan bazıları yalnızca politikayı geliştiren kurum tarafından yürütülürken bazıları ise çok aktörlü bir süreci içermektedir. Konunun özet şekilde sunulabilmesi için aşağıdaki Tablo 2 oluşturulmuştur:

Tablo 2: Kayıt Dışı İstihdam İle Mücadele Politikaları

Aktörler	Plan, Proje, Uygulama, Rapor	İçerik
Çalışma Bakanlığı	Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele (KADİM) Projesi 2008	Projenin temel hedefi; kayıt dışı istihdama ve özellikle yabancıların kayıt dışı çalışmasına neden olan faktörleri ortadan kaldırmaktır.
ILO	204 sayılı Tavsiye Kararı Kayıt Dışından Kayıtlı Ekonomiye Geçiş Önerisi	2015 yılında yayımlanan ILO tavsiye kararı, üye devletlere kayıt dışı istihdamla mücadele ederken izlenmesi gereken yollar ile ilgili önerilerde bulunur.
Devrimci İş Sendikaları Konferasyonu (DİSK)	Kayıt Dışı İstihdam Raporu 2017	Türkiye’de kayıt dışı istihdamın boyutu ve yapısı ile ilgili genel bir bilgi vermektedir. Verilen bilgilere istinaden politika önerileri sunar.
Dünya Bankası	48523-TR numaralı “Türkiye Ülke Ekonomik Raporu Kayıt Dışılık: Nedenler, Sonuçlar, Politikalar” Raporu	Kayıt dışı çalışma, Türkiye’de yaygındır ve yaşamın bir parçasıdır. Kayıt dışılığın ekonomik ve toplumsal sonuçları, ülke için endişe vericidir.
Türk-İş	Kayıt Dışı İstihdamın Maliyeti Raporu (2014)	Rapor sonucu, kayıt dışı istihdam içerisindeki bireylerin 28,9 milyar Türk lirası vergi kaybına yol açtığı ortaya çıkmıştır.
Gelir İdaresi Başkanlığı (GİB)	Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı	2008-2010, 2011-2013, 2015-2017 ve 2019-2021 yıllarını kapsayacak şekilde 4 farklı plan hazırlanmıştır. Planlar içerisindeki belirli amaçlar

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi

Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1384690

BANÜSAD, 2023; 6 (CEEİK 2023 Özel Sayısı), 93-110

		farklı kurumlar sorumluluğunda yürütülmektedir.
Avrupa Birliğı SGK	Yenilikçi Yöntemlerle Kayıtlı İstihdamı Destekleme Projesi KİTUP I	Projenin 15 milyon avro bütçesi vardır. AB; bu proje ile SGK başta olmak üzere kayıt dışı istihdam ile mücadelede görev alan kurum ve kuruluşları desteklemiştir. Hibeler ile yerel idarelerde sosyal diyalog mekanizması harekete geçirildi.
Avrupa Birliğı SGK	Etkin Rehberlik Ve Denetim Yoluyla Kayıtlı İstihdamın Teşviki Operasyonu II (KİTUP II)	Projenin temel amacı; topluma sosyal güvenlik ile ilgili konularda bilgi vermek ve kayıt dışı çalışma ile ilgili farkındalık yaratmaktır. Projenin 3 temel bileşeni; mal alımı, hibe ve teknik destektir.
Diyanet İşleri B., Millî Eğitim Bakanlığı Devlet Tiyatroları, SGK	Kayıtlı İstihdamın Desteklenmesi Projesi (KİDEP) 2017	Aktörler ile iş birliğı protokolü imzalanmıştır. Proje kapsamında; bilgilendirme faaliyetleri yapılmış, rehberlik mektupları düzenlenmiş ve denetimler gerçekleştirilmiştir.
Çalışma Bakanlığı, ILO, SGK	Kayıtlı İstihdama Geçiş Programı (KİGEP)	Amaç, geçici koruma sağlanan Suriyeli sığınmacılar ve Türk işçilerin istihdam şartlarının iyileştirilmesi için işgücü arzının verimini arttırmak, katılımcıların istihdamını korumaktır.
Cumhurbaşkanlığı Strateji Bütçe Başkanlığı	Orta Vadeli Mali Planlar	2018-2020 dönemi Orta Vadeli Mali Planlar içerisinde kayıt dışı istihdama ayrı başlık açılmış ve sorunla mücadelede yürütülmekte olan planlar değerlendirilmiştir.
Çalışma Bakanlığı	ALO 170 Kayıt Dışı İstihdam ve Sosyal Güvenlik Bilgi Hattı	2010 tarihinde kullanılmaya başlanan hat; iş hayatı, sosyal güvenlik konuları hakkında her türlü soru, öneri, şikâyet ve ihbar gibi tüm başvuru ve talepler ile ilgilenmektedir.
ILO	Sosyal Diyalog Çalışmaları	ILO, sosyal diyalog çalışmalarında Türkiye'yi pilot ülke seçmiştir. Bu kapsamda, projenin yürütüleceğı iller Çorum ve Gaziantep olarak belirlenmiştir. Programın öncelikli hedefi, kayıtlı istihdamı arttırmak ve kayıt dışı istihdamı azaltmaktır.

Kaynak: Farklı kaynaklar taranarak yazar tarafından oluşturulmuştur (2008 yılı sonrası projeleri içerir.)

4. KAYIT DIŞI İSTİHDAM İLE MÜCADELE POLİTİKALARININ KDK ÇERÇEVESİNDE ANALİZİ

Kamu politikası analizi; politikaya konu problemi tanımlayan, sorunun nedenleri ile etkilerini ortaya çıkaran ve sorunların çözülmesi için mevcut alternatifleri belirleyen, farklı alternatifleri değerlendiren ve uygulanan politikaların etkinliğini saptayan bir disiplindir (Kraft, Furlong, 2013:5). Kamu politikası analizinin akademik bir disiplin olduğu kadar meslek haline geldiğini de belirtmek gerekir (Çiner, 2020: 1). Politika analizi; sorunun belirli bir bağlamda ve zaman diliminde nasıl ortaya çıktığını ve sorun ile mücadele sonrasında ilgili sorunun nasıl değiştiğine odaklanır. Politika analizi yapan meslek mensupları veya akademisyenler, belirli analiz yöntemleri kullanırlar. Bu yöntemlerin başında; Kesintili Denge Kuramı, Savunma Koalisyonu Çerçevesi ve Çoklu Akım Yaklaşımı gelmektedir.

KDK; Baumgartner, Bryan Jones ve James True tarafından 1993 yılında geliştirilmiş bir analiz yöntemidir. Araştırmacılar, dinamik bir yaklaşım sunar ve politikaların her zaman istikrar veya ilavecilik denilen küçük adımlarla ilerlediği savına karşı çıkarlar. Bazen büyük ölçekli değişiklikler olduğunu iddia ederler (Baumgartner, Jones, True, 2007: 33). Kuramın en önemli unsurları, problemin tanımlanması ve gündem oluşturma süreçleridir. Problemin tanımlanması ve konu ile ilgili gündem oluşturulması, politika aktörleri ve alt sistemlerin sürece dahil olması ile değişiklik göstermektedir.

Herhangi bir konuda geliştirilen politika, sınırlı rasyonalite kapsamında ve küçük adımlar ile büyük bir değişim sağlar. Büyük değişimlerin sağlandığı noktalar, genellikle sorunun üst düzey politikacıların ajandasına girmesi ve geniş bir siyasi gündem yaratması ile mümkündür. Böylece politika, farklı bir şekilde işlenmeye başlar. Daha fazla aktör sürece dahil olur ve farklı çözüm yöntemleri üretilir. KDK'ye göre, katılımın sınırlı olması ve dış ilginin sağlanamaması politikaların aynı kalmasının en önemli sebebidir. Politika sürecine farklı aktörlerin ilgisinin artması ve bu sayede mekânın genişlemesi, büyük çaplı değişimlere neden olur (Cairney, 2020: 263-280).

Yukarıdaki açıklamalara istinaden, KDK'nin temel savlarını maddeler halinde özetlemek ve ardından analize geçmek faydalı olacaktır;

- KDK, küçük ve değersiz görülen politika değişimlerinin bir araya gelerek büyük ve köklü değişimler getireceğini iddia eder.
- Karar alma sürecinde sınırlı rasyonalitenin varlığını kabul eder.
- KDK'ye göre aktörler, geliştirilen politikaların kendi faydalarına olması için yine kendilerine en uygun mücadele mecrasında (bakanlık, akademi, düzenleyici kuruluşlar vb.) konunun tartişılmasını sağlar.

- KDK, uzun bir zaman dilimi içerisinde hangi kamu politikası aktörlerinin sürece müdahale ettiğini ve müdahalenin zamanla nasıl değiştiğini inceler.
- KDK, politikanın oluşmasında ilaveci bir yaklaşımı esas alır.

Türkiye’de kayıt dışı istihdam ile mücadelede geliştirilen politikalar; farklı politika aktörlerinin sürece dahil olması, politikacıların sınırlı rasyonelliğe sahip olması, yürütülen politikaların bazen küçük bir etkisi varken bazen büyük bir değişime yol açması, ilaveci bir yaklaşımın benimsenmesi açısından KDK ile analiz için uygun bir alandır.

Çalışma kapsamında, KDK’nın çeşitli savlarının olduğu ve Türkiye’de kayıt dışı istihdam ile mücadelenin farklı boyutlarının olduğu değerlendirilmiştir. Bu nedenle konu; 2008 yılı sonrası Türkiye’de kayıt dışı istihdam oranının geliştirilen mücadele politikalarına istinaden yıllar içerisinde nasıl düştüğü, kayıt dışı çalışmanın yaygın olduğu gruplar için farklı aktörler tarafından geliştirilen projelerin bu gruplar üzerinde nasıl bir etki yarattığı ve aktörlerin sürece dahil olma şekilleri üzerinden analiz edilecektir.

4.1. Sınırlı Rasyonellik Kavramı Üzerinden Analiz

Sınırlı rasyonelite; politikacıların karar verme süreçlerinde kanıt toplama imkânlarının kısıtlı olduğunu belirtir ve aktörlerin politika beceri, bilgi ve tecrübelerinin kusursuz görülemeyeceğini iddia eder. Bu nedenle bireyler ve kurumlar, faydalarını maksimize edemezler ve yeterince iyi bir yol üzerinde uzlaşırlar. KDK, karar alma sürecinde sınırlı rasyonelitenin varlığını kabul eder.

KDK’da sınırlı rasyonelite kavramı, Türkiye’de kayıt dışı istihdam ile mücadele açısından 2 farklı şekilde okunabilir. Bunlardan biri konu ile ilgili çalışmaları olan kuruluşların bilgi toplama süreçleri, diğeri ise toplanan bilgiler neticesinde aktörler tarafından seçilen faaliyetlerdir.

Türkiye’de kayıt dışı istihdam ile ilgili araştırmalar yapan, raporlar sunan ve planlar hazırlayan kamu kurumlarının başında SGK, TÜİK, İş-Kur, Strateji ve Bütçe Başkanlığı gelmektedir. Ayrıca, DİSK, Türk-İş Sendikası ve bazı diğer kuruluşlar (Kalkınma ve Yolsuzlukla Mücadele için Güneydoğu Avrupa Liderliği, Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı, Türkiye Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği vb.) da kayıt dışı istihdam ile ilgili sahada incelemeler yapan, anket çalışmaları yürüten, bildiriler yayımlayan diğer kurumlardır. Kayıt dışı istihdam verileri toplayan kamu kurumlarının bilgi toplama sürecinde yaşadığı en önemli sorun, Suriyeli sığınmacıların ve göçmenlerin durumudur. Kayıt dışı ekonomi veya istihdamı ölçmek yoğun bir emek ve büyük bir maliyet gerektirirken bir de düzensiz göçler ile Türkiye’ye giren Suriyeli ve Afgan kişilerin emek yoğun piyasalarda çalışması, hesaplamayı daha da içinden çıkılmaz hale getirmektedir. Ortadoğu’da yaşanan iç karışıklıklar sonucunda Türkiye’ye yasa dışı yollarla giren, başta Suriye ve Afganistan uyruklu kişilerin net bir şekilde sayısını bilmek ve

istatistiklerini tutmak neredeyse imkânsızdır. Bu kişilerin sayısını tespit etmeden kayıt dışı istihdama olan etkilerini incelemek de zordur. Ayrıca, benzer bir durum 6 Şubat Kahramanmaraş depremleri ile ülke içi göçler sonucunda yaşanmıştır. Depremden etkilenen şehirler, Suriyeli ve Afgan mülteciler, sığınmacılar ve geçici koruma altındaki kişilerin yoğun olarak yaşadığı yerlerdir. Bu yerlerden diğer şehirlere göç eden mültecilerin ve Türk vatandaşların tespit edilmesi, şahısların hangi sektörlerde ve nasıl istihdam edildiğinin belirlenmesi gerekmektedir. Diğer bir sorun ise Türkiye’de kayıt dışı istihdamın en yaygın olduğu sektör olan tarım sektöründeki verileri toplama zorluğudur. Bu sektörde kayıt dışı çalışanların durumu günlük veya mevsimlik değişmektedir. Değişim süreçlerinin net bir şekilde ayırt edilememesi, verilerin toplandığı zamana göre kayıt dışı istihdam oranlarının değişiklik göstermesine sebep olabilir. Sınırlı bilgiler neticesinde geliştirilen politikaların sorunu kökünden çözmesini beklemek, doğru değildir. Konunun daha iyi anlaşılması için aşağıdaki şekil oluşturulmuştur:

Şekil 1: Kayıt Dışı İstihdam ile Mücadelede Sınırlı Rasyonalite

Kayıt Dışı İstihdam Oranı Belirleme (yöntem sorunu): Kayıt dışı istihdamı ölçmede kullanılan ulusal ve uluslararası ortak bir yöntemin bulunmaması, araştırmaların güvenilirliğı problemi, farklı araştırma yöntemine göre oranların farklı tespit edilmesi

↓

Türkiye’ye Özgü Problemler (ölçüm sorunu): Doğru bir yöntem belirlense dahi ülkeye has bazı durumlar kayıt dışı istihdamın net bir şekilde tespit edilmesine imkân vermez. Tarımda ücretsiz aile işçiliğı, kayıt dışı evde çalışan kadın nüfusun belirlenmesi vb.

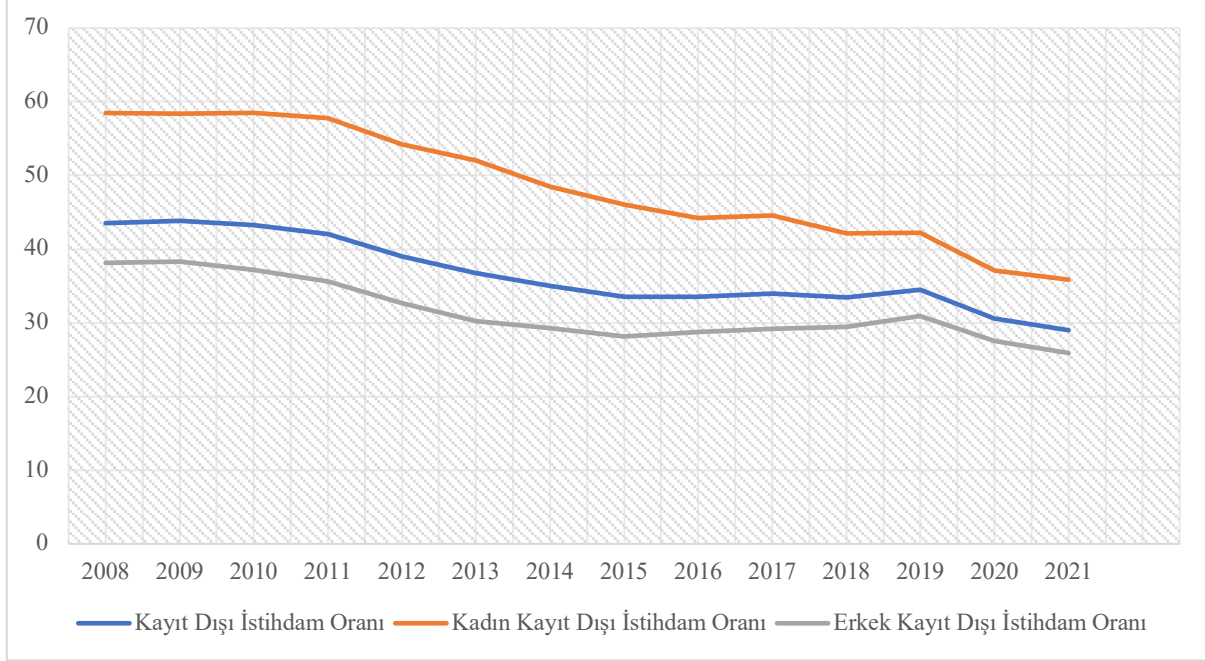
↓

Doğru Politika Sorunu: Yöntem ve ölçmede yaşanan sorun nedeniyle uygun kamu politikasının tespit edilememesi (tarafların konumlanması, önerilerin geliştirilmesi.)

4.2. Yıllık Kayıt Dışı İstihdam Oranlarının KDK Çerçevesinde Analizi

Yukarıda Tablo 1’de SGK’nin resmi internet sitesinden alınan yıllık kayıt dışı istihdam oranları verilmiştir. Konunun daha iyi betimlenmesi amacıyla yıllık kayıt dışı istihdam oranındaki değişim aşağıdaki grafikte gösterilmiştir:

Grafik 1: Kayıt Dışı İstihdam Oranının Yıllara Göre Değişimi (%)

Grafikte, 2008 ile 2021 yılları arasında Türkiye’de toplam kayıt dışı istihdam oranı ile birlikte kadın ve erkek kayıt dışı istihdam oranlarının yıllara göre değişimi verilmiştir. Oranlar, KDK çerçevesinde analiz edildiğinde;

- Grafik incelendiğinde; 2008 yılında %43,50 olan kayıt dışı istihdam oranının, 2021 yılında %29 oranına düştüğü görülmektedir. Kayıt dışı istihdam oranının büyük bir değişim göstermesi, 2008 yılından sonra uygulanan kayıt dışı istihdam ile mücadele politikalarının bir araya gelerek büyük ve köklü bir değişim getirdiğini göstermektedir.

- Kadın kayıt dışı istihdam oranı 2008 yılında %58,45 iken 2021 yılında %35,86’ya düşmüştür. Erkek kayıt dışı istihdam oranı ise 2008 yılında %38,15 iken 2021 yılında %25,90’a düşmüştür. Kayıt dışı istihdamın cinsiyete göre dağılımı incelendiğinde, 2008 yılından bu yana uygulanan mücadele politikalarının her iki cinsiyetin kayıt dışı çalışmasında (genel olarak yıllar bazında küçük değişimlere yol açtığı görülmekte) son kertede büyük bir değişime sebep olduğu görülmektedir.

- İlaveci modele uygun olarak, grafikte yıl bazında kayıt dışı istihdam oranlarının genelde küçük çapta değişikliklere yol açtığı görülmektedir. Ancak özel olarak incelendiğinde KDK’nin ani değişimler varsayımına paralel olarak, 2019 yılında %34,52 olan toplam kayıt dışı istihdam oranı 2020 yılında %30,59 oranına gerilemiştir. Yine aynı dönemlerde kadın kayıt dışı istihdam oranı %42,18’den %37,11 oranına ve erkek kayıt dışı istihdam oranı %30,95’den %27,57 oranına gerilemiştir. Bu dönem, kayıt

dışı istihdam ile mücadelede Cumhurbaşkanlığı planları ve Gelir İdaresi Başkanlığı'nın eylem planları başta olmak üzere bazı mücadele politikalarının etkin kullanıldığı dönemlerdir.

- Tablo 1'deki veriler KDK ile analiz edildiğinde, sanayi ve hizmet sektörlerinde 2008 yılı ile 2021 yılı arasında kayıt dışı istihdam oranındaki büyük gerileme göze çarpmaktadır. İlgili sektörlerdeki büyük değişimleri, kayıt dışı istihdam ile mücadelede geliştirilen sektörel politikalar ile paralel okumak mümkündür (Sektörel teşvik ve denetim faaliyetleri bunun en büyük örneğidir.)

- Kayıt dışı istihdam oranının ilk defa %40 oranı altına düştüğü ve görece diğer dönemlerden daha yüksek oranda düşmenin yaşandığı, 2011 ve 2012 yılları arası dikkat çekicidir. Bu dönem, sosyal güvenlik denetmenliği kadrosunun oluşturulduğu 2011 yılıdır. Bu dönemde mücadele politikası olarak denetim faaliyetlerine önem verilmesi, KDK açısından müdahalenin zamanla değişimine kanıttır.

- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından 2010 yılında hayata geçirilen *ALO 170 Kayıt Dışı İstihdam ve Sosyal Güvenlik Bilgi Hattı* sorunla mücadele politikaları açısından farklı bir araçtır. 2008 yılında %43,5 olan kayıt dışı istihdam oranı, 2009 yılında %43,84 oranına yükselmiştir. Hattın kullanılmaya başladığı 2010 yılında ise kayıt dışılık %43,25 oranına, daha sonra %42,05'e gerilemiştir. Bu durumda; kamu politikasında meydana gelen değişikliğin, KDK analizine uygun olarak, sonuçtaki ani değişimini göstermektedir.

4.3. Aktörlerin ve Aktörler Tarafından Geliştirilen Politikaların Analizi

Son olarak Türkiye'de kayıt dışı istihdam ile mücadele politikalarına farklı aktörlerin nasıl müdahale ettiği ve müdahalenin nasıl değiştiği, bu aktörlerin geliştirmiş olduğu planlarda kendileri ile ilişki içerisinde olan mecraların hangi kurumlar olduğunu açıklamakta fayda vardır.

KDK'ye göre aktörler, geliştirilen politikaların kendi faydalarına olması için yine kendilerine en uygun mücadele mecrasında konunun tartışılmasını sağlarlar. Türkiye'de kayıt dışı istihdam ile mücadele politikalarına dahil olan uluslararası kuruluşlar, analizin bu yönüyle dikkat çekmektedir. Analiz kapsamında örneklem olarak seçilen ILO, Dünya Bankası ve Avrupa Birliği'nin Türkiye'de SGK ile ortak çalışmalar yürüttüğü, SGK'ye kayıt dışı istihdam ile mücadele politikalarında kullanılmak üzere fon sağladığı tespit edilmiştir. SGK, kayıt dışı istihdamla mücadelede Türkiye'de en etkin rol alan kurumdur. Uluslararası kuruluşların çalışmalarını ulusal boyutta böylesine önemli bir kurum ile iş birliği içerisinde yürütmesi, gerçekten de kendilerine en uygun mücadele mecrasında konunun tartışılmasını sağladıklarını göstermektedir.

Analiz kapsamında diğer dikkat çeken durum ise uluslararası aktörlerin özellikle Suriyeli sığınmacıların kayıt dışı istihdamı konusuna önem vermesidir. Sığınmacıların kayıt dışı istihdamının yaygın olduğu illerde bu kuruluşlar, ayrı projeler yürütmektedir. Projeler ve bilgilendirme faaliyetleri

ile sığınmacıların kayıtlı istihdamı desteklenmektedir. Uluslararası kurumların sürece dahil olmasıyla sosyal uyum ve diyalog politikalarının arttığı gözlemlenmiştir. Aktörlerin sürece genelde SGK gibi aracı kurumlar ile dahil olduğu, aracı kurumlara büyük hibe desteği verdiği, süreci titizlikle takip ettiği tespit edilmiştir.

5. SONUÇ

“Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdam Sorunu Kalıtsal Mıdır?” başlıklı bu çalışma, birbiri ile ilişkili 3 bölümden oluşmaktadır. Çalışma, kamu politikası analizi disiplini içerisinde yürütüldüğünden bölümlerin disiplinin temel prensiplerine cevap vermesine özen gösterilmiştir. İlk olarak kayıt dışı istihdamın tanımı, nedenleri ve sonuçları açıklanarak sorun tanımlanmıştır. Ardından Türkiye’de kayıt dışı istihdamın boyutu ve kayıt dışı istihdam ile mücadele politikaları ile ilgili bilgiler verilmiştir. Bu bölümde yer alan bilgiler; kamu politikası perspektifinden politika bağlamı, politika seçenekleri, aktörler ve uygulama aşamalarını içermektedir. Son bölümde ise açıklamalarımıza istinaden politika analizi gerçekleştirilmiştir.

Kayıt dışı istihdam ile mücadele politikalarının KDK çerçevesinde analizi 3 ayrı bölümde ele alınmıştır. İlk bölümde, KDK yönteminde önemli bir unsur olan sınırlı rasyonellik kavramının konu ile ilişkilendirilmiştir. Kayıt dışı istihdam ile mücadele için toplanan verilerin çeşitli nedenlerden dolayı (yöntem, ölçüm, doğru politika sorunu) eksik olduğu ve buna istinaden geliştirilen politikaların da kusursuz olamayacağı değerlendirilmiştir. Ardından yıllık kayıt dışı istihdam oranlarının KDK çerçevesinde analiz edilmiştir. 2008 yılından sonra uygulanan kayıt dışı istihdam ile mücadele politikalarının bir araya gelerek büyük ve köklü bir değişim getirdiği, ilaveci modele uygun olarak görülen küçük çapta değişiklikler ile birlikte farklı politika uygulamalarının köklü değişikliklere sebep olduğu tespit edilmiştir. Son olarak aktörlerin ve aktörler tarafından geliştirilen politikalar analiz edilmiştir. Aktörlerin birbiriyle ilişkisi ve kullanmış olduğu politikalar hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Bu bölümde, uluslararası kuruluşların çalışmalarını SGK ile iş birliği içerisinde yürütmesinin kendilerine en uygun mücadele mecrasında konunun tartışılmasını sağladıklarına ispat olarak sunulmuştur. Türkiye’de kayıt dışı istihdam ile mücadele politikalarının çeşitli yönleri ile etkin olduğu belirlenmiş ancak yakın gelecekte Türkiye’de kayıt dışı istihdam sorununun farklı boyutları ile devam edeceği sonucuna ulaşılmıştır. Suriye iç savaşı sonucu yaşanan göçler, Afgan mülteciler ve 6 Şubat Kahramanmaraş depremleri, Türkiye’de kayıt dışı istihdam ile ilgili güncel ve çözülmeyi beklenen sorunların başında gelmektedir.

Türkiye’de kayıt dışı istihdam ile mücadele politikalarının KDK çerçevesinde analizini yaptığımız bu çalışma, konunun daha önce herhangi bir kamu politikası analiz yöntemi kullanılarak

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1384690

BANÜSAD, 2023; 6 (CEEİK 2023 Özel Sayısı), 93-110

araştırılmaması açısından özgün bir yere sahiptir. Konu ile ilgili akademik araştırmaların yürütüldüğü dönemde, Türkiye’de kayıt dışı istihdam ve mücadele politikalarının KDK çerçevesinde analizinin çok farklı politika örnekleri ile çalışılabileceği ve etkili sonuçların alınabileceği görülmüştür. Çalışmamızın bu konuda yürütölen diğer tartışmalara katkı sağlaması beklenmektedir.

KAYNAKÇA

Cairney, P. (2020), *Understanding Public Policy: Theories and Issues*, Red Globe Press, Second Edition, UK.

Caro, L. (2020), *Türk İşgücü Piyasasında Suriyeli Mülteciler*, ILO Türkiye Ofisi, Ankara.

Çiner, C.U. (2020), *Türkiye’de Kamu Politikaları: Güncel Konular ve Eğilimler*, Ankara Üniversitesi Yayınları No: 685, KAYUAM 14, Ankara,

Dinçer, İ., Akın, M., Orhan, A., Varol, O. (2023), “6 Şubat 2023 Kahramanmaraş Depremlerinde Adana İl Merkezinde Oluşan Bina Hasarları ve Yıkımlarının Jeolojik Koşullar ile Olan İlişkisine Yönelik Ön Değerlendirme Raporu”, Sakarya Üniversitesi Afet Yönetim Uygulama ve Araştırma Merkezi, Sakarya.

Erdal, İ. (2019), “Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdam ve Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele Politikaları”, *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.8, S.16, s. 225-246,

European Commission (2017), “*Special Eurobarometer Undeclared Work in the European Union Report*”, s.3-46,

Feld, P., Frey, B. (2005), “*Illegal, Immoral, Fattening Or What?: How Deterrence And Responsive Regulation Shape Tax Morale*”, *Size, Causes and Consequences of the Underground Economy*, s.15-37.

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2023, erişim: <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>, (23.05.2023),

ILO, (2020), erişim: <https://www.ilo.org/global/lang--en/index.htm>, (28.12.2020),

ILO, Geneva (1972), “*Employment, Incomes And Equity: A Strategy For Increasing Productive Employment In Kenya*”, Kenya Report, s. 1-584,

Kaleli, E., Karaca, C. (2019), “Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdama İlişkin özüm Önerileri”, *Sosyal Politika alışmaları Dergisi*, C.19, S.44, s.769-792,

Kraft, M., Furlong, S. (2013), *Public Policy: Politics, Analysis, and Alternatives*, 4th Edition, Sage Publications, Los Angeles,

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1384690

BANÜSAD, 2023; 6 (CEEİK 2023 Özel Sayısı), 93-110

- Mahiroğulları, A. (2017), “Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdam ve Önlemeye Yönelik Stratejiler”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi-C.22, S.2, s.547-565*,
- OECD, (2004), “*Informal Employment and Promoting the Transition to a Salaried Economy*”, OECD Employment Outlook 92-64, 229-232,
- SGK, 2023, erişim: http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/calisan/kayitdisi_istihdam, (22.05.2023),
- Sosyal Güvenlik Denetmenliği Yönetmeliği, *T.C. Resmî Gazete*, no.27945, 26.05.2011,
- True, J., Jones, B., Baumgartner, F. (2007), “*Explaining Stability and Change in Public Policymaking*”, Theories of the Policy Process, Second Edition, Routledge,
- Tudela, C., Launov, A., Robin, M. (2018), “*The Fall in German Unemployment: A Flow Analysis*”, erişim: <https://www.iza.org/publications/dp/11442/the-fall-in-german-unemployment-a-flow-analysis>, (20.04.2023),
- TÜİK, 2023, erişim: <https://www.tuik.gov.tr/>, (21.05.2023),
- Us, V. (2004), “*Kayıt Dışı Ekonomi Tahmini Yöntem Önerisi: Türkiye Örneği*”, erişim: <http://www.tek.org.tr/dosyalar/vuslat-us1-kayitdisi.pdf>, (05.03.2023),
- Yıldız, T., Yıldız, İ. (2017), “Suriyelilerin Türkiye Ekonomisinde Kayıt Dışı İstihdama Etkileri ve Bunun Yansıması Olarak Türkiye’ye Maliyetleri Üzerine Bir İnceleme”, *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi, C.2, S.3, s.30 – 46*.